



T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

COĞRAFYA ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TURHAL ŞEKER FABRİKASI EKSENİNDE

TURHAL ŞEHRİNİN DÜNÜ VE BUGÜNÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Rıdvan AYDOĞAN

Danışman: Prof. Dr. Eren YÜRÜDÜR

TOKAT-2025

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Prof. Dr. Eren YÜRÜDÜR danışmanlığında hazırlamış olduğum “Turhal Şeker Fabrikası Ekseninde Turhal Şehrinin Dünü ve Bugünü” adlı Yüksek Lisans tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

.../.../...

Rıdvan AYDOĞAN

JÜRİ KABUL VE ONAY

Rıdvan AYDOĞAN tarafından hazırlanan “**Turhal Şeker Fabrikası Ekseninde Turhal Şehrinin Dünü ve Bugünü**” adlı tez çalışmasının savunma sınavı 06/08/2025 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen Jüri tarafından Oy Birliği ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)**İmzası**

Üye (Başkan): Prof. Dr. Eren YÜRÜDÜR

Üye : Prof. Dr. Hasan KARA

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Seçkin HARDAL

ONAY

...../...../.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Hazırlamış olduğum Turhal Şeker Fabrikası Ekseninde Turhal Şehrinin Dünü ve Bugünü adlı bu çalışmada tez çalışmam boyunca desteklerini esirgemeyen, tüm sorularımı içtenlikle ve sabırla cevaplayan danışman hocam Prof. Dr. Eren YÜRÜDÜR'e, tez için gerekli olan bazı içeriklerin hazırlanmasında ArcMap 10.5 kullanımında yardımlarını esirgemeyen ve değerli katkılarıyla bana yardımcı olan Dr. Öğr. Üyesi Kemal ERSAYIN'a, araştırmalarım sırasında bana zaman ayıran ve tüm sorularıma samimiyetle cevap veren benden yardımlarını esirgemeyen Turhal Şeker Fabrikası Müdürü Serkan KORKMAZ'a ve tüm fabrika çalışanlarına yine gerekli istatistiki bilgilerin tarafıma verilmesini sağlayan Kayseri Şeker A.Ş.'ye katkıları için teşekkür ederim.

Yüksek lisans öğrenimim boyunca zaman zaman ihmal etmek zorunda kaldığım ve bunu anlayışla karşılayan, bana destek olan eşim Yasemin AYDOĞAN'a kızım Zeynep Ayla AYDOĞAN'a ve yüksek lisans öğrenimim sırasında aramıza katılan minik kızım Asya AYDOĞAN'a en içten dileklerle teşekkür ederim.

Rıdvan AYDOĞAN

ÖZET

TURHAL ŞEKER FABRİKASI EKSENİNDE TURHAL ŞEHRİNİN DÜNYA VE BUGÜNÜ

Aydoğan, Rıdvan

Yüksek Lisans, Coğrafya Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Eren Yürüdü

Ağustos 2025, xii+ 132 sayfa

Bu tez çalışması, Türkiye'nin sanayileşme sürecinde önemli bir yere sahip olan Turhal Şeker Fabrikası'nın, kurulduğu 1934 yılından günümüze kadar Turhal şehrinin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısına olan etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Fabrikanın kuruluşu, sadece Türkiye'nin şeker üretimi politikaları açısından değil, aynı zamanda bir taşra kentinin modernleşme ve şehirleşme sürecine entegrasyonu açısından da belirleyici bir rol oynamıştır.

Tez kapsamında, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki ekonomik kalkınma hamleleri bağlamında şeker fabrikalarının stratejik konumuna değinilmiş; özellikle Turhal Şeker Fabrikası'nın kuruluş gerekçeleri, kurumsal yapısı, üretim süreci ve zaman içindeki dönüşümü detaylı şekilde ele alınmıştır. Bununla birlikte, fabrikanın Turhal'daki demografik yapıya, göç hareketlerine, istihdam yapısına, eğitim ve sosyal yaşam gibi alanlara olan etkileri tarihsel belgeler, arşiv kayıtları, yerel basın ve sözlü tarih çalışmaları aracılığıyla analiz edilmiştir.

Çalışma, aynı zamanda fabrikada yaşanan özelleştirme sürecinin yerel halk üzerindeki etkilerini de incelemiş; ekonomik yapıda meydana gelen değişikliklerin şehir kimliği ve halkın belleğinde nasıl yer bulduğuna dair değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu bağlamda, Turhal Şeker Fabrikası yalnızca bir üretim tesisi değil, aynı zamanda Turhal kentinin gelişiminde merkezî bir aktör olarak ele alınmıştır.

Sonuç olarak, bu tez, bir sanayi kuruluşunun kent dinamiklerini nasıl şekillendirdiğini ortaya koyarken, yerel kalkınma, modernleşme ve toplumsal dönüşüm süreçlerine ışık tutmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Turhal, Şeker Fabrikası, Sanayileşme, Şehirleşme, Toplumsal Değişim

ABSTRACT

THE PAST AND PRESENT OF TURHAL CITY ON THE AXIS OF TURHAL SUGAR FACTORY

Aydoğan, Rıdvan

Master's Degree, Department of Geography

Advisor: Prof. Dr. Eren Yürüdür

August 2025, xii+ 132 pages

This thesis examines the socio-economic and cultural transformation of the city of Turhal through the lens of the Turhal Sugar Factory, which has played a significant role in Turkey's industrialization process since its establishment in 1934. The factory's foundation not only contributed to the development of sugar production policies in early Republican Turkey but also served as a catalyst for modernization and urbanization in a provincial setting.

Within the scope of the study, the strategic importance of sugar factories during the early Republican economic development initiatives is discussed, with a particular focus on the Turhal Sugar Factory's founding motivations, institutional structure, production processes, and its evolution over time. The impact of the factory on the demographic structure of Turhal, migration patterns, employment, education, and social life is analyzed through historical documents, archival sources, local media, and oral history interviews.

The thesis also investigates the effects of the factory's privatization process on the local population, exploring how economic shifts have influenced urban identity and collective memory. In this context, the Turhal Sugar Factory is evaluated not merely as an industrial facility but as a central actor in the city's historical and social development.

In conclusion, this study aims to shed light on how an industrial enterprise can shape urban dynamics, contributing to local development, modernization, and social transformation.

Keywords: Turhal, Sugar Factory, Industrialization, Urbanization, Social Change

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
Etik Sözleşme	i
Jüri Kabul ve Onay	ii
Önsöz	iii
Özet	iv
Abstract	v
İçindekiler	vi
Tablolar Listesi	viii
Şekiller Listesi	x
Kısaltmalar	xii
GİRİŞ	1
Araştırmanın Konusu ve Kapsamı	1
Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
Araştırmanın Sınırlılıkları	3
Araştırmanın Hipotezleri.....	3
Araştırmanın Soruları ve Problemleri	4
Araştırmanın Yöntemi.....	5
Araştırma Sahasının Coğrafi Konumu ve Genel Coğrafi Özellikleri	6
1. BÖLÜM: 1934 YILI ÖNCESİ TURHAL ŞEHRİNİN DURUMU	11
1.1. Turhal Şehri ve Çevresinin Tarihsel Dönemdeki Durumu	11
1.2. Nüfus ve Demografik Yapı	19
1.3. Ekonomik Durum ve Ticaret.....	25
1.4. Sosyal ve Kültürel Durum.....	29
1.5. Turhal ve Çevresinde Şeker Pancarı Tarımı	30
2. BÖLÜM: 1934 – 2018 YILLARI ARASINDA TURHAL ŞEHRİNİN GELİŞİMİ	33
2.1. Türkiye’de Şeker Sanayi ve Gelişimi	33
2.2. Turhal Şeker Fabrikası ve Turhal Makine Fabrikasının Kuruluş Süreci ve Tarihçesi	36
2.3. Turhal Şeker Fabrikası ve Turhal Makine Fabrikasının Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Etkileri	43
2.3.1. Sosyal Etkiler	43
2.3.2. Kültürel Etkiler.....	45

2.3.3. Ekonomik Etkiler	46
2.4. Turhal Şeker Fabrikası ve Turhal Makina Fabrikasının Şehir Üzerindeki Beşerî Etkileri ve Sonuçları.....	56
2.5. Turhal ve Çevresinde Şeker Pancarı Tarımındaki Gelişmeler	70
3. BÖLÜM: 2018 YILI SONRASI TURHAL ŞEHRİNİN DURUMU.....	76
3.1. Turhal Şeker Fabrikasının Özelleştirilmesi.....	76
3.2. Turhal Şeker Fabrikası ve Turhal Makina Fabrikasının Günümüzdeki Durumu	80
3.3. Ekonomik ve Sosyal Değişimler	83
3.4. Turhal Şehrinin Günümüz Beşerî, Sosyal ve Kültürel Yapısı	90
3.5. Turhal ve Çevresinde Şeker Pancarı Tarımındaki Son Durum	99
3.6. Turhal Şeker Fabrikası ve Turhal Makina Fabrikasının Çevresel Etkileri	105
3.7. Turhal Şeker Fabrikası ve Turhal Şehri İlişkisi	109
SONUÇLAR VE TARTIŞMA	121
Gelecekteki Olası Gelişmeler.....	121
Araştırmanın Önemi ve Katkıları.....	121
Genel Değerlendirme	122
Öneriler ve İleriki Araştırmalar.....	123
KAYNAKLAR.....	125
ÖZGEÇMİŞ	132

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1: Vergi Mükellefi Kayıtlarına Göre 1455-1574 Yılları arasında Turhal'da Nüfus	20
Tablo 1.2: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde Bulunan Nüfus Tahrir Defterlerinde Yer Alan Turhal Nüfusuna Ait Veriler	24
Tablo 1.3: Nüfus Tahrir Defterlerine Göre Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Turhal'da Bulunan Yerleşik Müslüman Nüfusun İş Kollarına Dağılımı	27
Tablo 2.1: Turhal Şeker Fabrikası Üretim Bilgileri	49
Tablo 2.2: Yıllara Göre Yan Ürünler Üretimi	52
Tablo 2.3: Turhal Şeker Fabrikasının İstihdama Katkısı	55
Tablo 2.4: Turhal Nüfusunun Tarihsel Gelişimi-Şehir ve Kır Nüfusu Oranları 1935-2024	59
Tablo 2.5: Turhal İlçesi Göç İstatistikleri (2012-2023)	61
Tablo 2.6: Turhal İlçesinde Gerçekleşen Göç Hareketlerinin Yönü 2012-2023	61
Tablo 2.7: Turhal'da Bulunan Mahalleler ve Nüfusları	68
Tablo 2.8: Turhal Şeker Fabrikası Sorumluluk Sahasında Şekerpancarı Tarımı 2007/2017	73
Tablo 2.9: Turhal ve Köylerinde Şeker Pancarı Tarımı - 2007	74
Tablo 2.10: Turhal ve Köylerinde Şeker Pancarı Tarımı - 2017	75
Tablo 3.1: Kayseri Şeker Devraldıktan Sonra Turhal Şeker Fabrikası Üretim Bilgileri	84
Tablo 3.2: Kayseri Şeker Devraldıktan Sonra Turhal Şeker Fabrikası Yan Ürünler Üretimi	84
Tablo 3.3: Kayseri Şeker Turhal Şeker Fabrikası Personel Bilgileri 2018-2024	86
Tablo 3.4: Turhal İlçesinde Faaliyet Gösteren Sanayi Kolları	88
Tablo 3.5: Turhal İlçesinde Faaliyet Gösteren Ticaret Sektörleri	89
Tablo 3.6: 2020-2025 Yılları Arası Açılan Ruhsatlı İşyeri Sayısı	90
Tablo 3.7: Turhal Nüfusunun Tarihsel Gelişimi ve Şehir-Kır Nüfusu Oranları 2018-2024	91
Tablo 3.8: Turhal İlçesi Göç İstatistikleri (2018-2023)	92
Tablo 3.9: Turhal İlçesinde Gerçekleşen Göç Hareketlerinin Yönü 2018-2023	93
Tablo 3.10: Turhal'da Bulunan Mahalleler ve Nüfusları (2017-2018-2024)	97

Tablo 3.11: Turhal Şeker Fabrikası Sorumluluk Sahasında Şekerpancarı Tarımı 2017-2024	102
Tablo 3.12: Turhal ve Çevresinde Şeker Pancarı Tarımı- 2024	103



ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 0.1: Turhal İlçesinin Matematik Konumu.....	6
Şekil 0.2: Turhal İlçesinin Lokasyonu	7
Şekil 1.1: Gezginlerin Eserlerinde Bahsettiği Tozanlı Irmağı (Yeşilırmak) ve Dengiboz Kalesi (Turhal Kalesi)’ne Ait 1928 Yılından Önceki Bir Tarihe Ait Fotoğraf.....	12
Şekil 1.2:Turhal Kalesi Üzerinde Bulunan Burçlar	13
Şekil 1.3:1934 Yılına Ait Bir Fotoğraf	15
Şekil 1.4:Kerpiçten Yapılan Camiler ve Kale Eteğindeki Evler	16
Şekil 1.5:1928 Yılında Hizmete Alınan Turhal Tren İstasyonu.....	17
Şekil 1.6: Atatürk'ün Tren ile Turhal'a Gelişi.....	17
Şekil 1.7:Turhal Ulu Camii.....	19
Şekil 2.1: Yıllara Göre Ülkemizde Açılan Şeker Fabrikası Sayıları.....	34
Şekil 2.2:Türkiye’de Şeker Fabrikalarının Dağılışı.....	35
Şekil 2.3: Basında Turhal Şeker Fabrikası İnşaatının Bittiğine Dair Haber	38
Şekil 2.4:Turhal Şeker Fabrikası Temelinin Atıldığı Yer.....	39
Şekil 2.5: Turhal şeker Fabrikası-1934	40
Şekil 2.6:1935-2024 Arası Turhal’da Şehir ve Kır Nüfusunun Seyri	58
Şekil 2.7:1935-2024 Arası Turhal Nüfusunun Seyri.....	60
Şekil 2.8:Turhal İlçesi İllere Göre Aldığı Göç Haritası 2012-2017	62
Şekil 2.9:Turhal İlçesi İllere Göre Verdiği Göç Haritası 2012-2017	63
Şekil 2.10:Turhal Nüfusunun Cinsiyete Göre Dağılımı 2007-2024	63
Şekil 2.11:Turhal'da Yaşayan Nüfusun Nüfusa Kayıtlı Olduğu (Kütük) İllere Göre Dağılımı (2017).....	64
Şekil 2.12:Turhal Şehri'nin Ova Tabanına Yayıldığını Gösteren Bir Fotoğraf	65
Şekil 2.13: Turhal Şehri'nin Ova Tabanına Yayıldığını Gösteren Uydu Fotoğrafı	66
Şekil 3.1: Kayseri Şeker Turhal Şeker Fabrikası Girişi	78
Şekil 3.2: Turhal Şeker Fabrikası Yerleşkesinin Günümüz Turhal İlçesi Kent Merkezi İçerisindeki Ulaşım Ağlarına Göre Konumu	81
Şekil 3.3: Günümüz Turhal Şeker Fabrikası Yerleşkesi.....	82
Şekil 3.4: Turhal Makina Fabrikası.....	83
Şekil 3.5: 2018-2024 Arası Turhal’da Toplam Nüfusun Seyri	91

Şekil 3.6: 2018- 2024 Arası Turhal'da Şehir ve Kır Nüfusunun Seyri.....	92
Şekil 3.7: Turhal İlçesinin İllere Göre Aldığı Göç Haritası 2018-2023.....	94
Şekil 3.8: Turhal İlçesinin İllere Göre Verdiği Göç Haritası 2018-2023	94
Şekil 3.9: Turhal Nüfusunun Cinsiyete Göre Dağılımı.....	95
Şekil 3.10: Turhal'da Yaşayan Nüfusun Nüfusa Kayıtlı Olduğu (Kütük) İllere Göre Dağılımı (2023).....	96
Şekil 3.11: Turhal'ın 1934'ten Günümüze Şehirselleşimi	98
Şekil 3.12: Turhal Umumi Görünüş-1934	106
Şekil 3.13: Günümüz Turhal Umumi Görünüşü-2024.....	107
Şekil 3.14: Turhal Belediyesi Logosu.....	111
Şekil 3.15: Turhal Girişindeki Pancar Heykeli	111
Şekil 3.16: Fabrikaya Ait Sosyal Alanların Kurulduğu Yıllardaki Görünümü	112
Şekil 3.17: Turhal Şeker Fabrikası Vaziyet Planı.....	113
Şekil 3.18: Pancar Sokak'ta Bulunan Şehirleşmeye Örnek Oluşturması İçin Yapılan Lojmanlar.....	114
Şekil 3.19: Akasya Sokak'ta Bulunan Şehirleşmeye Örnek Oluşturması İçin Yapılan Lojmanlar.....	114
Şekil 3.20: Pancar Sokak'ta Koruma Altına Alınmış Lojmanlardan Biri.....	115
Şekil 3.21: Akasya Sokak'ta Koruma Altına Alınmış Lojmanlardan Biri.....	115
Şekil 3.22: Şeker Sokakta Bulunan Lojmanların Günümüzdeki Hali	116
Şekil 3.23: Şeker Sokakta Varlığını Günümüze Kadar Sürdürülebilen Tek Katlı İşçi Lojmanlarından Biri.....	116
Şekil 3.24: Turhal Şeker Fabrikası Sinema ve Restoran Binası	117
Şekil 3.25: Şeker Camii	117
Şekil 3.26: Şeker Fabrikası Misafirhanesi	118
Şekil 3.27: Meclis Binası (İnönü Köşkü).....	119
Şekil 3.28: Şeker Fabrikası Dağ Evi.....	119

KISALTMALAR

ADNKS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
AŞ	Anonim Şirketi
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
YMN	Yabancı Müslüman Nüfus
TÜRKŞEKER	Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi
PANKOBİRLİK	Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği
IMF	Uluslararası Para Fonu

GİRİŞ

Günümüzde kültürel, ekonomik ve sosyal değişimler, yerel toplulukları etkileyerek tarihleri üzerinde belirgin izler bırakmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye'nin şehirleşen ve sanayileşen bölgelerinde, geçmişten günümüze uzanan dokuyu anlamak ve değerlendirmek amacıyla yapılan yerel araştırmalar önemli bir yer tutmaktadır. Bu tez, Turhal ilçesini ve özellikle Turhal Şeker Fabrikası'nı merkeze alarak, şehrin tarihsel evrimini ve günümüzdeki durumunu incelemeyi amaçlamaktadır.

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE KAPSAMI

Bu araştırma, Turhal Şeker Fabrikası ekseninde Turhal şehrinin geçmişini ve günümüzdeki durumunu detaylı bir şekilde incelemeyi hedeflemektedir. Turhal Şeker Fabrikası'nın kuruluşu, gelişimi ve Turhal şehri üzerindeki etkileri, ilçenin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısını derinlemesine anlamamıza yardımcı olacaktır. Ayrıca, sanayi tesislerinin bir şehir üzerindeki etkilerini anlamak, yerel topluluğun kimliği ve yaşam tarzı üzerindeki değişiklikleri değerlendirmemize imkân tanıyacaktır.

Bu tez, Turhal Şeker Fabrikası ve Turhal şehrinin tarihine odaklanacak olup, belirlenen dönemlerdeki sosyoekonomik ve kültürel değişimleri ele alacaktır. Araştırma, 20. yüzyılın başlarından günümüze kadar olan süreçte Turhal'ın geçirdiği evrimi anlamak için belirli ana başlıklara odaklanacaktır:

1934 Yılı Öncesi Turhal Şehrinin Durumu: Bu bölümde Turhal şehrinin tarihi, coğrafi konumu ve özellikleri, sosyal ve kültürel durumu, şehrin demografik özellikleri, ekonomik durumu ve Turhal çevresinde şeker pancarı tarımı hakkında bilgiler verilecektir. Kısacası bu başlık altında fabrika kurulmadan önceki dönemde genel olarak Turhal şehrinin durumu hakkında bilgiler verilecektir.

1934 – 2018 Yılları Arasında Turhal Şehrinin Gelişimi: Bu bölümde Turhal Şeker Fabrikası ve Turhal Makina Fabrikasının kuruluş süreci ve tarihçesi bu fabrikalar kurulduktan sonra Turhal şehri üzerindeki sosyal, kültürel, ekonomik etkileri ve çevresel etkileri, etkileri ve sonuçları, şeker sanayi ve Turhal şehri arasındaki ilişki, Turhal ve çevresinde şeker pancarı tarımındaki gelişmeler ele alınacaktır. Bu bölümünün odaklandığı ana konu fabrikanın kuruluşuyla birlikte şehirdeki değişim ve büyüme olacaktır.

2018 Yılı Sonrası Turhal Şehrinin Durumu: Bu bölümde 2018 yılına kadar devlete ait bir işletme olan Turhal Şeker Fabrikasının özelleştirilmesi üzerinde durulacaktır. Bu özelleştirmenin Turhal Şeker Fabrikası ve Turhal Makina Fabrikasının günümüzdeki işlevini değiştirip değiştirmediği ve özelleştirme sonrasında Turhal şehrindeki ekonomik ve sosyal değişimleri, Turhal şehrinin günümüz sosyal ve kültürel yapısını Turhal ve çevresinde özelleştirme sonrasında şeker pancarı tarımındaki son durumu ele alınacaktır.

Sonuçlar ve Tartışma: Bu bölümde ise Turhal Şeker Fabrikası ve Turhal Makine Fabrikası ile Turhal şehri arasındaki ilişki ele alınacak ve gelecekteki olası gelişmeler değerlendirilecek olup bu araştırmanın önemi ve sağlayacağı katkılar ele alınacaktır. Son olarak genel değerlendirme ve öneriler üzerinde durulacak ileride yapılacak araştırmalara nasıl kaynaklık edeceği ele alınacaktır.

Bu kapsam içerisinde, Turhal Şeker Fabrikası ve şehir arasındaki dinamik ilişkileri anlamak amacıyla yerel kaynaklar, arşiv belgeleri, yerel halkla yapılacak mülakatlar ve diğer ilgili dokümanlar kullanılacaktır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışma, Turhal Şeker Fabrikası ekseninde Turhal şehrinin tarihini ve günümüzdeki durumunu anlamayı amaçlamaktadır. Araştırmanın temel amacı, Turhal Şeker Fabrikası'nın kuruluşundan itibaren geçen süreçte şehirde meydana gelen sosyoekonomik ve kültürel değişimleri ortaya koymak, fabrikanın yerel topluluğa olan etkilerini analiz etmek ve bu değişimlerin günümüzdeki Turhal'ın kimliği üzerindeki yansımalarını değerlendirmektir.

Turhal Şeker Fabrikası, sadece bir sanayi tesisi olarak değil, aynı zamanda bölgesel kalkınma, istihdam, tarım ve yerel kültür üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bu tez, fabrikanın şehir üzerindeki uzun vadeli etkilerini anlamak ve bu etkilerin günümüzdeki Turhal nüfusunun sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını nasıl şekillendirdiğini ortaya koymak için bir çaba sarf etmektedir. Ayrıca, yerel yönetimler, planlamacılar, tarihçiler ve sosyal bilimciler için önemli bir referans kaynağı olması beklenen bu araştırma, benzer sanayi bölgelerinde yapılacak çalışmalara da ışık tutacaktır.

Bu araştırmanın bir diğer önemi de, Türkiye'nin sanayileşme sürecini yerel bir örnekleme dayalı olarak anlamak ve bu sürecin bir şehir üzerindeki etkilerini inceleyerek genel bir perspektif sunmaktır. Bu nedenle, Turhal Şeker Fabrikası'nın tarihine odaklanan

bu çalışmanın, sanayileşme ve modernleşme süreçleri üzerine yapılan genel literatüre katkı sağlaması hedeflenmektedir.

ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu araştırma, Turhal Şeker Fabrikası ve Turhal şehrinin geçmişi ile günümüzü anlamayı amaçlamakla birlikte, bazı sınırlılıklara tabidir:

Belge ve Kaynak Sınırlılığı: Araştırma, ulaşılabilir belgeler ve kaynaklar çerçevesinde yapılmıştır. Ulaştığımız bazı belgeler çalışmamızın belirli dönemlerini daha az kapsamakta veya araştırdığımız konulara yönelik hiç bilgi vermemektedir.

Sözlü Tarih Kaynakları Sınırlılığı: Sözlü tarih kaynakları, zaman içinde bozulabilir veya eksik olabilir. Bu nedenle, sözlü tarih kaynaklarından elde edilen bilgilerde belirli bir güvenilirlik düzeyi bulunmaktadır.

Zaman Kısıtlamaları: Araştırma, belirli bir zaman çerçevesinde sınırlıdır. Bu zaman kısıtlamaları, daha geniş bir tarihî perspektifi kapsayacak ayrıntılı incelemelere olanak tanımamış olabilir.

Coğrafi Sınırlılık: Çalışma, özellikle Turhal Şeker Fabrikası ve Turhal şehri ile sınırlıdır. Bölgedeki diğer etkileşimlerin veya dış faktörlerin detaylı bir şekilde ele alınması sınırlıdır.

Katılımcıların Görüşleri: Çalışma, yerel halkın ve fabrika çalışanlarının görüşlerini anlamayı amaçlamakla birlikte, katılımcı sayısı ve profili, genel bir temsil sağlama konusunda sınırlı olabilir. Mevcut katılımcıların yaşları Turhal Şeker Fabrikasının 1934 yılında kurulduğunu düşündüğümüzde Turhal şehrinin bu tarihten önceki dönemleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmalarına engel olabilir.

Bu sınırlılıklar, araştırmanın kapsamlılığı ve genellenebilirliği üzerinde etkisi olabilecek faktörlerdir. Bu nedenle, elde edilen bulguların yorumlanması ve sonuçların çıkarılması aşamasında bu sınırlılıkların göz önünde bulundurulması önemlidir.

ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Araştırma belirgin bir hipotezle başlamamakla birlikte, çalışmanın bazı ön kabulleri şunlar olabilir:

Turhal Şeker Fabrikası'nın Kuruluşu ve Şehirdeki Ekonomik Büyüme: Turhal Şeker Fabrikası'nın kuruluşu, şehirdeki ekonomik büyümeyi tetikleyerek iş imkanlarını artırmış olabilir.

Sanayileşmenin Sosyal ve Kültürel Etkileri: Sanayileşme süreci, Turhal şehrinde sosyal ve kültürel değişikliklere neden olmuş olabilir; bu değişiklikler, yerel halkın yaşam tarzını ve geleneklerini etkilemiş olabilir.

Şeker Fabrikası ve Tarım Sektörü İlişkisi: Turhal Şeker Fabrikası'nın kuruluşu, tarım sektöründeki üretim ve pazarlama süreçlerini nasıl etkilemiş olabilir?

Bu ön kabuller, araştırmanın belirli yönlere odaklanmasına yardımcı olabilir ve sonuçları yorumlamada rehberlik edebilir.

ARAŞTIRMANIN SORULARI VE PROBLEMLERİ

Bu çalışmada, Turhal Şeker Fabrikası'nın Turhal şehrinin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısına olan etkileri tarihsel ve güncel bir perspektifle ele alınmıştır. Fabrikanın kuruluş sürecinden günümüze kadar şehrin gelişimine katkıları, karşılaşılan sorunlar ve geleceğe yönelik fırsatlar kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Araştırmanın odaklandığı sorular ve çözüm bekleyen problemler şu şekilde sıralanabilir:

Tarihsel Süreç:

Turhal Şeker Fabrikası'nın kuruluş süreci ve bu süreçte bölgedeki ekonomik, sosyal ve demografik yapı nasıldı?

Fabrika, faaliyete geçtikten sonra Turhal'ın ekonomik ve sosyal yaşamında nasıl bir dönüşüm başlatmıştır?

Ekonomik Etkiler:

Şeker fabrikasının bölge ekonomisine sağladığı katkılar nelerdir? Bu katkılar zaman içinde nasıl değişiklik göstermiştir?

Fabrikanın kuruluşundan önceki tarımsal ve ticari yapı, fabrikayla birlikte nasıl bir dönüşüm geçirmiştir?

Özelleştirme sürecinin fabrikanın ekonomik yapısına ve bölge halkına etkileri nelerdir?

Sosyal ve Kültürel Etkiler:

Fabrikanın faaliyetleri, bölgedeki göç hareketlerini ve demografik yapıyı nasıl etkilemiştir?

Fabrika, yerel halkın yaşam standartlarını, sosyal alışkanlıklarını ve kültürel yapısını nasıl şekillendirmiştir?

Çevresel ve Teknolojik Etkiler:

Fabrikanın faaliyetlerinin çevre üzerindeki etkileri nelerdir ve bu etkilerle ilgili alınan önlemler yeterli midir?

Şeker fabrikasının modernizasyonu, çevresel sürdürülebilirlik ve üretim verimliliği açısından ne tür sonuçlar doğurmuştur?

Gelecek Perspektifleri:

Günümüzde Turhal Şeker Fabrikası, bölgesel kalkınma hedeflerine ulaşmada ne kadar etkin bir rol oynamaktadır?

Fabrikanın gelecekteki potansiyel etkileri ve bu etkileri artırmak için yapılabilecekler nelerdir?

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmada, Turhal Şeker Fabrikası ekseninde Turhal şehrinin dünü ve bugünü ele alınmıştır. Çalışma, nitel araştırma yöntemiyle yürütülmüş; olay ve olgular doğal ortamında, bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmiştir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Araştırmada kullanılan temel nitel yöntemler görüşme (mülakat) ve doküman incelemesidir. Görüşme yöntemi, bireylerin araştırma konusuna dair duygu, düşünce ve yorumlarını aktarmalarını sağlarken; doküman incelemesi, konuyla ilgili yazılı belgelerin analiz edilerek veri elde edilmesine olanak tanır (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

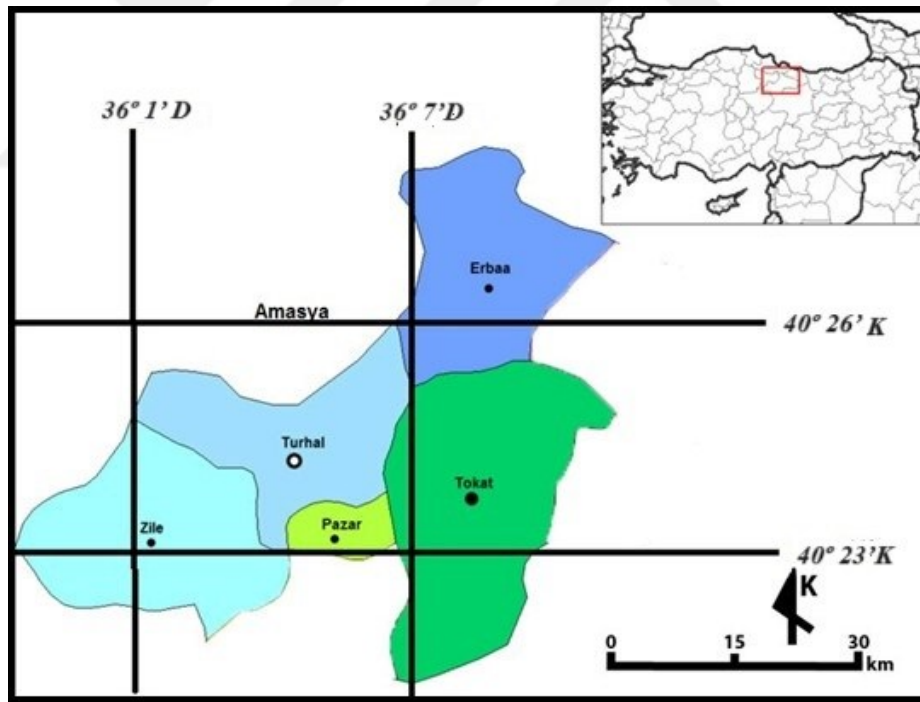
Turhal Şeker Fabrikası'nın kuruluşundan günümüze uzanan gelişimi kronolojik bir çerçevede incelenmiştir. Veriler; yarı yapılandırılmış görüşmeler, doküman analizi ve gözlem yoluyla toplanmıştır. Görüşmeler, yerel halk, eski fabrika çalışanları ve ilgili paydaşlarla yapılmış; katılımcıların deneyimlerine, bakış açılarına ve anlatılarına yer verilmiştir. Tüm görüşmeler gizlilik ve gönüllülük esaslarına uygun şekilde gerçekleştirilmiş, elde edilen verilerin etik kullanımı gözetilmiştir.

Doküman analizi kapsamında, fabrika ve Turhal şehri ile ilgili arşiv belgeleri, resmi kayıtlar ve tarihî dokümanlar incelenmiştir. Bu belgeler, şehirdeki değişimi tarihsel süreç içerisinde ortaya koymak amacıyla kullanılmıştır. Ayrıca gözlem yöntemiyle fabrikanın ve çevresinin güncel durumu doğal ortamında izlenmiş ve değerlendirilmiştir. Tüm bu yöntemler, araştırmanın güvenilirliğini ve geçerliliğini desteklemekte; Turhal'ın sosyoekonomik ve kültürel dönüşümünü coğrafi bir bakış açısıyla anlamayı amaçlamaktadır.

Araştırma, etik ilkeler çerçevesinde yürütülmüştür. Bu yöntemler, Turhal Şeker Fabrikası ve Turhal şehri üzerine yapılan araştırmanın güvenilirliği ve geçerliliği için uygun bir temel oluşturmayı amaçlamaktadır.

ARAŞTIRMA SAHASININ COĞRAFİ KONUMU VE GENEL COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

Araştırmamıza konu olan Turhal ilçesi Karadeniz Bölgesinin Orta Karadeniz Bölümünde yer alan Tokat ilinin en büyük ikinci ilçesidir. Turhal ovası Yeşilırmak havzası içerisinde yer almakta Karadeniz ve İç Anadolu arasında geçiş özelliği gösteren bir yerleşim yeri konumundadır (Çakar, 2014). Turhal ilçesi matematik konumuna baktığımızda yaklaşık olarak $40^{\circ} 23' - 40^{\circ} 26'$ Kuzey enlemleri ile $36^{\circ} 1' - 36^{\circ} 7'$ Doğu boylamları arasında yer almaktadır (Bkz. Şekil 0.1). Yüzey şekilleri çeşitlilik gösteren Turhal'ın denizden yüksekliği 493 metredir. Turhal ovası 54 km^2 yüzölçümüne sahiptir (Zeybek, 2010).

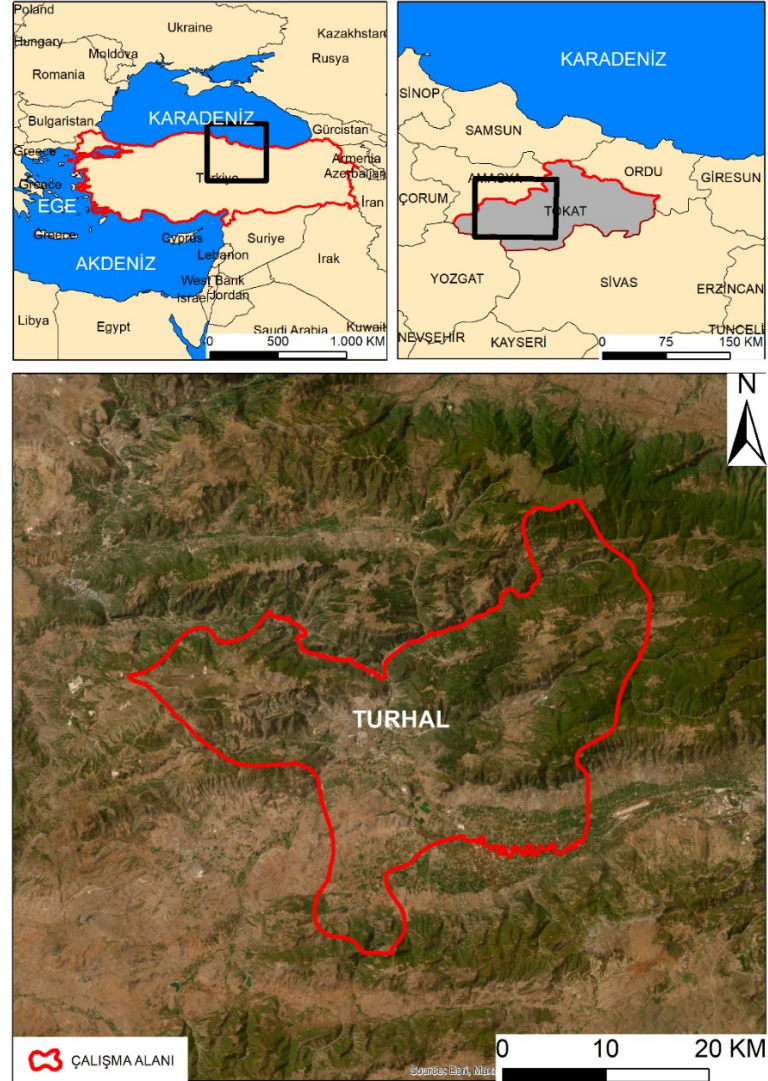


Şekil 0.1: Turhal İlçesinin Matematik Konumu

Turhal'ın bugün ki yüzey şekillerinin ortaya çıkmasında litolojik ve tektonik faktörler önemli rol oynamıştır. Turhal'ın çevresinde bulunan dağların oluşumunda tektonik olayların belirleyici rol oynadığı görülmektedir. Araştırma sahasında bulunan kıvrımlı yapıya sahip tünemiş senklinal, faylı ve diskordant yapıya ait şekiller Turhal'ın

litolojik ve tektonik özelliklerinin bir sonucudur. Arazide bulunan farklı dirençteki kayalar birbirine yüksek ve alçak alanların ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Turhal’da kalker ve onun başkalaşmasıyla oluşan mermerlerin yayılış gösterdiği alanlarda ise karstik mikrotopoğrafya şekilleri olan lapyalar gelişim göstermiştir (Zeybek, 2010).

Turhal, Tokat masifinin kuzeybatısında yer alır (Bkz. Şekil 0.2). Tokat masifinin Turhal içinde kalan bölümünde şişt, mermer gibi kayalar ve metabazik kayalar yer almaktadır. Turhal’ın oluşumunda yaygın akarsu ağıının şekillendirmesi de etkili olmuştur (Zeybek, 2010).



Şekil 0.2: Turhal İlçesinin Lokasyonu

Turhal'ın büyük ve önemli morfolojik birimlerini genel hatlarıyla bir depresyon tabanı ve bu depresyon tabanını çevreleyen dağlar oluşturmaktadır. Turhal ovasını çevreleyen dağlar kuzeyden Turhal'ı dik bir duvar gibi sınırlandıran Buzluk Dağı, Buzluk Dağının en yüksek yerini ise Kale Tepe (1335m) ve batısındaki Kepez Tepesi (1406 m) oluşturmaktadır. Turhal ovasının doğusunu çevreleyen dağlık kütlelerden birini Kamat Dağı oluşturmaktadır. Kamat dağının en yüksek noktasını ise Porsucağankaş Tepesi (1210 m) oluşturmaktadır (Uğurlu, 1993). Turhal ovasının doğu kesiminde yer alan bir diğer dağlık kütle ise Hanife Dağı. Doğu batı yönünde uzanan bu dağların en yüksek noktasını ise Hanife Tepesi (1216 m) oluşturmaktadır (Özçağlar, 1989). Mercimek Dağı (1203 m) ise Turhal ovasının doğusunda yer alan bir diğer dağlık kütledir. Turhal ovasının batısını ise Nacak Dağı çevrelemektedir. Nacak Dağının en yüksek noktasını ise Yığıltaş Tepesi (1257 m) oluşturmaktadır. Nacak Dağı, kuzeyinden Çivrilözü deresi, güneyinden ise Hamidiye deresinin açtığı boğazlarla sınırlandırılır ve çevresindeki yüksek kütlelerden ayrılır (Zeybek, 2010).

Turhal'ın güneyinde bulunan Ayranpınar platosu, Hamidiye deresinin açtığı boğaz nedeniyle kuzeybatıda bulunan Nacak Dağı'ndan ve Yeşilırmak nehrinin oluşturduğu vadi nedeniyle de Mercimek Dağı'ndan ayrılmaktadır (Özçağlar, 1989). Turhal ovasında fazla eğimli yamaçların kenarlarında veya Yeşilırmak nehri, Gülüt çayı, Çivrilözü deresi ve Hamidiye deresi ana akarsu ağının mevcut tabanlarında bulundukları yerlerde birikinti konileri bulunmaktadır (Zeybek, 2010).

Turhal ovasının Pliyosen sonlarına doğru dış drenaja bağlanması nedeniyle, Yeşilırmak nehri ve onun kolları olan Hamidiye deresi, Çivrilözü deresi ve Gülüt çayı gibi ana akarsuların yataklarını derinleştirmesine bağlı olarak, onlara katılan kollar da artan relief enerjisi sebebiyle yataklarını kazmışlar gençleşmesine bağlı olarak 'V' tipi vadiler getirmişlerdir. Turhal ovasında oluşan bu vadileri ovaya bakan dağ yamaçlarında görmek mümkündür. Vadi çeşitlerinden biri olan Asimetrik vadilerin de Hamidiye ve Çivrilözü derelerinin belirli bölümlerinde örnekleri bulunmaktadır. Yeşilırmak'ın kolları olan Hamidiye deresi, Çivrilözü deresi ve Gülüt çayı ovaya girdikleri kesimlerden itibaren boğazlar içinde akmaktadırlar. Bu akarsular ova ile boğaz arasında belirli bir süre alüvyal tabanlı geniş vadilerden akmaktadırlar. Turhal ovasında Hamidiye boğazı, Çivril boğazı, Kızıoğlu boğazı ve Çamlıca boğazı gibi boğazlar bulunmaktadır (Zeybek, 2010).

Turhal ovasının iklim özelliğinde ise yükseltinin ve denize olan uzaklığın etkisinin fazla olduğu görülmektedir. Genel olarak Turhal ovasının iklimine bakıldığında yağışın en fazla olduğu mevsimin 158 mm ile ilkbahar aylarına rastlaması ve genel olarak yıllık yağış miktarının az olması İç Anadolu da görülen step iklimi özelliklerini yansıtmaktadır (Çakar, 2014). Yani Karadeniz'in kıyı kesiminde görülen tipik Karadeniz iklimi Turhal'da görülmemektedir. Aslında ne tamamen Karadeniz iklimi ne de tamamen Step iklimi özelliği görmek mümkün değildir. Ancak bunların arasında kalan Orta Karadeniz iklimi ile İç Anadolu iklimi arasında bir geçiş iklimi özelliği gösteren ve Karadeniz Ardı Dağ iklimi denilen ılıman bir iklime sahip olduğu görülür (Uğurlu, 1993). Turhal ovasında yaz mevsimi alçak alanlarda genel olarak sıcak ve kurak bir karakter gösterir. Karadeniz'in nem yüklü havası Yeşilırmak vadisi boyunca beklenmedik zamanlarda iç kesimlere kadar ulaşarak yağışlara neden olabilmektedir. Kış mevsimi ise soğuk nadiren de kar yağışlıdır. Turhal'da kuzeyden güneye doğru yükseltinin artması iklimde önemli farklılıkların görülmesine neden olur ve kış mevsimi ilçenin güneyine doğru daha sert bir karakter göstermeye başlar. Meteorolojinin 34 yıllık verilerine göre Turhal'da yıllık ortalama sıcaklık 12.7 °C'dir. 608 metre yüksekliğe sahip Tokat'ta ise yıllık ortalama sıcaklığın 12.4 °C olduğu görülmektedir. Tokat'ta yıllık ortalama sıcaklığın daha düşük olması yükseltinin Turhal'dan daha fazla olmasıyla ilgilidir. Turhal'da en soğuk ay meteoroloji istasyonu verilerine göre 1.7 °C ile ocak ayı en sıcak ay ise 23.2 °C ile Temmuz ayıdır. Bu istatistiklere göre yıllık sıcaklık farkının Turhal'da 21.5 °C olduğu görülmektedir. Kış aylarında Turhal'da ortalama sıcaklıkların 0 °C'nin üzerinde olması, kış mevsiminin çok sert bir yapıya sahip olmadığını göstermektedir (Zeybek, 2010). Yaz mevsiminde en az yağışı alan Turhal'da yıllık ortalama 447.4 mm yağış görülmektedir. Yağışların yıl içerisinde en fazla düştüğü ay 62.4 mm ile Nisan ayıdır. Yaz mevsiminden itibaren yağışların azaldığı Turhal'da en az yağış miktarına 9.2 mm ile ağustos ayında rastlanmaktadır (Çakar, 2014). Sonbaharın başlangıcıyla birlikte Turhal'da kış mevsimine doğru yağış tekrar artmaya başlamaktadır. Basınç değerlerine bakıldığında ise 953.6 mb yıllık ortalama basınç görülmektedir. 957.7 mb ile aralık ayında en yüksek basınç değerine, 953.6 mb ile de temmuz ayında en düşük basınç değerine ulaşılır. Rüzgâr esme yönlerine bakıldığında ise rüzgârın en fazla etkili olduğu yönün kuzeydoğu olduğu görülmektedir. Esme sayısının en fazla olduğu ikinci yön ise kuzeydir. Güneydoğu ve

doğu-kuzeydoğu ise esme sayısının en az olduğu yönler olarak karşımıza çıkmaktadır (Zeybek, 2010).

Turhal ovasında bitki örtüsü çeşitliliği iklim özelliklerinden etkilenmiş durumdadır. Geçiş bölgesi iklim özellikleri gösterdiği için Turhal ve çevresinde Karadeniz özelliklerini yansıtan ormanlar görülür. Step iklimine ait özelliklerin görüldüğü yerlerde ise bozkır bitki örtüsü ve elemanları hakimdir (Zeybek, 2010).

Turhal, Tokat iline bağlı ve il merkezine yaklaşık 46 km mesafede bulunan önemli bir ilçedir. 2024 ADNKS (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi) verilerine göre, ilçe merkezinin nüfusu 61.912 olup, köylerle birlikte toplam nüfusu 78.101'dir. Bu nüfus büyüklüğü ile Turhal, Tokat'ın ikinci büyük ilçesi konumundadır. Yeşilirmak Havzası'nda, Karadeniz Bölgesi'nin orta kesiminde stratejik bir noktada bulunan Turhal, İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerini Karadeniz'e ve batıya bağlayan önemli kara yollarının kavşak noktasında yer alır. Cumhuriyetin ilk yıllarında küçük bir yerleşim yeri iken, 1944 yılında ilçe statüsü kazanmasıyla bölgesel bir merkez haline gelmiştir. Bölge ekonomisi, Turhal Şeker Fabrikası ile canlanmış; son yıllarda ise tekstil, toprak sanayi, madencilik ve süt ürünleri gibi sektörlerde yatırımlar artarak ekonomik çeşitlilik sağlanmıştır.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkiye'de başlayan hızlı kentleşme süreci, Turhal'ı da etkilemiş ve kırsal alanlardan şehre göç hareketlerine neden olmuştur. 1935 öncesinde sadece 6 mahallesi ve yaklaşık 3.000 nüfusu olan Turhal, şeker fabrikasının kurulmasıyla önemli bir ekonomik ve sosyal dönüşüm yaşamıştır. Ancak, hızlı nüfus artışı ekonomik gelişmeyle paralel ilerleyememiş, plansız yerleşim ve altyapı sorunları gibi çeşitli sorunları da beraberinde getirmiştir. Tarım ve hayvancılıkla geçinen köy nüfusu şehir merkezine taşınarak tarım dışı sektörlerde çalışmaya başlamış, bu durum Turhal'ın sosyo-ekonomik yapısında köklü değişikliklere yol açmıştır.

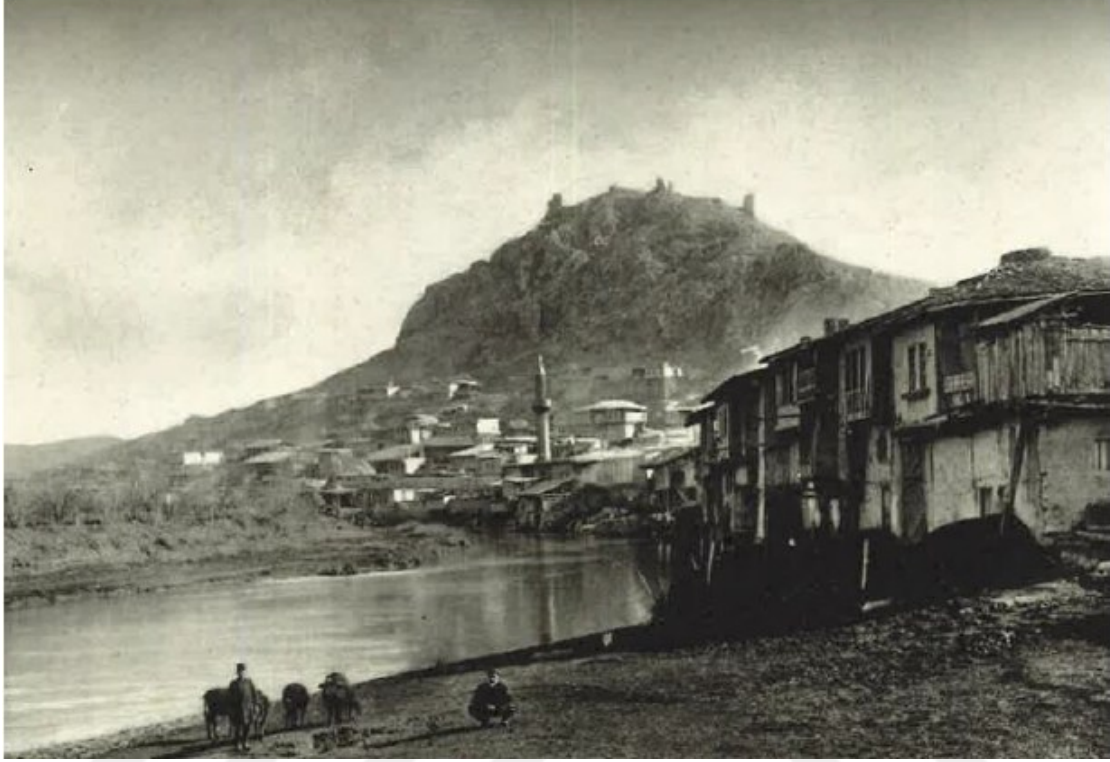
1. BÖLÜM: 1934 YILI ÖNCESİ TURHAL ŞEHRİNİN DURUMU

1.1. TURHAL ŞEHİRİ VE ÇEVRESİNİN TARİHSEL DÖNEMDEKİ DURUMU

Yeşilırmak nehrinin havzasında, Karadeniz Bölgesi'nde Orta Karadeniz Bölümü'nün iklim koşulları, toprak ve su kaynakları bakımından yerleşmeye en uygun yerinde kurulan Turhal, İç Anadolu Bölgesi'ni Karadeniz Bölgesi'ne, Doğu Anadolu Bölgesi'ni batıya bağlayan yolların kesiştiği önemli bir noktada bulunmaktadır. Antik çağlarda Pontus Galatikus, Ustus Polemoniakus, Komona Pontik gibi çok çeşitli adlarla anılmış olan Turhal'ın tarihinin binlerce yıl eskilere gittiği söylenmektedir (Gündoğdu vd, 2006). Turhal Kalesi olarak bilinen yerde Sümer Alfabesi ile yazılmış iki kitabe bulunmaktadır. Sümerlerin M.Ö 3000 yıllarında Mezopotamya'da yaşadığı bilinmektedir. Bu durum Turhal'ın tarihinin 5000 yıl önceye kadar gittiğini göstermektedir (Yavi, 1986). Kesinliği bilinmemekle beraber Turhal, Kasiura, Gayura, Turnalit gibi isimleri de taşımıştır (Türe, 2019). Antik kaynaklarda Turhal'dan Gaziura adıyla bahsedilmiştir. Gaziura adından ilk bahseden Strabon (Geographika: XII-XIII-XIV) olmuştur. Ancak Lennep (1870), Cremer (1832), Hamilton (1842) ve Cuinet (1892) gibi gezginler eserlerinde ilçemizden bugün ki adıyla yani Turhal (Toorkhal) olarak bahsetmişlerdir.

Turhal konumu ve coğrafi özellikleri dolayısıyla binlerce yıl sürekli ilgi odağı olmayı başarmış bu durumun bir sonucu olarak farklı yönetimlerde kalmış ve sürekli el değiştirmiştir. M.Ö. 546 yılında Persler, M.Ö. 612 yılında Medler, M.Ö. 700 yılında Kimmerler ve M.Ö. 745 yılında da Asurlular bu bölgeyi ve çevresini yönetimleri altına almışlardır. İskender Ortadoğu seferini yaptıktan sonra Anadolu eyaletleri büyük bir baskı dönemine girmiş ve komutanlar arasında bölüşülmüştür. Bunun sonucunda Pers soylularından biri olan Ariaretos, Gaziura'yı (Turhal) başkent yapmıştır. Günümüzde Amasya müzesinde yer alan ve eski yazı ile yazılmış olan tarih kitabında Turhal kalesinde hükümdarlık yapan kişilerin isimleri bulunmaktadır (Gök, 2015). Eski çağların coğrafyacısı Amasyalı Strabon (M.Ö.63-M.S.19) eserinde Turhal'la ilgili şu ifadelere yer vermiştir: “Yeşilırmak eski devirlerde kralların oturduğu Gayyura-Gayyola şehriden kuzeye doğru dönmektedir. Burası Turhal'dır (Strabon, 2000).” Köy görünümlü bu yerleşme bir anda karşınıza çıkmakta ve çevresindeki dağlardan ayrılarak en yüksek noktası harabe bir kale olan yüksek bir kayalık alan çevresinde inşa edilmiş olması ile dikkat çekmektedir (Bkz. Şekil 1.1). Turhal yerleşme olarak bu kale etrafında batıya

doğru uzanmakta Tozanlı ırmağı ise kuzey güney yönünde bu kalenin yakınından akmaktadır (Hanılçe ve Bulut, 2020).



Şekil 1.1: Gezginlerin Eserlerinde Bahsettiği Tozanlı Irmağı (Yeşilırmak) ve Dengiboz Kalesi (Turhal Kalesi)’ne Ait 1928 Yılından Önceki Bir Tarihe Ait Fotoğraf

Kaynak: *Mélanges d'archéologie Anatolienne: Monuments Préhelléniques, Gréco-Romains. Byzantins et Musulmans de Pont, de Cappadoce et de Galatie*, Jerphanion, 1928

Bizans’ın egemen olduğu dönemlerde Turhal, küçük bir yerleşim birimidir. Beylikler döneminde Turhal’da Eretna Beyliği’nin hüküm sürdüğü görülmektedir. Turhal 1398’de Osmanlı Devleti’nin egemenliğine girmiş ve Ankara Savaşı’ndan sonra Timur’un Anadolu’dan çekilmesi ile ancak 1413’ten sonra kesin olarak Osmanlı Devleti topraklarına katılmıştır (Şimşirgil, 1997). 19. yüzyılın ikinci yarısında kaybedilen savaşlar ve büyük toprak kayıpları Osmanlı Devleti için aynı zamanda bir göçmen sorununa neden olmuş göçmenlerin gelişi Turhal’ı da etkileyen önemli bir sorun olmuştur. 19. yüzyılda gerçekleşen Kırım Savaşı, Şeyh Şamil Ayaklanması ve Osmanlı-Rus Savaşları sonucunda Balkanlar’dan ve Kafkaslar’dan Anadolu’ya çok sayıda göçmen gelmiş gelen bu göçmenlerden Turhal yöresine de yerleştirilenler olmuştur.

1931 yılına kadar kale üzerinde, tarihi surlardan, üç tane burç bulunmaktaydı. Güneydoğu, güneybatı ve kuzeybatı doğrultusunda yer alan burçlardan günümüzde iki tanesi ayakta kalmıştır (Bkz. Şekil 1.2). Kale muhasaralarında yeraltından ırmağa inerek su almayı amaçlayan veya kuşatmaları etkisiz hale getirmek için kullanılan bir mağara bulunmaktadır. Çoğu insan bu mağaranın kral hazinelerini korumak amacı ile yapıldığını düşünmektedir. Mağara sonunda bir demir kapı olduğu da rivayet edilmiştir (Gök, 2015). Vital Cuinet (1892)'de La Turque D'asie adlı eserinde Turhal'dan şöyle bahseder: “Turhal Kazova'nın girişinde Tokat'ın 35 km batısında güzel meyve bahçeleri ile çevrili içerisinde antik kalıntılar bulunan ve hazineleri gizlemek için olduğu tahmin edilen bir tünelin bulunduğu kalenin etrafında gelişen 3000 nüfuslu büyük bir kasabadır.”

Bu kale Osmanlı tarihindeki en önemli olaylardan olan Celali İsyanları sırasında Yozgat'tan gelip Amasya ve Tokat çevresinde faaliyetlerini sürdüren Celal içinde bir karargâh olmuş ve “Mehdi bu mağaradan çıkırsa gerektir ben intizara memurum” diyerek şii mezhebinden binlerce isyankarı çevresinde toplamıştır. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim Turhal Kalesi'nde konuşlanan bu isyancıların üzerine Rumeli Beylerbeyi Ferhat Paşa'yı göndermiştir (Yavi, 1986). Yine bu dönemde Celali İsyanları dışında Zünnun Baba İsyanı, Zünnun Oğlu Halil İsyanları da Turhal ve çevresinde vuku bulmuştur (Cinlioğlu, 2019).



Şekil 1.2: Turhal Kalesi Üzerinde Bulunan Burçlar
Kaynak: Turhal Belediyesi Basın Yayın Birimi, 2025

Özellikle Cumhuriyet döneminden itibaren Turhal şehrinin yerleşim alanlarına bakıldığında günümüze kadar değişiklikler olduğu göze çarpmaktadır. Günümüzdeki Turhal şehir merkezinin yerleşim alanının geçmişte Yeşilırmak Nehri'nin getirdiği alüvyonlar nedeniyle sadece bir bataklık ve bu alanlarda sivrisineklerin yayılış göstermesinden dolayı sadece sıtma hastalığı ile mücadele alanı olduğu bilinmektedir. Turhal'da ilk yerleşme alanının günümüzdeki Asri Mezarlık çevresinde olduğu bilinmektedir ancak 1939 Erzincan depreminde buradaki yerleşim alanları hasar görmüş o dönemde Turhal Kalesi çevresindeki ahırlar ve diğer yapıların zarar görmemesi nedeniyle şehir bu depremden sonra kale eteklerine taşınmış ve bu tarihten fabrikanın kuruluşuna kadar olan zamanda bu bölgede varlığını sürdürmüştür (Erdoğan, 2016).

Turhal zengin bir tarihe sahiptir ve Turhal Ovası'nın toprakları verimliliği ile ünlüdür toprağı koyu renkli ve mineral bakımından zengin olduğu için Cumhuriyet'ten çok önceki dönemde dahi yolculuklar esnasında Turhal'a yaklaşırken yol kenarlarında ağaçlar ve yeşil bahçeler bulunduğu bilinmektedir (Bkz. Şekil 1.3). Eski dönemlerde Turhal'da üretilen kavunlar dillere destan olmuş ve Küçük Asya'nın batısında üretilen kavunlar kadar değerli görülmüştür (Lennep, 1870). Ayrıca yine gezginlerin seyahatnamelerine bakıldığında Turhal'da mısır bahçelerinin bulunduğu bu bahçelerin nehir kenarındaki su çarkları vasıtasıyla sulandığı bilinmektedir (Hamilton, 1842). Yine Evliya Çelebi seyahatnamesinde Turhal ve çevresindeki verimli alanların bir ekin ocağı olduğu halkın da gayet ekinci ve çiftçi bir halk olduğundan bahsetmektedir (Kahraman, 2010). 1842 yılında Turhal, Müslümanların yaşadığı 500 haneden oluşan, kerpiçten yapılmış iki camisi ve bir hamamı bulunan; sulama ihtiyacının yerleşim alanının hemen önünden geçen nehirden karşılandığı bir köy yerleşimi olarak bilinmektedir (Haniç, 2018).



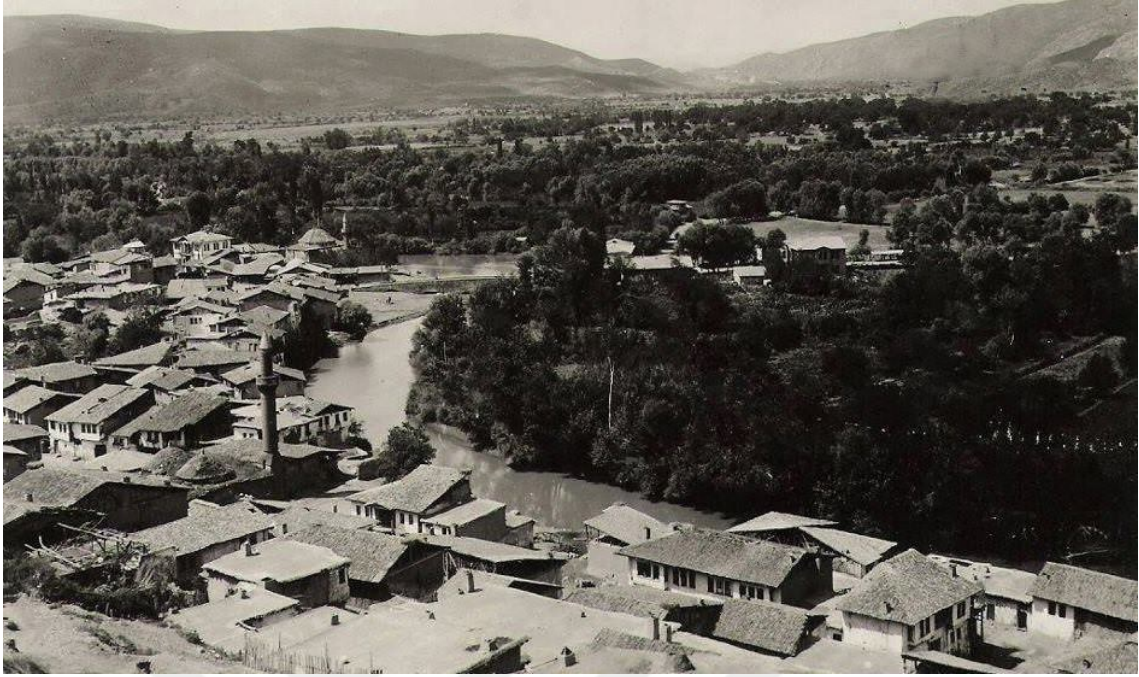
Şekil 1.3:1934 Yılına Ait Bir Fotoğraf

Kaynak: Hasan Erdem Arşivi; <https://x.com/hergezgin/status/1472621295133151235> 21.07.2025 tarihinde erişilmiştir.

1869 ve 1964 yıllarında Turhal’da yaşayan ve halk arasında saygın bir kişilik olan Turhal’da müftülük yapmış Mustafa Bilgen’de Osmanlıca yazdığı el yazması defterinde Turhal ile ilgili şu ifadeler yer vermiştir:

“Kazanın her tarafından akıp giden derelerin sahilleri bağlar, bahçelerle süslü, daima akarsuları ile sulanır. Güzel manzarası duyguları pek ziyade okşar, seyrinde insan ruhu zevki alır. Turhal bu ve bunlar gibi nice meziyetlere ve güzelliklere sahiptir. Hele toprağındaki bitirme kuvveti hiçbir yerle mukayese edilemez. Her nevi mahsul yetişir. Her çeşit meyveler, yemişler hayat bulur. Mahsulat ortalama bire on verir. Akarsuların mevcudiyet ve bolluğu sebebi ile kasaba arazisi bir irem bağı gibi bolluk ve bereket içindedir. Ahalisi hiçbir vakit yokluk görmemiştir. 1873 senesi umumi kıtlıkta dahi Turhal’ın mahsuldar arazisi sakinlerini aç bırakmamıştır.” (Bilgen, 2019)

1892 yılında Turhal idari açıdan belediye olmuş ve 1944 yılına kadar da Tokat’a bağlı bir bucak olarak kalmıştır. Cumhuriyet döneminde de Turhal önemli olaylara şahit olmuştur. Turhal’ın ülke ekonomisinde de önemli bir yeri ve payı bulunmaktadır. 1892 yılında belediyelik olan Turhal 1934’ten önce 6 mahallesi olan ve 3000 nüfusa sahip küçük bir yerleşmeydi (Bkz. Şekil 1.4).



Şekil 1.4: Kerpiçten Yapılan Camiler ve Kale Eteğindeki Evler

Kaynak: Turhal Belediyesi Basın Yayın Birimi, 2025

İlk olarak 1928 yılında demir yolu Turhal'a ulaşmış ve temeli 1933'te dönemin Sanayi Bakanı Celal Bayar tarafından atılan ve açılışı 1934 yılında dönemin Başbakanı İsmet İnönü tarafından yapılan Turhal Şeker Fabrikası ve 1977 yılında açılan Turhal Makine Fabrikası yöreye hayat vermiştir (Gök, 2015) (Bkz. Şekil 1.5, Şekil 1.6). Turhal Şeker Fabrikası'nın kurucu müdürlüğünü yapan ve fabrikanın kuruluşunda önemli sorumluluklar üstlenen Muammer Tuksavul 1933 yılında geldiğinde gözlemlediği Turhal'la ilgili şu ifadeleri kullanmıştır;

“Turhal geldiğimde unutulmuş, derin uykuya dalmış eski bir köydü. Yeşilırmağın kuzeydoğusuna eski güzel bir Taşköprü ile geçilince, üstünde bir kale harabesinin bulunduğu tepenin yamaçlarına, Yeşilırmak'la tepe arasında, tipik ve sempatik evlerinin, birbirinin damına binercesine yükseldiği bir köy. Çarşı denilen yerde birkaç fakir dükkândan başka bir şey yoktu. Fırın, kasap, bakkal dükkanları bulunmuyordu. Bir nalbant, bir çarıkçı, bir de urgan, yular, kil, kayatuzu, gazyağı ve tütün satan, izbe karmakarışık bir dükkanla, bir iki de ham kendir ambarı vardı.” (Tuksavul, 1981).



Şekil 1.5: 1928 Yılında Hizmete Alınan Turhal Tren İstasyonu

Kaynak: Turhal Belediyesi Basın Yayın Birimi, 2025



Şekil 1.6: Atatürk'ün Tren ile Turhal'a Gelişi

Kaynak: Turhal Belediyesi Basın Yayın Birimi, 2025

1934 yılı öncesindeki Turhal yerleşimine ilişkin bilgilere ulaşmak için, ilçede uzun yıllardır yaşayan 70 yaş ve üzeri bireylerle mülakat yapılmıştır. Katılımcı anlatımlarına göre, bu dönemde Turhal, büyük oranda kalenin eteğinde konumlanan sınırlı bir yerleşim birimini ifade etmektedir. Özellikle Hamam Mahallesi, Ulu Cami çevresi ve bugünkü Asri Mezarlığın bulunduğu alanın çevresi, erken dönem yerleşim alanları olarak tanımlanmaktadır. 1939 yılında meydana gelen depremin ardından, kale eteğinde bulunan yapıların daha az hasar görmesi nedeniyle, halk bu bölgede mevcut ahırların üzerine kat çıkararak yeni konutlar inşa etmiştir. Depremde yalnızca Ulu Cami'nin şerefesinin zarar gördüğü belirtilmiştir. Görüşmelerde şeker fabrikasının kurulduğu alanın 1934 öncesinde sazlık ve bataklık bir arazi olduğu, fabrikanın inşası için bu alanın yapay yöntemlerle kurutulduğu ifade edilmiştir. Doğal bir yerleşim genişlemesinin sınırlı olduğu bu dönemde, yerleşimin kale çevresiyle sınırlı kaldığı, zamanla Alemoğlu çevresine doğru kısıtlı bir yayılım gösterdiği de dile getirilmiştir.

Son yıllarda konfeksiyon (tekstil) alanında gerçekleşen yatırımlar, Antimuan Madeni, Kevser Süt ve Yem fabrikaları, Özsamaroğlu Süt Ürünleri Fabrikası ile ülke ve ilçenin ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. Millî Mücadele döneminde Samsun'dan Amasya'ya; oradan Sivas'a geçen Mustafa Kemal'in güzergahında Turhal'da vardır. Bu tarihten sonra ilçe merkezi haline gelen Turhal 1923'lerde 300 haneli bir bucak iken 19 Ekim 1934'te Şeker Fabrikası'nın açılmasıyla ekonomik ve sosyal açıdan hızla gelişmeye başlamıştır. 2000 yılı nüfus sayımına göre ilçe merkezi nüfusu 95.536 olan Turhal ülkemizin hareketli yerleşim yerlerinden birisi haline gelmiştir. Günümüzde Turhal ilçesi, nüfus bakımından Tokat ilinin en büyük ilçelerinden biridir (Gök, 2015). ADNKS 2024 yılı verilerine göre, ilçe merkez nüfusu 61.912, kasaba ve köy nüfusu ise 16.189'dur. Köyleri ile birlikte toplam nüfusu ise 78.101'dir (TÜİK).

Zengin bir geçmişe ve tarihe sahip olan Turhal'da Turhal Kalesi (Dengiboz Kalesi), Kesikbaş Camii ve Türbesi, Ulu Camii, Ahi Yusuf Türbesi, Emir Muhammed Nurullah Tekkesi, Şeyh Şehabettin Türbesi gibi geçmişin mirasını günümüze taşıyan tarihi yapıları bulunmaktadır (Cinlioğlu, 1972) (Bkz. Şekil 1.7).



Şekil 1.7:Turhal Ulu Camii

1.2. NÜFUS VE DEMOGRAFİK YAPI

1071 Malazgirt Zaferi bilindiği gibi Anadolu'nun kapılarının Türklere açıldığı daha doğrusu bu bölgenin artık Türklerin hakimiyetine girdiğini tescilleyen bir zafer olmuştur. Bu tarihten sonra Sultan Alparslan'ın izinden giden Türkler Orta Asya'dan Anadolu'ya akın akın göç etmeye başlamışlardır. Zamanla kazanılan ve kaybedilen topraklara bağlı olarak Anadolu'da ki Türk nüfusta artış veya azalışlar meydana gelmiştir. Ancak nüfus detaylı incelenmemiş ve periyodik nüfus sayımları yapılmamıştır (Güngördü, 2011).

Araştırmamızın temel öznesi olan Turhal'ın nüfus yapısı ve miktarı hakkında da bütün bu nedenlerden dolayı Cumhuriyet dönemindeki sayımlara kadar net bir bilgi elde etmemiz mümkün olmamıştır. Elde edilen bilgilerin kesinliği olmamış ve bir bilgi başka bir kaynaktan bulunan bilgi ile çelişmiştir (Gök, 2015). Ancak genel olarak bakıldığında Turhal'ın Cumhuriyet öncesi nüfusu ile ilgili bilgilere salnamelerden, tahrir defterlerinden vb. kaynaklardan bazı bilgilere ulaşılmaktadır (Çakar, 2014).

Tarihsel açıdan baktığımızda Turhal nüfusuyla ilgili ilk bilgilere 1455 yılına ait vergi mükelleflerinin kayıtlarının tutulduğu defterlerde rastlanır. Turhal bu tarihte bir nahiyedir ve nüfusa ait net verilerde bulunmamaktadır. 1455 yılında vergi mükellefi kayıtlarına göre Turhal’da 81 vergi mükellefi bulunmakta ve toplam nüfus tahmini 324 kişidir. 1485 yılına gelindiğinde vergi mükellefi sayısı 119 toplam tahmini nüfus 476 kişidir. 1520 yılında Turhal kaza olarak kayıtlara geçmiştir ve vergi mükellefi sayısı 150 toplam tahmini nüfus 600 kişidir. 1574 yılında vergi mükellefi sayısı 423 tahmini nüfus 1692 kişidir (Bkz. Tablo 1.1) (Demir, 2010).

Tablo 1.1: Vergi Mükellefi Kayıtlarına Göre 1455-1574 Yılları arasında Turhal’da Nüfus

Kayıt Tutulan Yıllar	Vergi Mükellefi	Toplam Tahmini Nüfus
1455	81	324
1485	119	476
1520	150	600
1574	423	1692

Kaynak: Demir, 2010

1870 yılında hazırlanan bir salnameye göre Turhal’ın nüfusu 2496 olarak görülür. 1871 yılındaki salnameye göre de Turhal’da nüfus 1781 kişidir. Bu salnamede ayrıca 344 hane bulunduğu belirtilmektedir. 1880-1881 yılında tutulan başka bir salnameye göre de Turhal’ın nüfusu 2783’tür (Yücel, 2008).

Turhal’daki nüfusa ait gezginlerin eserlerine baktığımızda ise Lennep 1870 yılında yayınladığı “Travels in Little-Known Parts of Asia Minor” adlı eserinde Turhal’ın 40 adet bakımsız kerpiç evden oluştuğunu belirtmiştir. Vital Cuinet’de 1892 yılında çıkardığı “La Turquie D’asie” adlı eserinde Turhal hakkındaki izlenimlerini anlatırken 3000 dolayında bir nüfusa sahip olduğunu belirtmiştir. Mustafa Bilgen’in 1869-1964 yılları arasında tuttuğu el yazması notlarının çevirilerine baktığımızda ise Turhal kazasının nüfusunu 8235 olarak belirtmiştir. Ancak bu nüfusun hangi yıllara ait olduğuna dair bir tarih bulunamamıştır (Bilgen, 2019).

Özellikle Osmanlı Devleti’nin gerileme dönemine denk gelen yıllarda artan savaşlar, kaybedilen topraklar ve bütün bunlara bağlı olarak ortaya çıkan giderlerin artması ve gelirlerin azalması nedeniyle nüfusun sayılmasına yönelik birtakım çalışmalar

yapılmıştır. Bu çalışmalarda amaç tabi ki nüfusun niteliği, yapısı, eğitim durumu, genç ve yaşlı nüfus oranı gibi günümüzdeki modern sayımlarda elde edilen bilgileri toplamak değildir. Amaç nüfusun sayısını belirleyerek aslında vergi verecek insanları belirleyip devletin azalan gelirlerini artırıp artan giderlerini karşılayacak kaynak oluşturmaktır. 1831 yılından itibaren yapılan bu sayımlar sonucunda Turhal'a ait bilgilerin de olduğu Nüfus Tahrir Defterleri tutulmuştur. Tutulan bu Nüfus Tahrir Defterleri'nde Turhal Sivas Sancağı'na bağlı bir kaza olarak kaydedilmiştir (Kabakcıoğlu, 2020).

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yer alan ve sadece Turhal ve köylerinde yaşayan Müslüman nüfusa ait verilerin tercüme edildiği sekiz adet Tahrir Defteri'nden Cumhuriyet döneminden önceki Turhal kazasının merkez nüfusu hakkında birtakım bilgiler elde edilmiştir (Bkz. Tablo 1.2). Yapılan araştırmalara bakıldığında bu defterlerden 1831 yılında yapılan nüfus sayımına ait bilgilerin yer aldığı sadece 1 yaş üstü ve 40 yaş altı erkek nüfusun yer aldığı 2267 numaralı tahrir defterine bakıldığında Turhal'da 364 kişinin kayıtlı olduğu altı mahalle (Kova, Meydan, Pazar, Cami Kebir, Hamam, Celal) yer almakta ve en kalabalık mahallenin Pazar Mahallesi olduğu görülmektedir. 1838-1839 yılındaki sayımların yer aldığı 2483 numaralı defterde ise sayımların belirtilmeyen bir nedenle yarım kaldığı anlaşılmakta ve sadece Celal Mahallesi'nde yaşayan 13 kişinin kaydı bulunmaktadır. Yine aynı yıl başka bir sayımda tutulan 2482 numaralı defterde ise Turhal merkez nüfusuna ait altı mahallede 817 kişinin kaydı bulunmakta ve en kalabalık mahallenin yine Pazar Mahallesi olduğu görülmektedir. 2482 numaralı defterde yeni doğanlar ve yaşlı erkek nüfusunda kayıt edilmiş olması nüfusun önceki dönemlere göre daha fazla çıkmasında etkili olmuştur. 1840-1841 yılındaki sayımların yer aldığı 2488 numaralı defterde ise defter kaydı eksik kalmış ve yarım bırakılmış bu nedenle Turhal kazasına ait bilgilerde eksik kalmıştır. Buna rağmen sadece Celal Mahallesi'nde 19 kişinin kaydına rastlanmaktadır. Aynı yıllarda yapılan başka bir sayımdaki bilgilerin bulunduğu 2528 numaralı defterde ise Turhal'ın merkez nüfusuna ait herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Yine aynı yıl yapılan bir diğer sayıma ait bilgilerin tutulduğu 1 yaş üzeri ve 80 yaş altı erkek nüfusun kaydedildiği 2485 numaralı defterde ise Turhal merkez nüfusuna kayıtlı 606 kişi bulunmakta ve yine Pazar Mahallesi en kalabalık mahalle olarak görülmektedir. 1843-1844 yılındaki sayımların yer aldığı 1 yaş üstü ve 70 yaş altı erkek nüfusun kaydedildiği 2486 numaralı defterde ise Turhal merkez nüfusuna kayıtlı 607 kişi bulunmaktadır. Bu defterde de Pazar Mahallesi

en kalabalık mahalle olarak yer almaktadır. Yine aynı yıl tutulan 2487 numaralı defterde ise çeşitli nedenlerle Turhal'a yerleşen Müslüman ancak yabancı nüfusa ait bilgiler bulunmaktadır. Bu deftere göre Turhal merkezdeki dört mahallede 15 kişilik bir yabancı Müslüman nüfusun kayıtlı olduğu görülmektedir (Kabakçıoğlu, 2020). Turhal merkez nüfusuna ait bilgilerin bulunduğu bu defterlerden anlaşıldığı üzere o dönem için Turhal'ı oluşturan altı mahallenin tamamına ait kayıtların yer aldığı 2267, 2482, 2585 ve 2486 numaralı defterlerin hepsinde Pazar Mahallesi'nin en kalabalık mahalle olduğu görülmektedir. Sadece yabancı Müslüman nüfusun yer aldığı 2487 numaralı defterde de yine 7 kişi ile en fazla yabancı Müslüman nüfusun Pazar Mahallesi'nde olduğu görülmektedir.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yer alan ve sadece Turhal ve köylerinde yaşayan Müslüman nüfusa ait verilerin tercüme edildiği sekiz adet Tahrir Defteri'nden Cumhuriyet döneminden önceki Turhal kazasına bağlı köylerin nüfusu hakkında da birtakım bilgiler elde edilmiştir (Bkz. Tablo 1.2). 1831 yılında yapılan nüfus sayımına ait bilgilerin yer aldığı sadece 1 yaş üstü ve 40 yaş altı erkek nüfusun yer aldığı 2267 numaralı tahrir defterine bakıldığında Turhal kazasına bağlı 19 köyde 558 kişinin kayıtlı olduğu görülmektedir. 1838-1839 yılındaki sayımların yer aldığı 2483 numaralı defterde ise Turhal kazasının köylerine ait herhangi bir nüfus kaydına rastlanmamıştır. Yine aynı yıl başka bir sayımda tutulan 2482 numaralı defterde ise Turhal kazasına bağlı 19 köyde 2329 kişinin kayıtlı olduğu görülmektedir. Bu defterde yeni doğanlar ve yaşlı erkek nüfusunda kayıt edilmiş olması nüfusun önceki dönemlere göre daha fazla çıkmasında etkili olmuştur. 1840-1841 yılındaki sayımların yer aldığı 2488 numaralı defterde ise defter kaydı eksik kalmış ve yarım bırakılmış bu nedenle Turhal kazasına ait bilgilerde eksik kalmış ve köylere ait herhangi bir kayıt bulunamamıştır. Aynı yıllarda yapılan başka bir sayımdaki bilgilerin bulunduğu 2528 numaralı defterde ise sadece Turhal kazasına ait 3 köye ait bilgiler yer almaktadır. Bu 3 köy Geyran, Kamalı ve Kazancı köyleridir. Bu 3 köyde toplam 23 kişi bulunmaktadır. Bu defterde 2 yaş altındaki ve 60 yaş üstündeki erkek nüfus kaydedilmemiştir. Yine aynı yıl yapılan bir diğer sayıma ait bilgilerin tutulduğu 1 yaş üzeri ve 80 yaş altı erkek nüfusun kaydedildiği 2485 numaralı defterde ise Turhal kazasına bağlı 19 köyde 1159 kişinin kaydedildiği görülmektedir. 1843-1844 yılındaki sayımların yer aldığı 1 yaş üstü ve 70 yaş altı erkek nüfusun kaydedildiği 2486 numaralı defterde ise Turhal kazasına bağlı 18 köyde 1166 kişinin yaşadığı görülmektedir.

Yine aynı yıl tutulan 2487 numaralı defterde ise çeşitli nedenlerle Turhal'a yerleşen Müslüman ancak yabancı nüfusa ait bilgiler bulunmaktadır. Bu deftere göre Turhal kazasına bağlı 13 köyde 90 kişilik bir yabancı Müslüman nüfusun kaydedildiği görülmektedir (Kabakçioğlu, 2020).



Tablo 1.2: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde Bulunan Nüfus Tahrir Defterlerinde Yer Alan Turhal Nüfusuna Ait Veriler

No	Mahalle ve Köylerin Eski İsimleri	Mahalle ve Köylerin Yeni İsimleri	2267 Nüfus (1831)	2483 Nüfus (1838-1839)	2482 Nüfus (1838-1839)	2488 Nüfus (1840-1841)	2528 Nüfus (1840-1841)	2485 Nüfus (1840-1841)	2486 Nüfus (1843-1844)	2487 Nüfus (1843-1844) (Y.M.N)
1	Kova Mahallesi	Aynı	68	Kayıt yok	167	Kayıt yok	Kayıt yok	121	120	4
2	Meydan Mahallesi	Aynı	65	Kayıt yok	136	Kayıt yok	Kayıt yok	105	106	0
3	Pazar Mahallesi	Aynı	75	Kayıt yok	197	Kayıt yok	Kayıt yok	145	148	7
4	Cami-i Kebir Mahallesi	Aynı	67	Kayıt yok	141	Kayıt yok	Kayıt yok	114	113	0
5	Hamam Mahallesi	Aynı	58	Kayıt yok	99	Kayıt yok	Kayıt yok	69	69	1
6	Celal Mahallesi	Aynı	31	13	77	19	Kayıt yok	52	51	3
MERKEZ NÜFUS TOPLAMI			364	13	817	19	-	606	607	15
7	Köyler	Değişenler var	558	Kayıt yok	2329	Kayıt yok	23	1159	1166	90

Kaynak: Kabakçıoğlu, 2020.

Tablo 1.2’den ve yorumlanan sekiz adet Tahrir Defteri’nden de anlaşılabacağı gibi Osmanlı Devleti’nde nüfus sayımları sadece son dönemde önem kazanmaya başlamıştır. Bunun da sebeplerinin karışıklıklara bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik istikrarsızlıklar olduğunu belirtmiştik. Tutulan bu nüfus tahrir defterlerinin bazılarının karışık olması metinler Osmanlıca olduğu için tercümesinin zor olması bunlar üzerine yeterince araştırma yapılmayışı yapılan araştırmalarda da nüfus tahrir defterlerinin kimisinin bazı sebeplerden dolayı tamamlanamaması bazılarının da tamamlanmasına rağmen Turhal’da yaşayan nüfusun tamamını kapsamaması ve kadın nüfusun defterlere kaydedilmemesi sadece erkek nüfusun kaydedilmesi gibi sebepler bu defterlerden elde edilen bilgilerin çok net ve kesin bilgiler sağlamasına engel olmuştur. Ancak yine de başka kayıt olmaması nedeniyle bu bilgiler özellikle Osmanlı’nın son yüzyılındaki Turhal nüfusuna ait birtakım bilgiler elde etmemizi ve bazı çıkarımlarda bulunmamızı sağlamış ve yol gösterici olmuştur.

Turhal Cumhuriyet dönemine kadar Amasya Sancağı’na bağlı bir yerleşme olarak kalmıştır. Cumhuriyetle birlikte Tokat il olmuş Turhal’da Tokat’a bağlı bir yerleşme haline getirilmiştir. Elde edilen ve ayrıntılı kayıt ve istatistik tutulmadığı için kesin olmayan bilgilere göre Turhal’ın Cumhuriyet’ten önceki nüfusunun 3000 civarında olduğudur. Bu nüfusun Turhal’daki ilk yerleşim alanları olan Asri Mezarlık bölgesi ve Kale eteklerinde kümелendiği tahmin edilmektedir (Erdoğan, 2016).

1.3. EKONOMİK DURUM VE TİCARET

1934 yılından önce Osmanlı’nın son döneminde Turhal kazasının ekonomik durumuna baktığımızda tarım ve hayvancılığın en önemli, hatta tek ekonomik faaliyet olduğu görülmektedir (Uğurlu, 1993). 1934 yılından önce Turhal kazasının ekonomik durumuna baktığımızda Tahrir Defterleri’nden birtakım bilgiler elde edildiğini görüyoruz bu bilgileri detaylı açıklamadan önce genel olarak Turhal kazasının ekonomik olarak küçük çaplı bir kasaba özelliği gösterdiğini görmekteyiz.

1831 yılında yapılan nüfus sayımında tutulan ve Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi’nde bulunan 2267 numaralı Tahrir Defterine bakıldığında Turhal’da 8 imam, 3 nalbant, 3 berber, 2 bahçıvan, 1 kale dizdarı 1 müezzin bulunduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 1.3). Kısacası meslek grupları kazançları belli olan ve halkın belli ihtiyaçlarını karşılamak için bulunan çalışanlardan oluşmaktadır (Kabakçıoğlu, 2020).

1838-1839 yıllarında yapılan nüfus sayımında tutulan ve Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan 2482 numaralı Tahrir Defteri'ne bakıldığında Turhal'da 2 imam, 3 nalbant, 2 berber, 1 bahçıvan, 77 eşkinci, 32 muhtar, 5 müftü, 3 çoban bulunduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 1.3). Bu dönemdeki sayımlarda da önceki döneme göre meslek gruplarının pek fazla değişmediği görülmekte ancak çoban, müftü, muhtar, eşkinci gibi farklı mesleklerin de kaydı bulunmaktadır (Kabakçıoğlu, 2020). 32 tane muhtar bulunması kazada idari bir yapılanma olduğuna çoban bulunması ise hayvancılığın da yapılan ekonomik faaliyetlerden biri olduğuna kanıt olarak gösterebiliriz. Hem önceki sayımda hem bu sayımda nalbant mesleğini yapan insanların kaydının bulunması Turhal'da at, eşek, katır gibi gücünden yararlanan hayvanların önemli bir unsur olduğunu göstermektedir.

1838-1839 yıllarında yapılan nüfus sayımında tutulan ve Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan 2483 numaralı, 1840-1841 yıllarında yapılan nüfus sayımında tutulan ve Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan 2488 ve 2528 numaralı, Tahrir Defterleri ise birtakım sebeplerden dolayı eksik veya yarım kaldıkları için meslek gruplarına dair herhangi bir bilgi içermemektedir (Kabakçıoğlu, 2020).

1840-1841 yıllarında yapılan nüfus sayımında tutulan ve Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan 2485 numaralı Tahrir Defteri'ne bakıldığında Turhal'da 6 imam, 4 nalbant, 2 berber, 1 bahçıvan, 1 eşkinci, 4 muhtar, 1 sürücü, 1 derviş, 1 hafız, 1 amele, 1 kolcu, 1 hatip, 1 köçek, 1 tekke nişin, 1 molla bulunduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 1.3). Bu dönemde kayıtlara geçen yeni meslek gruplarının sürücü, derviş, hafız, amele, kolcu, hatip, köçek, tekke nişin, molla olduğu görülmektedir (Kabakçıoğlu, 2020). Genel olarak Turhal kazasının kasaba özelliğini devam ettirdiği gözlenmektedir.

1843-1844 yıllarında yapılan nüfus sayımında tutulan ve Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan 2486 numaralı Tahrir Defteri'ne bakıldığında Turhal'da 6 imam, 3 nalbant, 2 berber, 1 eşkinci, 3 muhtar, 1 sürücü, 2 hatip, 2 köçek, 1 sütçü, 1 etmekçi, 1 terzi bulunduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 1.3). Bu dönemde kayıtlara geçen yeni meslek gruplarının ise sütçü, etmekçi, terzi olduğu görülmektedir (Kabakçıoğlu, 2020).

1843-1844 yıllarında yapılan nüfus sayımında tutulan ve Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan 2487 numaralı Tahrir Defteri'ne bakıldığında 2 imam, 1

berber, 1 çoban, 8 kömür tüccarı, 7 ticaret, 2 tımarlı tekaüd, 1 çiftçi, 1 kahveci olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 1.3). Bu dönemde kömür ticareti ve ticaretle ilgilenen kişilerinde kaydının bulunması Turhal'da sadece geliri belli bir seviyede olan insanların bulunmadığını ekonomik durumu iyi yüksek gelir elde eden insanların bulunduğunu göstermektedir (Kabakçıoğlu, 2020).

Tablo 1.3: Nüfus Tahrir Defterlerine Göre Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Turhal'da Bulunan Yerleşik Müslüman Nüfusun İş Kollarına Dağılımı

No	Meslek Grubu	2267 (1831)	2482 (1838- 1839)	2485 (1840- 1841)	2486 (1843- 1844)	2487 (1843-1844)
1	İmam	8	2	6	6	2
2	Nalbant	3	3	4	3	
3	Berber	3	2	2	2	1
4	Bahçivan	2	1	1		
5	Kale dizdarı	1				
6	Değirmenci	1				
7	Müezzin	1				
8	Eşkinci		77	1	1	
9	Muhtar		32	4	3	
10	Müfti		5			
11	Çoban		3			1
12	Sürücü			1	1	
13	Derviş			1		
14	Hafız			1		
15	Amele			1		
16	Kolcu			1		
17	Hatip			1	2	
18	Köçek			1	2	
19	Tekye nişin			1		
20	Molla			1		
21	Sütçü				1	
22	Etmekçi				1	
23	Terzi				1	
24	Kömür tüccarı					8
25	Ticaret					7
26	Tımarlı tekaüd					2
27	Çiftçi					1
28	Kahveci					1

Kaynak: Kabakçıoğlu, 2020

Genel olarak bakıldığında Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki kısıtlı bilgilere göre Turhal kazası kendi halinde küçük bir kasaba özelliği göstermektedir. Nüfus kayıtları

eski dönemde şimdiki gibi profesyonel yapılmadığı için kesin ve net bilgiler bildirmemektedir. Ancak Turhal kazasının geçmişteki ekonomik durumu hakkında yorum yapabilmemiz açısından önemli bilgiler sağlamıştır. Bu bilgilere göre Turhal'da her sayımda kaydı tutulan meslek gruplarının imam ve berberler olduğu bu iki meslek grubunun dışında nalbant, bahçıvan, eşkinci, muhtar gibi meslek gruplarının da kaydına sık rastlanması bu meslek gruplarının Turhal'da yaygın ve önemli olduğunu göstermektedir. İmam, müezzin, derviş, hafız, molla gibi din adamlarına ait mesleklerden en az bir tanesine muhakkak her defterde rastlanması ise toplumda dine karşı bir hassasiyet bulunduğunu göstermektedir.

Tahrir Defterleri dışında Turhal'ın 1934 öncesi ekonomik durumuna baktığımızda fırın, kasap, bakkal dükkânı bulunmamakta, nalbant, çarıkçı, urgan, yular, kil, kaya tuzu, gazyacı ve tütün satan dükkanlar ve birkaç adet ham kendir ambarlarından oluşan bir çarşısı olduğu bilinmektedir (Tuksavul, 1981). Aynı zamanda antimuan madeninin Türkiye'de bilinen en büyük yatakları da Turhal'da bulunmaktadır. 1934 yılından önce bu alanda da birtakım girişimler olmuş 1930, 1932, 1933 yıllarında yapılan ihalelerle yeni bir iş alanı oluşmuştur (Allahverdi ve Yıldırım, 2013). Ancak ikinci dünya savaşı yıllarında zaman zaman bu madenin işletilmesinde, üretimde kesintiler ve aksamalar meydana gelmiştir (Bilgen, 2019).

1934 yılı öncesindeki Turhal ekonomisine dair uzun yıllar Turhal'da yaşayan ve 70 yaş üstü kişilerle yapılan mülakatlarda katılımcılar dönemin büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayalı bir ekonomik yapıya sahip olduğunu söylemişlerdir. Katılımcılar, başta karpuz, kavun ve çeşitli sebze-meyve türleri olmak üzere ürün çeşitliliğinin oldukça zengin olduğunu; özellikle Turhal kavunu ve karpuzunun ün kazandığını belirtmektedir. Ayrıca, Yeşilırmak'ın taşkınları sonucunda oluşan alüvyonlu toprakların bu verimliliği desteklediği, halk arasında günümüzde Yenişehir olarak bilinen yerde tarlası olmayanın kız istemesinin dahi hoş karşılanmadığı aktarılmıştır. Bununla birlikte, Atatürk'ün Turhal'ı ziyareti sırasında kendisine meşhur Turhal kavunu ikram edildiği de katılımcılar tarafından aktarılmıştır. Tarımın yanı sıra hayvancılığın da önemli bir ekonomik faaliyet olduğu; ayrıca kendir üretiminin hem bölgesel tüketim hem de dış satım açısından önemli bir yer tuttuğu ifade edilmiştir. Zile'den tüccarların gelerek Turhal'dan kendir temin ettikleri, bu hammaddeden ip ve urgan üretildiği belirtilmiştir. Görüşmelerde ayrıca, şimdiki fabrika arazisinin geçmişte meyvelik alan olarak kullanıldığı, bölgenin doğal

verimliliğinin ekonomik faaliyeti belirleyen temel unsur olduğu vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra, antimuan madenine dair sınırlı da olsa bilgiye ulaşılmış, bu da yer altı kaynaklarının bilindiği fakat henüz sanayi ölçeğinde işletilmediğini göstermektedir. Katılımcılardan elde edilen bu bilgiler, şeker fabrikası öncesi Turhal'ın kırsal, üretime dayalı geleneksel ekonomisini somut biçimde yansıtmaktadır.

1.4. SOSYAL VE KÜLTÜREL DURUM

Turhal kazasının 1934 öncesi sosyal ve kültürel durumuna bakıldığında ise nüfus defterlerinden elde edilen bilgilere göre Turhal'da yerleşik Müslüman nüfus, Müslüman Kıpti nüfus ve yabancı Müslüman nüfusa rastlanmaktadır. Bununla birlikte Turhal'a yapılan göçlere bakıldığında gerek zorunlu göçlerin gerekse gönüllü göçlerin nedeninin genel olarak ekonomik temelli olduğu görülmektedir. Turhal'a gerçekleşen göçün genel olarak yakın çevreden Bozok (Yozgat), Tozanlı (Sivas, Almus, Tokat, vilayetlerinin bir kısmını içine alan bölge), Kazabad (Kazova, Pazar), Amasya, Sivas ve Zile'den olduğu görülmektedir (Kabakçıoğlu, 2020).

19. yüzyılın ortalarından itibaren gerçekleşen savaşlar ve toprak kayıpları Anadolu'ya akın akın göçler gerçekleşmesine neden olmuştur. Tokat ve çevresi de o dönemde kavşak noktası olması sebebiyle bu göçlerden payını almıştır. Özellikle Balkanlar'da kaybedilen topraklar sonucunda Rumeli'den, Ruslarla yapılan savaşlar sonucunda Kafkaslar'dan Anadolu'ya büyük bir göç dalgası gerçekleşmiştir. Çeçen, Kabartay, Gürcü, Balkar, Karaçay, Dağıstanlı, Nogay, Kumuk, Çerkez, Tatar gibi birçok göçmen Tokat ve çevresindeki diğer ilçelerle birlikte Turhal'a yerleştirildiler. Özellikle sadece Turhal'da 1854-1864 yılları arasında kalan dönemde Nogayların Yerleştirildiği 14 göçmen köyü kurulmuştur. 1895 yılında Rusya'nın yayılmacı politikasına karşı çıkan Kuban halkı büyük soykırımlara maruz kalmış ve Osmanlı topraklarına göç etmişler bunun sonucunda Turhal'da yeterince boş araziye sahip olan Dazmana deresi isimli bölgeye Batum'dan gelen 52 göçmen yerleştirilmiştir. Bu köy daha sonra Sultaniye adını almıştır (Taşbaş, 2012). Bu durum daha sonraki dönemde de devam etmiştir (Aktaş, 2021). Bu durum Turhal'ın etnik ve kültürel bakımdan çeşitlilik kazanmasına ve günümüze kadar gelecek olan kozmopolit toplum yapısının başlamasına neden olmuştur.

1.5. TURHAL VE ÇEVRESİNDE ŞEKER PANCARI TARIMI

İnsanın hayati faaliyetlerine devam edebilmesi hava ve suyun yanında gıda maddeleriyle beslenebilmesiyle mümkündür. Bu gıda maddelerinin en önemlilerinden birisi ise şekerdir. İnsanlar bazı bitkilerin özsuğunu emerek ya da meyvesini yiyerek daha sonraları ise bal ve pekmez gibi besinlerle şeker ihtiyaçlarını karşılamışlardır (Avcı, 1997). Şeker, yüzyıllar boyunca insanların önemli gıda maddelerinden bir tanesi olmayı başarmıştır (Koday ve Yıldırım, 2021). 1700’lü yıllara kadar lüks bir tüketim ürünü olan şekerin daha sonraki dönemlerde misyonu değişmiş lüks bir tüketim ürünü olmaktan çıkıp günlük bir tüketim maddesi haline gelmeyi başarmıştır. Şekerin kullanımının yaygınlaşmasında sanayileşmenin artması, kişilerin gelirinin artması ile refah seviyesinin yükselmesi, işlenmiş gıdaların kullanılmaya başlanması ve şekerle kullanılan ürünler olan çay, kahve, kakao gibi ürünlerin kullanımının artması etkili olmuştur (Kaya, 2015). Ancak 18. yüzyıla kadar şeker üretiminde sadece şeker kamışı kullanılmıştır (Koday ve Yıldırım, 2021). 1705 yılında Nürnberg’de yaşayan kimyager Franciscus Philippus Florinus tarafından pancara ilk defa şeker pancarı adı verilmiştir (Polatoğlu, 2011). Elde edilen bilgilere göre tarihte ilk defa beyaz pancar olarak bilinen bitkiden şeker üretilebileceğini 1747 yılında bir kimyacı olan Alman Marggraf belirtmiştir (Taygun, 1993). Şeker pancarının anavatanı Avrupa Kıtası’dır. Bu durumu endüstriyel alanda bir üretim haline getirme fikri ise Marggraf’ın öğrencisi Achard’ a aittir (Gürdamar, 2021). 1802 yılında Achard şekerin ucuz ve halkın rahatlıkla ulaşabileceği bir ürün olmasını sağlamak amacıyla Aşağı Silezya’da bulunan Kunern Kasabası’nda dünyanın ilk pancar şekeri fabrikasını kurmuştur (Polatoğlu, 2011). 18.yüzyılda Almanya’da başlayan şeker sanayi hamlesi hızla gelişmiş 19. yüzyıldan itibaren ise diğer Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Kunern Kasabası’nda kurulan ilk pancar şekeri fabrikasını İsveç ve Danimarka’da kurulan fabrikalar izlemiş ve şekerpancarı daha da önem kazanmaya başlamıştır (Özçağlar, 1992).

Osmanlı Devleti’nde nüfusun şeker ihtiyacı ülkede üretim olmadığı için doğal olarak ithalat yoluyla karşılanıyordu, ancak savaş yıllarında genel olarak şeker ihtiyacını temin etmek zordu hem fiyatının yüksek oluşu hem de temininin zor oluşu şekerin kentlerde ve köylerdeki varlıklı aileler tarafından kullanılmasına neden oluyordu (Kaya, 2015). Osmanlı döneminde Mısır’da şeker kamışından şeker üreten bir fabrika kurulmuştu ancak 1800’lü yıllardan itibaren Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanıyla birlikte

Mısır üzerinde Osmanlı otoritesi zayıflamış ve sadece kağıt üzerinde kaldığı için üretilen bu şekerden faydalanmak mümkün olmamıştır (Karayaman, 2010). Özellikle 1. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti Rusya, Avusturya ve Hollanda'dan şeker ithal ederek şeker ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır (Karayaman, 2012). Avrupa da şeker pancarının önem kazanmasından sonra ülkemizde de 1840 yılından itibaren şeker pancarı ve pancar şekeri üretme girişimlerinde bulunulmuş ancak her defasında birtakım sebeplerden dolayı başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Özçağlar, 1992). Şeker pancarından şeker üretilmesi ve fabrikalarda işlenmesi 1800'lü yıllarda Almanya'da gerçekleşmişken Osmanlı Devleti'nde kapitülasyonlar bu tarz girişimlerin başarıya ulaşmasını engellemiştir (Gürdamar, 2021). Ne yazık ki ülkemiz Avrupa'dan yaklaşık yüz yıl sonra şeker pancarı üretebilmiştir (Kaya, 2015). Cumhuriyet döneminde ise Nuri Şeker olarak bilinen Uşak'lı çiftçi Mollazade Nuri Efendi, 1906-1907 yıllarında Avusturya'da bir şeker fabrikasında çalışan Mehmet Eşref adındaki bir çiftçi arkadaşına getirttiği ıslah edilmiş pancar tohumlarını ekmiş ve yetişen bu pancarlardan köpüklü helva, pekmez ve tahin helvası imal ederek satmıştır (Özçağlar, 1992).

Nuri Şeker ve 50 arkadaşının öncülük etmesiyle kurulan Uşak Şeker Fabrikasıyla birlikte Türkiye'de şeker pancarı ilk defa 1926 yılında bir endüstri bitkisi olarak yetiştirilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla şeker pancarının Türkiye'de yetiştirme alanları da şeker fabrikalarına paralel olarak artmaya başlamış ve yaygınlık kazanmıştır (Özçağlar, 1992).

Turhal Şeker Fabrikası'nın açılmasıyla şeker pancarı üretim alanları Orta Karadeniz bölümünün iç kesiminde Yeşilırmak nehrinin kollarıyla birlikte sulamış olduğu alüvyal topraklardan oluşan Zile, Turhal, Kazova gibi verimli alanlarda da yayılış göstermeye başlamıştır (Özçağlar, 1992). Doğal olarak Turhal ovası ve çevresinde 1934 yılından önce Şeker Pancarı tarımına yönelik herhangi bir faaliyet bulunmamaktadır. Çiftçiler ancak şeker fabrikasının kuruluşunun planlanmaya başlamasıyla birlikte şeker pancarı tarımı hakkında bilgi sahibi olmaya başlamışlardır.

1934 yılından itibaren şeker pancarı tarımı hakkında bilgi sahibi olmaya başlayan Turhal'da 1934 yılından önce ekonomi tarım ve hayvancılığa dayanmaktaydı. O dönemde Turhal'ın güzel bahçeler ve meyvalıklar ile çevrili olduğu bilinmektedir. Kokulu kavunları ve armutları ile ünlü olan Turhal'da meyve sebze üretimi önemli bir yer

tutmaktaydı. Hayvancılıkta o dönemde Turhal’da yapılan en önemli ekonomik faaliyetlerden biridir. Eski Turhal olarak bilinen kale ve çevresinde ise evler bu nedenle genelde iki katlıdır. Bu evlerin alt katı ahır üst katı ise oturma alanı olarak kullanılmıştır (Erdoğ, 2016).



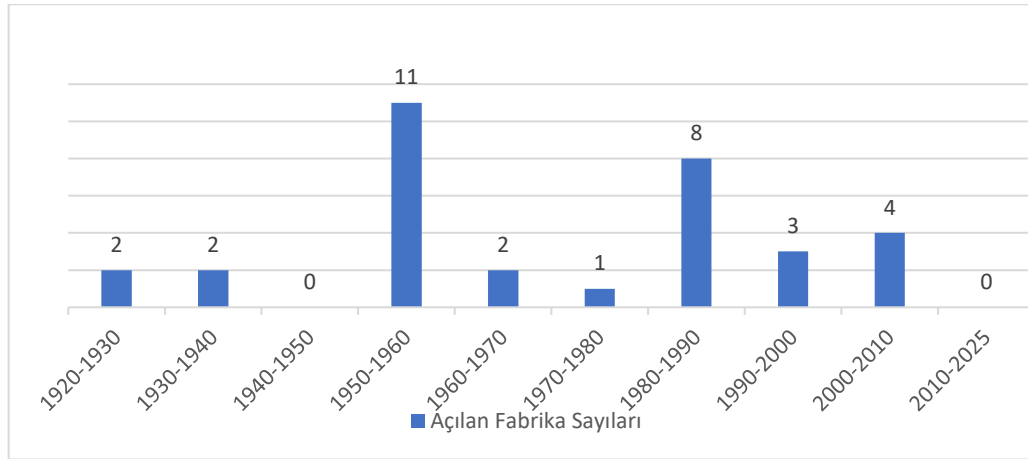
2. BÖLÜM: 1934 – 2018 YILLARI ARASINDA TURHAL ŞEHRİNİN GELİŞİMİ

2.1. TÜRKİYE’DE ŞEKER SANAYİ VE GELİŞİMİ

Türkiye’de şeker fabrikaları kurmak ve şeker sanayisini geliştirmek amacıyla ilk girişimler Osmanlı Devleti zamanında (1840-1899) olmuş, ancak bu teşebbüslerden devletin içinde bulunduğu durumdan dolayı herhangi bir sonuç alınamamıştır (www.turkseker.gov.tr). 1840 yılında Arnavutköylü Dimitri Efendi ismindeki bir girişimci İstanbul yakınlarında bir şeker fabrikası kurmaya çalışmış, ancak bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Dimitri Efendi’den sonra 1847 yılında Afyonlu Yusuf Bey, 1867 yılında Davutoğlu Karabet, 1879’da Michel Paşa, 1899’da Müşir Rauf Bey ve 1917 yılında Almanlarla birlikte kurulan Zenith Şirketi şeker fabrikası kurmak için girişimlerde bulunmuşlarsa da bu girişimlerin hiçbiri uygulama aşamasına geçememiştir (Özçağlar, 1993).

Ülkemizde şeker sanayinin kurulması Cumhuriyet’in ülkemize sağladığı ekonomik kazanımlar ile mümkün olmuştur (Çekin, 2021). Cumhuriyet Dönemi’nde öncelikli ekonomik politikalar arasında olan şeker üretimi için, 1925 senesinde yürürlüğe giren “Şeker Fabrikalarına Bahşolunan İmtiyaz ve Muafiyet Kanunu” ile hem yerli ve milli sanayi hem de fabrikaların kurulumu desteklenmiş ve teşvik edilmiştir (İşıldak, 2022). Şeker sanayi kuruluş ve gelişme aşamasında devletin etkisinin en yoğun olarak görüldüğü sanayi kollarından biridir. Şeker sanayi kapsamında 1926 yılında Nuri Şeker öncülüğünde Uşak Şeker Fabrikası ve Alpullu Şeker Fabrikası, 1933 yılında Eskişehir Şeker Fabrikası, 1934 yılında Turhal Şeker Fabrikası açıldı. Açılan bu fabrikalar 1935 yılına kadar birbirlerinden bağımsız olarak çalışmışlar ancak bu durum zamanla birtakım sorunlar yarattığı için Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. bünyesinde tek çatı altında birleştirilmişlerdir. Bu sanayi kolu 1935 yılından 1991 yılına kadar Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş tarafından işletilen fabrikalardan oluşmuştur (Avcı, 2005). 1934 yılından sonra mevcut fabrikaların sayısı artırılmak istenmiş ancak dönemin olumsuzları ve 2. Dünya Savaşı nedeniyle 1950 yılına kadar olan dönemde başarılı olunamamıştır (Çekin, 2021). Yeni fabrikaların kurulamaması ve mevcut üretimin ihtiyacı karşılayamaması nedeniyle bu dönemde şeker fiyatlarına %60 zam gelmiş bu durum da halkın bütçesini oldukça zorlamıştır (Kılavuz, 2022).

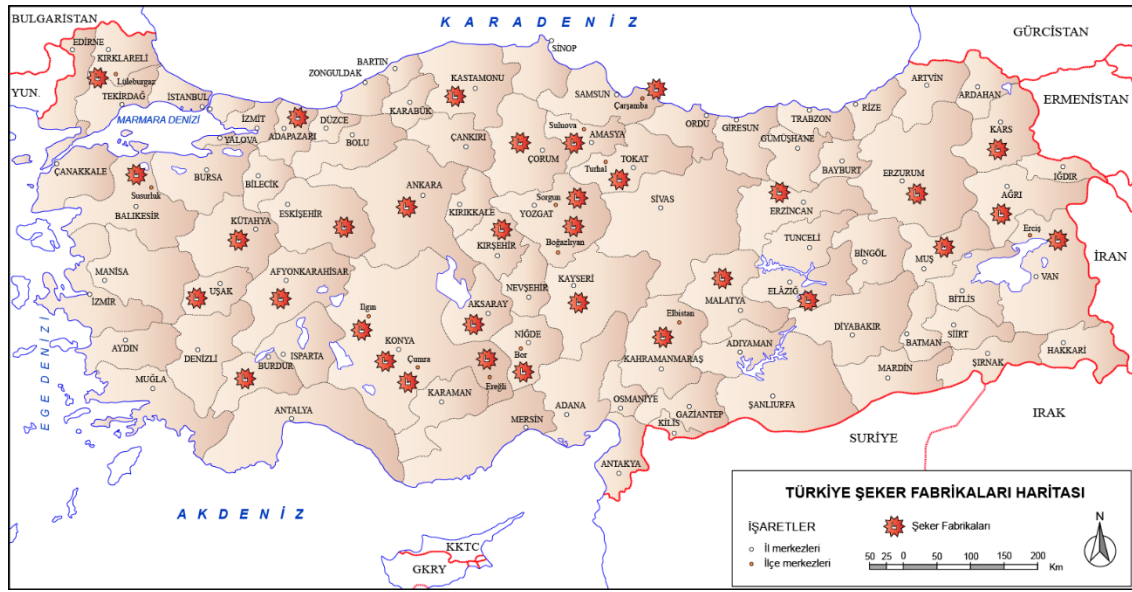
Ülkemizde şeker üretimi 1950 yılına kadar mevcut dört şeker fabrikası tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak şeker ihtiyacımızın her yıl artması mevcut fabrikalarda gerçekleşen üretimin yetersiz kalmasına sebep olmuştur. Bu nedenle 1951 yılında “Şeker Sanayii’nin Tevsi Programı” hazırlanmış ve ihtiyacın yerli üretimle karşılanabilmesi için yeni şeker fabrikalarının kurulması kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda 1953 yılında Adapazarı Şeker Fabrikası, 1954 yılında Amasya, Konya, Kütahya Şeker Fabrikaları, 1955 yılında Burdur, Susurluk ve Kayseri Şeker Fabrikaları, 1956 yılına gelindiğinde ise Erzincan, Erzurum, Elazığ ve Malatya Şeker Fabrikaları kurulmuş böylece toplam şeker fabrikası sayısı on beşe ulaşmıştır. Ancak ülkemizdeki nüfusun artmaya devam etmesi şeker ihtiyacının da artmaya devam etmesine neden olmuştur. Bu nedenle şeker fabrikaları da artmaya devam etmiş 1962 yılında Ankara Şeker Fabrikası, 1963 yılında ise Kastamonu Şeker Fabrikası kurulmuştur. Daha sonra 1977’de Afyon Şeker Fabrikası, 1982’de Muş ve Iğın Şeker Fabrikaları, 1983’te Bor Şeker Fabrikası, 1984’te Ağrı Şeker Fabrikası, 1985 yılında ise Elbistan Şeker Fabrikası kurulmuştur. 1989 yılında ise Erciş, Ereğli ve Çarşamba Şeker Fabrikaları, 1991 yılında Çorum Şeker Fabrikası, 1993 yılında Kars Şeker Fabrikası, 1998 yılında Yozgat Şeker Fabrikası, 2001 yılında Kırşehir Şeker Fabrikası işletmeye açılmıştır (www.turkseker.gov.tr). 2004 yılında Çumra Şeker Fabrikası, 2006 yılında Boğazlıyan ve Aksaray Şeker Fabrikaları açılmış böylece toplam şeker fabrikası sayısı 33 olmuştur (Işıldak, 2022) (Bkz. Şekil 2.1).



Şekil 2.1: Yıllara Göre Ülkemizde Açılan Şeker Fabrikası Sayıları

Türkiye’de şeker politikaları ile ilgili ayrıntılı olarak bahsedilmesi gereken konu da son yıllarda gerçekleşen özelleştirme uygulamalarıdır. 1999 yılında IMF’ye verilen

niyet mektubu ile Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. 2000 yılında özelleştirme kapsamına alınmıştır. 2018 yılının başında devlete ait 25 fabrikanın 14'ünün satışının yapılacağı ilan edilmiş ve bu uygulamaya bağlı olarak 10 fabrika özelleşmiş, 3 fabrikanın satışı iptal edilmiş, 1 fabrikaya ise yeterli talep gelmemiştir. Günümüzde bu 33 fabrikanın 15'i kamu tarafından, 12'si özel sektör tarafından ve 6'sı ise kooperatifler tarafından işletilmektedir (Demirdöğen, 2022) (Bkz. Şekil 2.2).



Şekil 2.2:Türkiye’de Şeker Fabrikalarının Dağılışı

Kaynak: http://cografyaharita.com/turkiye_sanayi_haritalari.html

Şeker fabrikaları kurulurken aynı zamanda şeker sanayi kendi makinelerini üretmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla 1933’te Eskişehir, 1934’te Turhal, 1956’da Erzincan, 1966’da Ankara, 1974’te Afyon’da makine fabrikaları kurulmuştur. Bu fabrikalar sayesinde özellikle 1962 yılından sonra kurulan tüm şeker fabrikalarının araç-gereç ve mekanizasyon işlemleri kendi imkânlarımızla ve kendi mühendislerimizle yapılmıştır (www.turkseker.gov.tr).

Günümüzde Türkiye sahip olduğu 33 adet şeker fabrikası ile önemli bir üretim potansiyeline sahiptir. Bilindiği üzere dünyada şeker üretimi şeker kamışı ve şeker pancarından yapılmaktadır. Ülkemiz de şeker üretimini şeker pancarı bitkisinden gerçekleştirmektedir. 2025 yılı itibarıyla dünya şeker üretimine baktığımızda ülkemiz 2 milyon 760 bin tonluk şeker üretimi ile en çok şeker üreten on ikinci ülke konumundadır. Sadece şeker pancarından şeker üreten ülkeler sıralamasına baktığımızda ise Türkiye

dünyada en çok şeker üreten beşinci ülke konumundadır. Avrupa ülkelerinde de şeker üretimi şeker pancarından yapılmaktadır. Avrupa’da ise Rusya, Almanya ve Fransa’dan sonra Türkiye en çok şeker üreten dördüncü ülke konumundadır (www.turkseker.gov.tr).

2.2. TURHAL ŞEKER FABRİKASI VE TURHAL MAKİNE FABRİKASININ KURULUŞ SÜRECİ VE TARİHÇESİ

Osmanlı Devleti’nin son döneminde şeker sanayi kurulmasına yönelik çeşitli denemeler ve girişimler yapılmıştır. Özellikle 1839-1922 yılları arasında birçok adım atılsa da savaşlar ve yabancı devletlerin yararlanmış olduğu kapitülasyonlar sebebiyle atılan adımlar hep başarısız olmuştur. Bu yüzden Türkiye’de şeker fabrikalarının kurulması ancak Cumhuriyet’le birlikte mümkün olmuştur (Çekin, 2021). Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu dönemden itibaren ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmek için tarım ve tarıma dayalı sanayiye öncelik vermiştir. Çünkü sanayi alanında kalkınmak için gerekli sermayeyi oluşturmak ancak tarımla mümkündü (Gürdamar, 2021). Savaş yıllarında özellikle 1. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yıllarında şeker ithalatı ve fiyatında yaşanan sıkıntılar Cumhuriyeti yönetenlerin bu alanda bir sanayi kurması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Çünkü şeker yokluğunda çekilen sıkıntı çok büyüktü ve şeker üretiminin muhakkak gerçekleşmesi gerekiyordu. İşte tam da bu sıralarda un, pamuk ve şeker tanımlayan “Üç Beyazlar” ve kömür, demir ve petrolü tanımlayan “Üç Karalar” sloganı ortaya çıkmıştır (Taygun, 1993). Burada amaç üretim ve tüketim üzerinde devlet kontrolünü sağlamaktır. Aynı zamanda yurt içinde gerekli olan şeker ihtiyacının yerli kaynaklardan sağlanmasıdır (Eştürk, 2018).

Cumhuriyet ilan edildikten sonra şeker sanayi kurulmasına yönelik adımlar atılmış ve yasalar hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışmalar sonucunda 1923-1939 arası dönemde dört şeker fabrikası kurularak üretime başlamış ve ülkenin şeker ihtiyacı bu fabrikalardan karşılanmıştır. Turhal Şeker Fabrikası da bu dönemde kurulan öncü fabrikalardan biridir (Çekin, 2021). 15 Aralık 1932 yılında hizmete alınan ve Sivas’tan Samsun’a kadar uzanan demiryolu hattının Turhal’dan geçmesi de buraya şeker fabrikası kurulmasındaki en önemli faktörlerden bir tanesi belki de en önemlisi olmuştur (Çelik ve Arslan, 2015).

Uşak, Alpullu ve Eskişehir şeker fabrikalarının kurulmasından sonra o yıllarda içerisinde bulunan durum olası bir savaş durumunda ülkenin şeker ihtiyacını tamamen

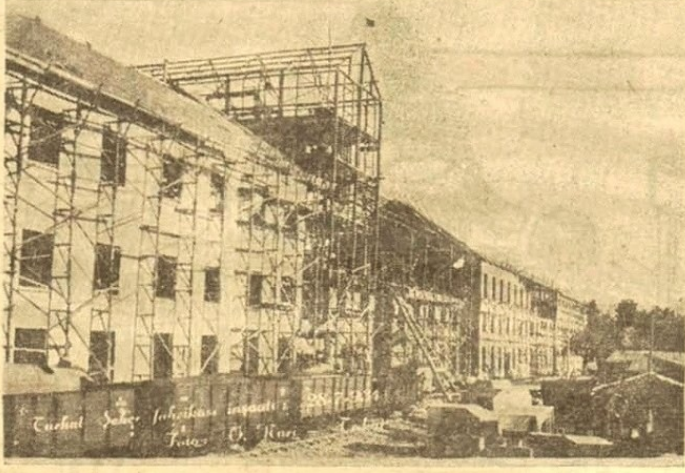
kendisinin karşılayabilecek durumda olmasını zorunlu kılıyordu. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa ülkenin daha doğusunda yeni bir şeker fabrikası daha kurulmasının zorunlu olduğuna inanıyordu (Polatoğlu, 2011). Bu düşüncesindeki temel amaç: ticareti geliştirip sanayileşirken tam bağımsızlığın mutlak suretle korunmasıdır. Ne yapılacaksa, kendi imkanlarımızla yabancı sermayeden tamamen bağımsız bir şekilde yapmaktır. Çünkü Atatürk'ün hayali üreten ve kendi ürettiğini tüketen, kendi kendine yetebilen tam bağımsız bir ülke olmaktır (İpek, 2020). Bu yeni fabrikanın bir Sivas milletvekilinin önerisi üzerine Sivas'ta kurulmasının uygun olacağına inanıyordu. Bu amaçla o sırada Eskişehir Şeker Fabrikası'nda görevli Muammer Tuksavul Bey derhal yeni kurulacak bu fabrikanın müdürlüğüne atandı. Ancak yapılan araştırmalar Sivas ili ve çevresinin şeker pancarı tarımına uygun olmadığını ortaya çıkardı. Kurulacak fabrika için en uygun yerlerin Yeşilırmak vadisi içerisinde yer alan Tokat, Turhal, Zile, Kazova, Amasya olduğu belirlendi. Hem Sivas'a yakın olması hem de Sivas halkının tepkisinden çekinildiği için Sivas'a da yakın olan demiryolu hattının bulunduğu Turhal tercih edildi (Bkz. Şekil 2.3). Bu kararın doğruluğunu Muammer Tuksavul Bey: "Eğer, fabrika Sivas'ta kurulacak olsaydı. Tıpkı Uşak Şeker Fabrikası gibi bir fiyasko ile karşı karşıya kalınabilirdi..." diyerek, Turhal'ın seçilmesinin en doğru tercih olduğunu belirtmiştir (Tuksavul, 1981). Aynı zamanda Turhal Şeker Fabrikası'nın Tokat şehrinin merkezine değil de 45 km uzaklıktaki Turhal'da kurulmasını dönemin yöneticilerinin ekonomik kalkınmayı tüm ülkeye yayma isteğinin bir sonucu olarak görebiliriz (Şimşek, 2018).

MEMLEKET HABERLERİ

Turhal Şeker Fabrikası Tokat Ve Civarına Yeni Bir Hayat Verecek

Tokat (Husu-si) — Tokatta bu sene mahsul her senekine nispetle daha iyidir. Üzüm ve şeftalinin batmanı 25-30 kuruşa satılmaktadır. Yumurtanın 15 tanesi 5 kuruşa iken son günlerde fiatlarda biraz tereffu görülmüştür. Bazı ihracat maddelerimizin ve stok mallarımızın takasa tabi tutulmuş olmasından bu muhitte istifade etmiş ve bu havalide stok mal kalmamıştır.

Bu vaziyetin Tokatta tahsilât işlerinde tesiri görülmüş, tahsilât normal haddini bulmuştur. Tokatlılar son senelerde borçlarına yeni borç ilâve etmemişler ve bilâkis takas sayesinde kolaylıkla satılan mallardan aldıkları



Turhal yakın senelerde Anadolunun sayılı sanayi merkezlerinden biri olmaya hazırlanmaktadır.

Turhal modern memurin evleriyle bol elektrigi ve bol suyu bahçe ve yollarıyla Anadolunun en güzel kasabası olmaya namzettir.

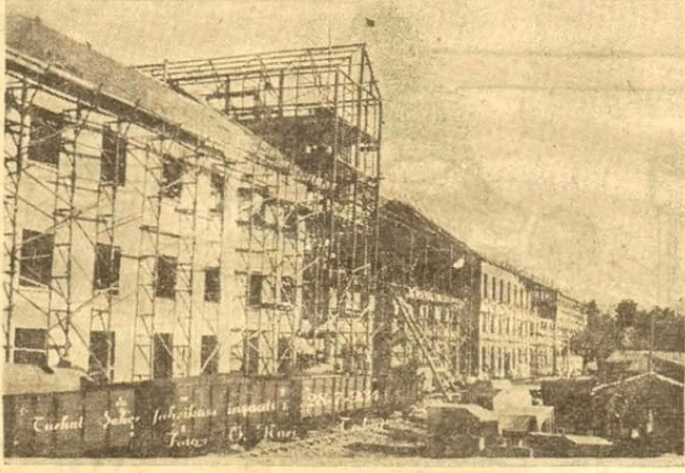
Fabrikanın kurmuş olduğu hastane ve yatı mektebi yalnız fabrika mensuplarına ve çocuklarına mahsus olmayacak, civar köylüler burada tedavi edilecek ve okutulacaktır.

Tokat valisi Recal Bey Tokat şehrinin plânını yaptırarak, Turhalı da plânlaştırmak zarureti duymuş buranın bir plânı sanayi merkezine elzem her türlü ihtiyaçlar gözönünde tutularak tanzim edilmeye başlanmıştır.

Bugün inşaatı tamamlanmış olan Turhal şeker fabrikası

paralarla bir kısım borçlarını ödemeye muvaffak olmuşlardır.

Turhal şeker fabrikasının kuruluşu bu muhit için en büyük ve sonsuz bir sevinç vesilesi olmuştur. Tokatlılar ve civar halkı burada yükselecek bacanın ne büyük bir nimet olduğunu anlamış ve duymuştur. Samsun, Sivas Erbaa, Niksar, Zile havalilerinde bile pançar ziraati mükemmeldir.



rika mensuplarına ve çocuklarına mahsus olmayacak, civar köylüler burada tedavi edilecek ve okutulacaktır.

Tokat valisi Recal Bey Tokat şehrinin plânını yaptırarak, Turhalı da plânlaştırmak zarureti duymuş buranın bir plânı sanayi merkezine elzem her türlü ihtiyaçlar gözönünde tutularak tanzim edilmeye başlanmıştır.

Şekil 2.3: Basında Turhal Şeker Fabrikası İnşaatının Bittiğine Dair Haber

Kaynak: https://nek.istanbul.edu.tr/ekos/GAZETE/son%20posta/son%20posta_1934/son%20posta_1934_eylul_/son%20posta_1934_eylul_26_.pdf 21/07/2025 tarihinde erişilmiştir.

Turhal Şeker Fabrikası'nın temeli dönemin Ekonomi Bakanı Celal Bayar'ın katılımıyla 7 Ekim 1933 tarihinde atılmıştır (Uğurlu, 1993) (Bkz. Şekil 2.4). Fabrika temeli atıldıktan bir yıl sonra 19 Ekim 1934 tarihinde hizmete açılmış ve üretime başlamıştır (Bkz. Şekil 2.5). Fabrikanın açılış törenine dönemin Başbakanı İsmet İnönü katılmıştır. İsmet İnönü fabrikanın açılış töreninde yaptığı konuşmada Turhal ve çevresi için bu fabrikanın önemini;

“Anadolu'nun ortasında kurulan bu fabrika, civar 7-8 vilayet halkına zirai ve iktisadi sahada şimdiden refah çıkışı açmıştır. Az zaman zarfında ve büyük bir emek ve

gayret sarfiyle ortaya çıkarılan ve başarılan bu fabrika memleketimizin şeker ihtiyacını tamamen dâhilden temin etme imkânını ikmal etmiş bulunuyor. Bu gördüğünüz ve şimdi bütün müstemilatını sizinle beraber dolaşacağımız şeker fabrikasının sermayesinin tamamıyla millî bankalarımız tarafından ödenmiş olduğunu söylemek size büyük zevk verecektir. Bu itibarla İş Bankası ve Ziraat Bankası'nın ortaklığı ile vücuda getirilen bu fabrika tamamıyla millî kudretimize dayanan bir müessesedir" şeklinde açıklamıştır (Acunsal, 1947).

Genel olarak şeker fabrikalarının açılış törenleri sadece bir seremoni olmasının ötesinde Türk milletinin kendi şekerine ulaşma bayramı olarak kutlanmıştır (Taygun, 1993).



Şekil 2.4:Turhal Şeker Fabrikası Temelinin Atıldığı Yer



Şekil 2.5: Turhal şeker Fabrikası-1934

Kaynak: Turhal Belediyesi Basın Yayın Birimi, 2025

Turhal Şeker Fabrikası'nın kurucu müdürlüğünü yapan ve fabrikanın kuruluşunda önemli sorumluluklar üstlenen Muammer Tuksavul Bey fabrikanın kuruluşunda görev aldığı yılları ve sonraki görev sürecini daha sonra kitabında şu şekilde ifade eder;

“Diyebilirim ki, Turhal’da binlerce insan sanki mukaddes bir cezbe içinde idi. Meslek yaşamım boyu, Türkiye’imizde, yurdun değişik yerlerinde tam 12 sanayi kuruluşunda görevli ve sorumluluk taşıyarak çalıştım, ya da yakın ilgim oldu. Hiçbiri Turhal’daki iş heyecanı ile boy ölçüşemez. Turhal yaşamımın ideal ve mutlu bir dönemi olarak gönlümde hala yaşıyor. 1935 yılı sonuna kadar iki üretim yılı, Turhal’da kaldım. Gerek üretimde çalışan bütün o fedakâr insanları, iş arkadaşlarımı yurtsever Turhal köylülerini unutamam. Onları minnet ve şükranla anarım.” (Tuksavul, 1981)

Turhal Şeker Fabrikası'nın yapımı sırasında inşaat çalışmalarına 100 kişilik Alman mühendis ve teknisyen gurubu, 200 kişilik Türk mühendislerinden oluşan memur gurubu ve 2000-3000 işçi kullanılmıştır. 1934 yılının Haziran-Ağustos döneminde de Turhal’da tahmini 4000 kişi tatil ve pazar günleri de çalışmışlardır (Tuğluoğlu, 2012).

Turhal Şeker Fabrikası %50'si Türkiye İş Bankası'na %50'si Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası'na ait olmak üzere 3 milyon lira sermaye ile kurulmuştur (Güvemli ve Karayaman, 2017). Turhal Şeker Fabrikası kurulduğu dönem itibariyle Türkiye'nin en büyük şeker fabrikası olarak hizmete başlamıştır (İpek, 2020). Bu fabrikanın Turhal'da kurulması Turhal ve çevresinde büyük bir mutluluk ve sevinçle karşılanmıştır (Polatoğlu, 2011). Bu fabrika Turhal'ın şehirleşmesini sağlayacak nüfusu ve fonksiyonel çeşitliliğinin artmasını sağlayacak alt yapıyı oluşturması yönüyle Turhal'ın şehrsel tarihinin en önemli dönüm noktası olmuştur.

Anonim bir şirket olarak kurulan Turhal şeker Fabrikası'nın kuruluşu Teşvik-i Sanayi Kanunu kapsamında kararlaştırılmıştır. Amaç bu fabrika ile Kayseri, Samsun, Amasya, Sivas ve Tokat şehirlerinin şeker ihtiyacını karşılamaktır (Gürdamar, 2021).

Turhal Şeker Fabrikası'nın alanı tam 1200 dönümdür. 1000 dönümlük çiftlik ve fidanlık alanı ve 150 dönümlük meyve bahçesi bulunmaktaydı (Tarus, 1957). Turhal Şeker Fabrikası'nın yerleşim planı incelendiğinde merkezde üretim alanlarının bulunduğu görülmektedir. Bunun dışında ise gazino ve yemekhane gibi genel kullanıma ait alanlar bulunmaktadır. Yine bu alanın içerisinde ayrı bir bölgede lojmanlar, hastane, misafirhane, mevsimlik kampanya işçilerinin kalacak yerleri bulunmaktadır. Peyzaj uygulamasına bakıldığında binaların birbirini görmesini engellemek için oluşturulan her yanı saran yeşillik alanlar dikkati çekmektedir. İşini bitirip fabrikadan çıkan işçi basketbol, futbol, voleybol gibi sporları yapabileceği sahalara, yüzme havuzuna restoranlara ve parklara kolaylıkla ulaşabilmektedir. Üretim tesislerine ayrılan alan sosyal faaliyet ve tesisler için ayrılan alandan en fazla iki kat fazla olacak şekilde planlanmıştır. Bunların yanı sıra kreş, cami, ilkokul ve lise gibi kurumlar da bulunmaktadır (İpek, 2020). Turhal Şeker Fabrikası'nın ilk kurulduğu yıllara bakıldığında fabrika alanının o dönemki Turhal'ın yerleşim alanından daha geniş olduğu bilinmektedir (Işıldak, 2022).

Turhal Makine Fabrikası ise 1934 yılında Şeker Fabrikası'na bağlı bir "Baş Mühendislik" şeklinde kurulmuş ve 1968 yılına kadar bu şekilde yönetilmiştir. 1968-1984 arası dönemde ise müstakil atölye müdürlüğü şeklinde yönetilmiştir (Çakar, 2014). Turhal Makine Fabrikası, Turhal Şeker Fabrikası'nın üretim alanının bulunduğu yerleşkenin tam batısında yer almakta ve iki fabrika arasından demiryolu hattı geçmektedir. Turhal Makine Fabrikası toplam 80.000 metrekarelik bir alana kurulmuş olup bu alanın 9800

metrekaresi kapalı alandan oluşmaktadır (Işıldak, 2022). Makine fabrikaları dış ülkelere ihtiyaç olmadan şeker fabrikalarının %95'ini yapabilecek düzeye gelmişlerdir. Makine fabrikaları aslında ülkemizde sıkça belirtilen makine yapan fabrikalardır veya fabrika üreten fabrikalardır şeklinde tanımlanabilir. Şeker fabrikaları kurulurken o fabrikanın onarımı için gerekli bazı küçük üretim ihtiyaçlarını üretmek üzere teknehane, boruhane, marangozhane, demirhane, çarkhane gibi bölümlerden oluşan küçük bir atölye ile beraber kurulabilirler. Turhal Şeker Fabrikası da bu şekilde kurulan fabrikalardan biridir. Bu atölye aynı zamanda fabrikanın periyodik bakımları ve normal tamir işlemlerini yapardı. Günümüzde makine fabrikası olarak faaliyet gösteren bu atölyelerin kuruluş amacı, muhtemel bir savaş halinde, fabrikaların ihtiyaç duyacağı bakım, onarım ve tamirat malzemelerinin yurt dışından temininde yaşanabilecek tedarik sorunları ya da yüksek ithalat maliyetleri göz önünde bulundurularak, bu malzemelerin yerli imkânlarla karşılanmasını sağlamaktır. Aslında Turhal Şeker Fabrikası açılırken bu şekilde üç adet atölye Alpullu, Uşak ve Eskişehir'de zaten kurulmuştu. Ancak mevcut atölyelerin Turhal'a uzak olması Turhal Şeker Fabrikası'nın kendi ihtiyaçları için bir atölye kurulmasını zorunlu kılıyordu. Turhal'a kurulan bu atölye daha sonra kurulan Ankara ve Kastamonu Şeker Fabrikaları'nın kuruluşunda makine, teçhizat ve tesislerinin kurulmasında önemli hizmetler vermiştir (Taygun, 1993). Atölyelerde kazanılan bu deneyimlerle yapılan imalat ve üretimin ithal edilen malzemeye kıyasla fiyat yönünden daha ekonomik olduğu görülmüş bundan dolayı bu atölyelerin geliştirilerek fabrikalara dönüştürülmesinin daha faydalı olacağı düşünülmüş ve bağımsız fabrikalar olarak yollarına devam etmişlerdir. 1984 yılına gelindiğinde ise işte bu atölye günümüzdeki yerinde ayrı bir fabrika olarak faaliyet göstermeye başlamış ve üretime devam etmiştir. Yıllık üretim kapasitesi 400 tondur. Bu fabrika yurtiçi fabrikalardan gelen talepler doğrultusunda üretim yapmaktadır. Zaman zaman yurt dışına da üretim-ihracat yaptığı dönemler olmuştur (Çakar, 2014).

Şeker fabrikaları kurulurken atölye şeklinde kurulan makine fabrikaları bir dönem şeker şirketlerini yıpratmak isteyen bazı yetkililer tarafından çok eleştirilmiştir. Şeker üretmek için kurulan fabrikaların bünyesinde bu tarz atölye ve fabrikaların kurulması bazı çevreler tarafından yetkilerinin dışına çıkmak olarak yorumlanmış kıyametler koparılmıştır. Ancak çok geçmeden ikinci dünya savaşı çıkmış Almanya mal veremez olmuştur. Bu olumsuzluğa rağmen şeker fabrikaları savaş yıllarında dahi Sümerbank,

Etibank gibi kurumların tesisleri yedek parça bulamamaktan kırılırken tıkr tıkr çalışmaya devam etmiştir. Böylelikle kimi yetkililerin yetki gaspı olarak değerlendirip yıpratmaya çalıştıkları makine fabrikalarının ne kadar gerekli, zorunlu ve lüzumlu bir yatırım olduğu anlaşılmıştı. Hatta bu fabrikalar savaş döneminde yedek parça üreterek devlete ait diğer fabrikalarında imdadına yetişmiştir (Tuksavul, 1981).

2.3. TURHAL ŞEKER FABRİKASI VE TURHAL MAKİNE FABRİKASININ SOSYAL, KÜLTÜREL VE EKONOMİK ETKİLERİ

Turhal'da modern sanayiye yönelik ilk adımlar Atatürk döneminde faaliyete geçen Türkiye'nin ilk şeker fabrikalarından biri olan Turhal Şeker Fabrikası'nın kurulmasıyla başlamıştır (Çakar, 2014). Bu fabrikanın burada kurulması ve faaliyete geçmesi Turhal'ın bir şehir olmasında ve bu özelliği kazanmasında en önemli unsur olmuş adeta birbirini tamamlayan ve bugünlere kadar uzanan bir zincirin ilk halkası olmuştur (Uğurlu, 1993).

Cumhuriyetin erken dönemlerinde kurulan devlete ait işletmeler sanayileşme, kentleşme ve modernleşme amacıyla kurulmuşlardır. Bu nedende kalkınma kelimesi sadece ekonomik bir anlam ifade etmiyor aynı zamanda sosyal ve kültürel yönden de bir bütün olarak ilerleme anlamında ifade ediliyordu (İpek, 2020).

Şeker sanayi küçük bir kasaba olan Turhal'ı büyük bir şehir hayatına ulaştırmıştır. Fabrika zamanla okullara arsa veren belediyenin kasasını besleyen bir konuma gelmiştir. Tayin ile Turhal'a gelen memur sanki şeker fabrikasına tayin olmuş gibi bir konumdadır. İlçedeki en büyük caddenin iki tarafı bir uçtan diğer uca şeker fabrikasına ait yapılarla süslüdür (Tarus, 1957).

Bilindiği üzere şehirler sağladığı imkanlar, olanaklar ve avantajlar ile kırsal alanlardan ayrılırlar. Turhal'da fabrikanın sağladığı ekonomik imkanlar sayesinde zamanla kırsal özelliklerini kaybetmiş ve aldığı aşırı göç sonucunda 1944 yılında bir ilçe belediyesi olmuş bununla birlikte sosyal, kültürel ve ekonomik imkanları ve fonksiyonları her geçen gün artış göstermiştir.

2.3.1. Sosyal Etkiler

Turhal Şeker Fabrikası kurulduktan sonra çalışanlar ve Turhal halkı Batı'dan sadece şeker teknolojisini almamış aynı zamanda çağdaş yaşam değerlerini de almış ve

sosyal yaşamlarında benimsemiş ve uygulamışlardır. Çünkü Turhal Şeker Fabrikası sadece bir fabrika değil lojmanı, misafirhanesi, restoranı, okulu, ibadethanesi, yurtları, kampanya dönemleri, yılbaşı baloları ve sineması olan vb. sosyal tesislerden oluşan tam bir yaşam alanı ve bütündür (Çekin, 2021). Örneğin Turhal Şeker Fabrikası'nın lojmanları işçilerin aileleri ile birlikte hoş ve güzel vakit geçirebilecekleri, bahçelerinde meyve ve sebze üretimi yapabilecekleri aynı zamanda fabrikaya yakın konumda kurularak işe gidip gelirken zaman tasarrufu sağlayabilecekleri yerler olarak düşünülmüştür. Fabrikaya ait bu lojmanlar yapılırken aynı zamanda endüstrileşme gerçekleşirken modern Türk toplumunun da temellerinin atılmasını sağlamıştır. Çünkü bu lojmanlar işçilere o güne kadar hiç karşılaşmadıkları modern bir hayatın kapısını açmıştır (İşildak, 2022).

Turhal Şeker Fabrikası yarattığı istihdamın dışında çalıştırdığı işçilerin sosyal ve kültürel dönüşümünü sağlamış, kentte yaşayanların hayatlarına dokunmuş ve hayatlarını zenginleştirmiş, kentin sosyal, kültürel, ekonomik ilişkilerinin biçimlenmesinde öncülük etmiştir. Fabrikayla birlikte işçi lojmanı, okul, kütüphane, sağlık ünitesi, dinlenme tesisi, kamplar, kooperatifler, çocuk parkı, sinema, spor salonu, tiyatro grupları ve müzik koroları gibi birçok hizmetiyle halkı o güne kadar hiç görmediği bir yaşam tarzıyla tanıştırmıştır. Ortak yaşam alanlarında çalışan işçilere ve onların ailelerine okuma yazma öğretilmiş, sinema, tiyatro, müzik etkinlikleri düzenlenmiş, kitap okuma ve spor yapma alışkanlıkları kazandırılmıştır. Kısacası fabrikanın merkezinde olduğu bir sosyal kalkınma modeli oluşturulmuştur (İpek, 2020). Çünkü bu fabrikalar insanları tam çalıştırmak için tam dinlendirmek gereklidir ilkesini benimseyerek idare edilmişlerdir (Tarus, 1957).

Turhal Şeker Fabrikası'nın halk üzerindeki en önemli etkilerinden birisi ise halkın yaşamının da kolaylaşmasını sağlayan temiz içme suyu ve elektrik olmuştur. 1934 öncesinde Turhal'da Yeşilırmak Nehri'nin yosunlu, bulanık suları içilmekteydi. Bu su herhangi bir işlemde geçmezdi ve özellikle bahar mevsiminde Yeşilırmak Nehri'nin çamur deryası içinde kalması suyun kullanılmasını imkânsız hale getirirdi. Ancak fabrika ile birlikte Geyran Dağı'nın suları fabrikanın su ihtiyacını karşılamak için fabrikaya ulaştırılmıştır. Fabrikanın da fedakârlık etmesiyle bu gelen sudan Turhal içerisinde altı yere çeşme yapılmış ve halk da bu sudan istifade etmiş temiz suya kavuşmuştur. Fabrika kurulmadan önce Turhal'da elektrik de yoktu. Fabrika kuruluşundan itibaren çarşıya ve resmi dairelere elektrik vermiş sekiz sene boyunca ücrette almamıştır (Bilgen, 2019).

2.3.2. Kültürel Etkiler

Turhal şehrinin kültürel gelişimine baktığımızda sadece 1934 öncesinde değil özellikle Cumhuriyet öncesinde tüm ülkede olduğu gibi Turhal'da da eğitim olanaklarının ve okullaşma oranının oldukça düşük düzeyde olduğu görülmektedir. Bakıldığında cumhuriyet öncesi dönemde Turhal'da sadece 1 tane ilköğretim kurumu olduğu göze çarpmaktadır. Cumhuriyetten itibaren de fabrikanın kuruluş yıllarına kadar bu alanda herhangi bir gelişme görülmemiştir. Ancak fabrikanın kuruluşundan sonra Turhal'ın göç almaya başlaması ve nüfus olarak büyümesi ve 1944 yılında ilçe statüsü kazanması sonucunda bu büyümenin artarak devam etmesi nedeniyle 1947 yılına gelindiğinde bir ilköğretim kurumu daha açılmıştır. Doğal olarak şehirdeki büyüme devam ettiği için okul ihtiyacı artmış bunun sonucunda okul sayısı da artmaya devam etmiştir. 1960 yıllarına gelindiğinde 3 okul, 1970 yıllarına gelindiğinde 2 okul, 1980 yıllarına gelindiğinde 6 okul, 1990 yıllarına gelindiğinde 2 okul daha yapılarak Turhal ilçe merkezinde eğitim öğretime başlamıştır. Turhal'da ortaöğretim düzeyinde eğitim veren bir kurum 1967 yılına kadar bulunmamıştır. Ortaöğretim düzeyinde eğitim veren ilk kurum 1967 yılında açılmış bunu takiben yine 1960'lı yıllarda 2, 1970'li yıllarda 3, 1980'li yıllarda 1, 1990'lı yıllarda 2, 2000'li yıllarda bu alanda eğitim veren 1 ortaöğretim kurumu kurularak Turhal ilçesinin kültürel gelişimi devam etmiştir (Çakar, 2014). 2025 yılı itibariyle Turhal ilçe merkezinde Turhal Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı 6 anaokulu, 17 ilkokul, 12 ortaokul ve iki tanesi özel olmak üzere 13 ortaöğretim kurumu, 3 özel öğretim kursu, 3 sosyal etkinlik ve gelişim merkezi, 2 kişisel gelişim kursu, mesleki eğitim ve geliştirme kursu bulunmaktadır. Bu kurumların yanı sıra Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı Halk Eğitim Merkezi, Akşam Sanat Okulu, Turhal Bilim ve Sanat Merkezi, Özel Eğitim Uygulama Okulları bulunmaktadır (Turhal Milli Eğitim Müdürlüğü, 2025).

Geçmiş çok eskilere gitmesine rağmen 1947 yılına kadar sadece 1 tane ilköğretim kurumu bulunan Turhal'ın anlaşıldığı üzere kültürel alandaki ihtiyaçları da ekonomik gelişimine ve buna bağlı olarak şehrin nüfusunun ve şehirdeki okuma çağındaki çocuk nüfusunun artmasına paralel olarak artmıştır. Çünkü ihtiyaçları ortaya çıkaran asıl sebep nüfustur. İlkokul, ortaokul, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumları zamanla ihtiyaca göre artış göstermiştir çünkü ekonomik gelişmelerin başarıya ulaşması ve devamlı olması kültürel gelişimden ve eğitimden bağımsız değildir. Turhal'da da temelinde fabrikanın etkisinin olduğu ekonomik gelişimin bir sonucu olarak eğitim kurumları artış göstermiş

Gazi Osman Paşa Üniversitesi bünyesinde açılan üniversite kampüsüne kavuşmuş ve dışarıya açılmıştır böylelikle Turhal’da ekonomik gelişmeyle birlikte kültür seviyesi de doğru orantılı olarak artmıştır. Gazi Osman Paşa Üniversitesi bünyesinde 1994’te Turhal Sağlık Meslek Yüksekokulu, 1995’te Turhal Meslek Yüksekokulu, 2019 yılında ise Turhal Uygulamalı Bilimler Fakültesi kurulmuştur.

İnsanın kültürel açıdan kendisini geliştirmesi tabi ki sadece okula giderek zorunlu eğitim kademelerini tamamlayarak gerçekleştirebileceği bir süreç değildir ve bu süreç yaşam boyunca devam etmektedir. Çağın bir gereği olarak bu bir zorunluluktur. Turhal’da günümüzde 3 adet Motorlu Taşıtlar Sürücü Kursu, İlçe Halk Kütüphanesi, Üniversite Kütüphanesi, Kültür Merkezi, 4 adet yerel gazete, 1 adet yerel televizyon kanalı, yerel ve ulusal yayın yapan radyo kanalları bulunmaktadır.

Turhal’da her yıl Mercimek Tepesi Havacılık Festivali, Tarihi Kocakavak Festivali gibi güreş müsabakaları, konserler, giyim ve eşya fuarları gibi spor ve sanat alanında kültürel faaliyetler de organize edilmektedir.

2.3.3. Ekonomik Etkiler

Şeker fabrikaları aynı zamanda çiftçilerimizin tarımsal bilgilerini, kültürel düzeylerini artıran, insanlara iş olanakları oluşturan, ekonomiyi geliştirerek iş imkânlarının artmasını sağlayan, tarımsal üretim imkânı sağladığı için çapa ve hasat döneminde işçi ihtiyacı oluşturarak köyden kente göçü engelleyen önemli bir iş alanıdır (Koday ve Yıldırım, 2021).

Turhal Şeker Fabrikası’nın ekonomik etkilerine baktığımızda şekerin hammaddesi şeker pancarının daha fabrikaya ve şeker üretim aşamasına gelmeden birçok ekonomik katkısı bulunmaktadır. Her şeyden önce münavebeli ekim yöntemi sayesinde kendisinden sonra ekilecek ürünlerin verimini 2 katı oranında artırmakta ve ekonomik değerini yükseltmektedir. Şeker pancarı kırsal kesimde önemli bir istihdam sağlayarak göçü engellemekte ve üretiminin yapıldığı alanlarda bölgesel kalkınmaya destek olmaktadır. Pancar tarımı dekara toplam 80 saat (10 gün) iş gücü kullanılmasını sağlamaktadır. Şeker pancarı ekilmeyen veya ektirilmeyen araziye buğday ya da arpa ekildiğinde ise 1 dekarda sağlanan istihdam sadece 3 saattir. Bakım ve hasadının yapıldığı dönemlerde 200 bin mevsimlik tarım işçisine yıl içerisinde 100 gün istihdam sağlamaktadır (Kepoğlu, 2008).

Şeker tüketimi ile ülkelerin kalkınma hızı arasında doğru orantı vardır. Genelleyecek olursak gelişmiş bir ülkede şeker tüketiminin durağan bir seyir izlediği görülür. Ancak ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelere ise şeker tüketimi sürekli bir artış göstermektedir (Kaya, 2015). Doğal olarak bu durumda şeker üretimi üzerinde sürekli üretimi artırmaya yönelik bir baskı oluşturmuştur.

Bu fabrikaların bulunduğu bölgenin ekonomisine sağladığı katkılardan birisi nakliye dir. Kampanya döneminde pancar hasadının yapılması, toplanması, taşınması ve fabrikaya ulaştırılması gibi faaliyetler motorlu veya motorsuz bütün nakil araçlarının tam kapasite ile çalışmasını sağlamaktadır (Koday ve Yıldırım, 2021). Bu durum zaten avantajlı bir konumda bulunan Turhal'da ulaşım imkanlarının gelişmesini sağlamıştır.

Özellikle 1934'ten önce devletin yaptığı atılımlar 1934-1944 arası Turhal'da yapılan sanayi yatırımlarının temelini oluşturmuş 1944 yılına gelindiğinde Turhal Şeker Fabrikası ve Özdemir Antimuan Madeni bu dönemdeki yatırımlar olarak karşımıza çıkmıştır. Bu yatırımlar sonucu 1944 yılında ilçe statüsünü kazanmış ve hizmet fonksiyonu gelişme göstermeye başlamıştır. 1968 yılına gelindiğinde ise günümüzdeki Turhal Makine Fabrikası bağımsız bir atölye müdürlüğüne dönüşerek 1934 ve 1972 arasında Turhal'da yapılan üç sanayi yatırımından biri olarak karşımıza çıkmıştır. Genel olarak sanayileşme hızının düşük olduğu bir dönemdir (Çakar, 2014).

1973'ten 2000'li yıllara kadar olan dönem Turhal'da yatırımların hızlandığı dönemdir. Özellikle bu dönemde Taşa Toprağa Dayalı Sanayi büyük bir gelişme göstermiştir. Özel sektörün etkisiyle 30'dan fazla sanayi yatırımı yapılmıştır. Atölye Müdürlüğü şeklinde yönetilen Turhal Makine Fabrikasının kendi başına bir fabrikaya dönüştürülmesi dışında bir devlet yatırımı bulunmamaktadır. Çünkü devlet kurucu rol üstlenmemiş teşvik edici bir rol olarak özel sektörün yatırım yapmasını istemiştir. 2000'li yıllardan günümüze kadar olan dönemde ise Turhal'da Gelişimin devam ettiği görülür. Bu dönemdeki gelişmeler genel olarak Tekstil sektörüne yapılan yoğun yatırımlarla karşımıza çıkmaktadır (Çakar, 2014).

Şeker fabrikalarının kuruluş yıllarından 5- 6 sene öncesine kadar şeker köylü için bir lükstü kasabaya pazara giden köylü önce tuzunu, basmasını, gazını alır şekerini en sona bırakırdı onu da ancak parası kalırsa alabilirdi (Tarus, 1957). Ancak şeker sanayi ile ülkemizde ve Turhal Şeker Fabrikası ile birlikte Turhal'da durum kısa süre içinde

değişmeye başlamıştır. Turhal şehri birinci bölümde de belirtildiği gibi 1934 yılından önce temelde tarım ve hayvancılığa dayanan bir ekonomiden ibaretti.

Bu küçük çaptaki ekonomiye şeker fabrikasının 1934'ten 2018'e kadar olan dönemdeki doğrudan katkısı oldukça büyük olmuştur. Bu durumu daha iyi anlamak ve açıklamak için Turhal Şeker Fabrikası'nın istatistiksel verilerine bakmak faydalı olacaktır (Bkz. Tablo 2.1).

Turhal Şeker Fabrikası sadece Turhal'da değil bölgesel ve ulusal çapta ekonomiye katkı sağlamış, istihdamı artırmış bunun yanında yeni iş imkanları oluşmasını da sağlamıştır (Yavuz, 2021). Bilindiği gibi şeker fabrikaları tüm yıl çalışan ve üretim yapan işletmeler değildir. Bu fabrikalar pancar hasadının başladığı dönemden itibaren üretime başlarlar ve ellerindeki şeker pancarı bitinceye kadar, pancar stoku tükenene kadar üretim yaparlar. Fabrikaların aktif olarak üretim yaptıkları ve çalıştıkları bu döneme kampanya dönemi denilmektedir (Koday ve Yıldırım, 2021).

Tablo 2.1: Turhal Şeker Fabrikası Üretim Bilgileri

Yıl	Kampanya süresi (gün)	İşlenen pancar (ton)	Küp şeker (ton)	İhraç şeker (ton)	Kristal şeker (ton)	Toplam üretim (ton)
1934	50	62.610	6.571		2.805	9.376
1939	100	201.688	21.927		8.620	30.547
1944	95	193.269	9.741		21.660	31.401
1946	102	207.529	20.413		11.538	31.951
1947	91	188.401	11.526		18.826	30.352
1951	163	371.050	10.015		43.805	53.820
1960	176	471.175	33.754		34.111	67.865
1981	184	1.112.000	24.800		86.421	141.221
1982	205	1.310.000	36.000		120.300	182.550
1994	90	673.000	1.170		93.270	94.440
1998	159	1.088.000		53.500	92.500	146.000
1999	140	970.000		57.700	58.500	116.200
2000	138	928.000		96.000	32.100	128.100
2010	88	647.000			86.230	86.230
2016	97	741.000			104.240	104.240
2017	110	848.000			113.026	113.026
2018	83	657.000			90.707	90.707
2019	87	679.000			96.200	96.200
2020	103	821.000			118.350	118.350
2021	81	643.500			93.210	93.210
2022	90	687.000			99.532	99.532
2023	110	813.000			115.690	115.690
2024	88	704.000			93.305	93.305

Kaymak: 1934-2011 Arası Veriler Turhal Şeker Fabrikası Teknik Raporu / 2012-2017 Arası Veriler Türkşeker Sektör Raporları / 2018-2024 Kayseri Şeker Faaliyet Raporlarından alınmıştır.

Turhal Şeker Fabrikası kurulduktan sonraki ilk kampanya dönemi olan 1934 yılında sadece 50 günlük bir kampanya döneminde çalışabilmiş 62.610 ton gibi az miktarda pancardan toplam 9.376 ton şeker üretmiştir. Pancar üretimin ve buna bağlı olarak şeker üretimin bu kadar az olmasında çiftçinin henüz pancar üretimini ve esaslarını yeterince anlayamaması, bilgi düzeyinin düşük olması ve yetiştirememesi ile alakalıdır. Çiftçinin bilgi düzeyinin artması ve pancar üretimine karşı olan önyargıları azaldıkça pancar üretim ve miktarı da artmaya başlamış ve 1939 yılında 201.688 ton pancar üretilmiş 30.547 ton da şeker üretilmiş kampanya süresi 100 güne ulaşmıştır. Ancak ikinci dünya savaşının patlak vermesi ile pancar üretiminde dalgalanmalar meydana gelmiş ve 1944 yılına gelindiğinde bu üretim miktarı aşılabilmiş 31.401 ton şeker üretilmiştir. 2. Dünya savaşının sona ermesi ile pancar üretimi 1946 yılında 207.529 tona ulaşmış ve 1947 yılı hariç bu miktarın altına inmemiştir. 1951 yılına gelindiğinde pancar üretim miktarı 371.050 tona ulaşmış kampanya süresi 163 günü bulmuş 53.820 tonluk şeker üretimi ile rekor üretim yapılmıştır. Zaman zaman dünyadaki şeker borsasındaki fiyatların düşmesine ve Türkiye’de şeker üretiminin maliyetli olmasının da etkisiyle hem pancar üretiminde hem de şeker üretiminde dalgalanmalar olmakla birlikte 1960 yılına gelindiğinde 471.175 ton pancar üretimi 67.865 ton şeker üretimi ve 176 günlük kampanya süresi ile Cumhuriyet’in 4. şeker fabrikası yeni bir rekor kırmıştır. Üretimde istikrarlı bir artış olmasa da dalgalanmalar devam etmiş ancak çok büyük düşüşlerde yaşanmamıştır. 1981 yılına gelindiğinde bu dev fabrikada işlenen pancar üretimi ilk defa bir milyon tonu aşarak 1.112.000 ton olmuş ve 1982 yılında 1.310.000 ton gibi tarihinin en yüksek pancar üretiminin işlenmesini sağlamış aynı zamanda bugüne kadarki en yüksek şeker üretimi olan 182.050 ton şeker üretimi gerçekleştirmiştir. Bu tarihten sonra ülkemizdeki şeker fabrikalarının artmasının da etkisiyle bir daha bu rakamlara ulaşamamıştır. 1981 yılından 1994 yılına kadar olan dönemde pancar üretimi çoğunlukla 1 milyon ton sınırının üzerinde ya da buna yakın seviyelerde gerçekleşmiştir. Yine aynı dönemde üretim 165.978 ton ve 105.660 ton gibi yüksek seviyelerde seyretmiştir. 1998 yılından sonra devreye alınan kota sistemi ile hangi bölgenin ve fabrikaların ne kadar üretim yapacağı belirlenmiş pancar üretimi kademeli olarak düşürülmüş ve fabrikanın özelleştirildiği tarihe kadar olan dönemde pancar üretimi bir daha 1 milyon ton seviyelerine yaklaşamamıştır. 1984 yılında fabrika ilk ihracatını yapmış ve bundan sonra zaman zaman bu ihracat gerçekleştirmeye devam etmiştir. Ancak

dünya şeker borsası fiyatları şeker kamışından üretilen şeker göre belirlenmekte olduğundan bu ihracatlar aslında üretim fazlası sonucu gerçekleşen zararına satışlar olmuştur. Çünkü şeker kamışından şeker üretmek pancar şekerinden şeker üretimine göre daha ucuzdur bu durumda şeker pancarından üretilen şekerin uluslararası piyasada rekabet edebilirliğini engellemektedir. 2000 yılından sonra 2016 ve 2017 yılları hariç kota uygulamasının bir sonucu olarak Turhal Şeker Fabrikasının üretim miktarı 100 bin tonun altında kalmıştır. 2016 yılında 104.240 ton 2017 yılında da 113.026 tonluk üretimi ile kamuya ait olan Türkşeker bünyesindeki son üretimi gerçekleştirmiştir. Bu döneme kadar hem pancar üreten çiftçiye kazandırmış, pancarı fabrikaya getiren nakliyeciyeye kazandırmış, nakliyecinin yakıtını sağlayan petrolcüye kazandırmış, fabrikada şeker üretmek için işe giren işçiye ve ailesine kazandırmış, artık Turhal'da oturma zorunluluğu hisseden işçinin ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılamak için ortaya çıkan yeni iş kollarının sahiplerine kazandırmış ve en önemlisi Turhal Şeker Fabrikası bütün bunları Turhal ekonomisine ve tüm bu faaliyetlerden gelir sağlayan Türkiye Cumhuriyeti'ne kazandırmıştır.

Şeker fabrikaları sadece toz şeker üreten tesisler değildir zaten bu fabrikaların en önemli özelliklerinden biriside dolaylı olarak diğer alanları da ekonomik olarak olumlu etkilemesidir. Şeker fabrikaları asıl ürün olan şeker üretimi yanında yan ürünler adı da verilen melas, yaş küspe ve alkol gibi ürünleri de üretmektedirler (Koday ve Yıldırım, 2021) (Bkz. Tablo 2.2).

Yan ürünlerden melas pancarda bulunan sakkarozun kristal hale gelebilmesi için yapılan kademeli işlemler sonucunda geriye kalan, koyu kahverengi ve ortalama %50 civarı şeker içeren koyu kıvamlı bir şurup olarak bilinir. İçerisindeki şeker oranı yüksek olduğu için önemli bir madde olan melas hayvan yemi olarak, etil alkol üretiminde, maya fabrikalarında, meşrubat üretiminde, şeker üretiminde ve bunların yanında kozmetik sektöründe de kullanılmaktadır. Yas küspe ise çeşitli işlemlerden geçen şeker pancarının şekeri alındıktan sonra geriye kalan karbonhidrat bakımından zengin üre, melas, şimpeli melas ihtivası sayesinde beslenme değeri artırılabilen kısımdır (Kaya, 2015). Yani yan ürünlerden yaş küspe doğrudan hayvan yemi olarak kullanılabildiği gibi melas ile karıştırılarak da hayvan yemi olarak kullanılmaktadır (Koday ve Yıldırım, 2021). Ancak fabrikanın kurulduğu ilk yıllarda halk küспенin hayvan üzerindeki etkilerini idrak

edememiştir. Birkaç sene küspe yazılara, çiftliklere dökülmüş çürümeye terk edilmiştir. Kademeli olarak küspeyi hayvanlara yedirmeye başladıklarında ne kadar besleyici olduğunu bizzat görmüşler ve evlerine, ahırlarına götürmeye başlamışlar hatta para ile almaya başlamışlardır. Bunun üzerine hayvancılık gelişme göstermiş seksen kilodan fazla gelen hayvan bulunmaz iken iki yüz kilodan fazla gelen karasığırılar yetiştirmeye başlamış temiz hayvan bulunmazken küспенin etkisiyle yağlı, etli, iyi beslenmiş hayvanlar yetiştirilmeye başlanmıştır (Bilgen, 2019).

Tablo 2.2: Yıllara Göre Yan Ürünler Üretimi

Kampanya Dönemi	Melas (ton)	Yaş Küspe (ton)	Alkol (1000 LT)
1999	46.160	337.120	4.445
2002	30.880	236.440	-
2005	29.156	228.000	-
2008	19.672	142.300	-
2011	23.200	-	-
2014	25.470	-	-
2017	34.100	-	-
2020	32.708	-	-
2023	35.288	-	-

Kaymak: 1997-2011 Arası Veriler Turhal Şeker Fabrikası Teknik Raporu / 2012-2017 Arası Veriler Türkşeker Sektör Raporları // 2018-2023 Kayseri Şeker Faaliyet Raporlarından alınmıştır.

Turhal'da uzun yıllar yaşayan ve 70 yaş üstü kişilerle yaptığımız görüşmelerde elde ettiğimiz bilgilere göre fabrikanın pancar işleme sürecinden elde edilen yan ürünler olan küspe ve melas, bölgedeki hayvancılığın gelişimine önemli katkılar sağlamıştır. Küspe, düşük maliyetli ve ulaşılabilir bir hayvan yemi kaynağı olarak öne çıkmış; bu durum küçük ölçekli üreticilerin besicilik faaliyetlerini teşvik etmiştir. Fabrikanın kendi inekhanesine sahip olması ve lojmanlarda ikamet eden çalışanlara günlük süt temin edilmesi, yerleşim alanlarındaki tüketim kalıplarını da dönüştürmüştür. Katılımcı ifadeleri, zamanla küspe ve melasın hayvansal üretimdeki değerinin anlaşılmasıyla birlikte, Yavşan bölgesi başta olmak üzere kent çevresinde yoğun bir besicilik faaliyetinin

geliştiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca fabrikanın üretim artıkları köylüler tarafından ücretsiz temin edilebilmiş; bu durum kırsal ekonomide önemli bir kaynak yaratmıştır. Katılımcıların görüşlerinden yola çıkarak elde ettiğimiz bilgilere göre Turhal Şeker Fabrikası'nın faaliyetleri, yalnızca doğrudan istihdam olanakları yaratmakla kalmamış, aynı zamanda dolaylı olarak bölgedeki hayvancılık faaliyetlerinin canlanmasına ve ekonomik çeşitliliğin artmasına zemin hazırlamıştır.

Turhal Şeker Fabrikası'nda melas ve küspe üretimine bakıldığında yan ürünler üretiminin yıllara göre azalış gösterdiği dikkat çekmektedir. 1991 yılında Çorum Şeker Fabrikası ve 1998 yılında kurulan Yozgat Şeker Fabrikaları bu durumun en önemli nedenidir (Çakar, 2014).

Erzurum, Malatya, Eskişehir ve Turhal Şeker Fabrikaları içerisinde alkol fabrikası bulunan şeker fabrikalarımızdır ancak bunlardan sadece Eskişehir'deki alkol fabrikasında üretim yapılmaktadır (Şimşek, 2018). Turhal Şeker Fabrikası'nda alkol üretimi ise son kez 2004 yılında yapılmış ancak artık yapılmamaktadır. Bu durumun nedeni ise alkolün satışının yapıldığı Tekel'in özelleşmesidir (Çakar, 2014).

Şeker fabrikalarının önemli bir istihdam alanı olduğu bilinmektedir. Bu fabrikaların çalışanları geçici işçi, daimî işçi ve memurlardan oluşmaktadır. Daimî işçiler ve memurlar yıl boyunca fabrikada bulunan ve hizmet veren elemanlardır. Geçici işçi statüsündeki elemanlar ise sadece kampanya döneminde çalışan ve kampanya dönemi tamamlandıktan sonra fabrikadan ayrılan elemanlardır (Özçağlar, 1993).

Turhal Şeker Fabrikası kurulduktan sonra fabrikanın kuruluşunda görev alan yabancı uzmanlardan bazıları fabrikanın işleyişi ve sistemi oturana kadar Bakanlar Kurulu'nun özel izni ile Turhal'da yaşamışlardır. Alman Yahudi Helmut Wolf, Yugoslav Stefan, Çek Wacław Kejda gibi yabancı uzmanlar 1944 yılına kadar Turhal'da yaşamış ve Turhal Şeker Fabrikası için hizmet etmişlerdir (Damlıbağ, 2018). Bu yabancı uzmanlar mühendis, yönetici ve ustalardan oluşmaktaydı. Yerlerine Türk yönetici, mühendis ve ustalar yetiştirilince işleri onlara devretmişlerdir. Başlangıçta eleman ihtiyacını karşılamak için 1936'dan itibaren lisedeki öğrenciler arasından seçim yapılır ve bu öğrencilerden şeker fabrikalarında çalışmak için gerekli olan genel davranış modelleri,

Çalışma gayretleri ve bilgi düzeyleri değerlendirilir, yeterli bulunanlar tam burslu olarak yurtdışına gönderilirdi (İpek, 2020).

Turhal Şeker Fabrikası'nda istihdam edilen personel bilgilerine baktığımızda ayrıntılı bilgilere 1997 yılından itibaren ulaşabilmiş durumdayız (Bkz. Tablo 2.3). 1997 yılından günümüze elde edebildiğimiz ayrıntılı verilere baktığımızda 1997 yılında toplam 1058 personel istihdam eden Turhal Şeker Fabrikası'nın özelleştirmeden önceki son yılında 414 personel istihdam ettiği görülmektedir. Aynı zamanda tüm ülkede şeker fabrikalarında çalışan toplam istihdamın da düzenli olarak azaldığı görülmektedir. Bu durumun yaşanmasındaki en önemli etken kota uygulamasına bağlı olarak üretime sınır getirilmesi ve aynı zamanda fabrikaların modernizasyonu yapıldıkça makineleşmeye bağlı olarak daha az işgücüne ihtiyaç duyulmasıdır.

Tablo 2.3: Turhal Şeker Fabrikasının İstihdama Katkısı

Kampanya Dönemi	Memur Sayısı	Daimi İşçi Sayısı	Geçici İşçi Sayısı	Toplam İşçi Sayısı
1997	195	462	401	1058
1998	191	417	512	1120
1999	189	417	437	1043
2000	185	323	422	1010
2001	182	401	417	970
2002	179	371	363	865
2003	172	307	326	805
2004	167	288	325	780
2005	163	271	327	761
2006	159	245	281	685
2007	161	324	179	664
2008	145	458	100	703
2009	130	440	89	659
2010	114	418	67	599
2011	109	387	77	543
2012	105	356	70	531
2013	96	318	74	488
2014	91	306	64	462
2015	86	295	70	451
2016	80	282	66	428
2017	77	273	64	414

Kaynak: 1997-2011 Arası Veriler Turhal Şeker Fabrikası Teknik Raporu / 2012-2017 Arası Veriler Türkşeker Sektör Raporlarından alınmıştır.

Turhal’da uzun yıllar yaşayan ve 70 yaş üstü kişilerle yaptığımız görüşmelerde de fabrikanın şehir üzerindeki ekonomik etkisine yönelik önemli ifadeler bulunmaktadır.

Katılımcıların ortak görüşüne göre, Turhal Şeker Fabrikası yalnızca doğrudan istihdam sağlamakla kalmamış, aynı zamanda çok sayıda dolaylı iş alanının da oluşmasına zemin hazırlamıştır. Görüşmelerde yer alan ifadeler, fabrikanın kuruluşuyla birlikte artan nüfusun temel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla gıda, giyim, eğitim gibi alanlarda yeni ticari işletmelerin açıldığını; çarşıda esnaf sayısının arttığını ve ekonomik canlılığın hissedildiğini ortaya koymaktadır. Özellikle küspe gibi yan ürünlerin besicilikte kullanılması, hayvancılığın gelişmesini desteklemiş, bu da tarım dışı sektörlerdeki istihdamı çeşitlendirmiştir. Nakliye, tamirat ve akaryakıt gibi sektörler de şeker pancarının taşınması sürecinde önemli kazanç kapıları haline gelmiştir. Dolayısıyla katılımcıların görüşlerine göre fabrika, yalnızca bir sanayi kuruluşu değil, aynı zamanda bölgesel bir kalkınma motoru olmuştur.

2.4. TURHAL ŞEKER FABRİKASI VE TURHAL MAKİNA FABRİKASININ ŞEHİR ÜZERİNDEKİ BEŞERÎ ETKİLERİ VE SONUÇLARI

Geçmişi çok eskilere dayanan Turhal'ın büyümesinde şehirselleşme fonksiyonlarını kazanmasında en önemli dönüm noktası Turhal Şeker Fabrikası olmuştur. Turhal'ın şehirselleşme fonksiyonlarının ortaya çıkması gelişmesi ve çeşitlenmesi şehrin mekânsal gelişimini gerçekleştirmesi neredeyse tamamen şeker fabrikasının kurulması ile olmuştur (Çakar, 2014). Fabrikanın kurulmasıyla birlikte geniş bir kesime ilk kez tarım dışında çalışma imkânı sağlanmıştır (Uğurlu, 1993).

1927'den günümüze kadar düzenli olarak yapılan nüfus sayımlarından yola çıkarak Turhal nüfusunun gelişimine baktığımızda Turhal'ın nüfusuyla alakalı 1927 yılında yapılan sayımda herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır. Çünkü 1927 yılındaki sayımda il nüfusları ile kaza nüfusları tespit edilmiştir. Bu yıllarda Turhal bir nahiyedir (Çelik ve Arslan, 2015). Cumhuriyet dönemindeki ikinci sayım 1935 yılında yapılmış ve bu tarihten itibaren her beş yılda bir düzenli olarak sayım yapılmıştır. 2007 yılından itibaren ise Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine (ADNKS) geçilmiş nüfusa ait veriler yıllık ve düzenli olarak tutulmaya başlanmıştır (Bkz. Tablo 2.4).

Cumhuriyet döneminde Turhal nüfusuyla ilgili ilk bilgilere 1935 yılında yapılan genel nüfus sayımıyla birlikte ulaşılmıştır. Fabrikanın açıldığı yılın bir yıl sonrasında Turhal'ın toplam nüfusunun 17.958 kişi olduğu görülür. Bu nüfus içerisinde kır nüfusu

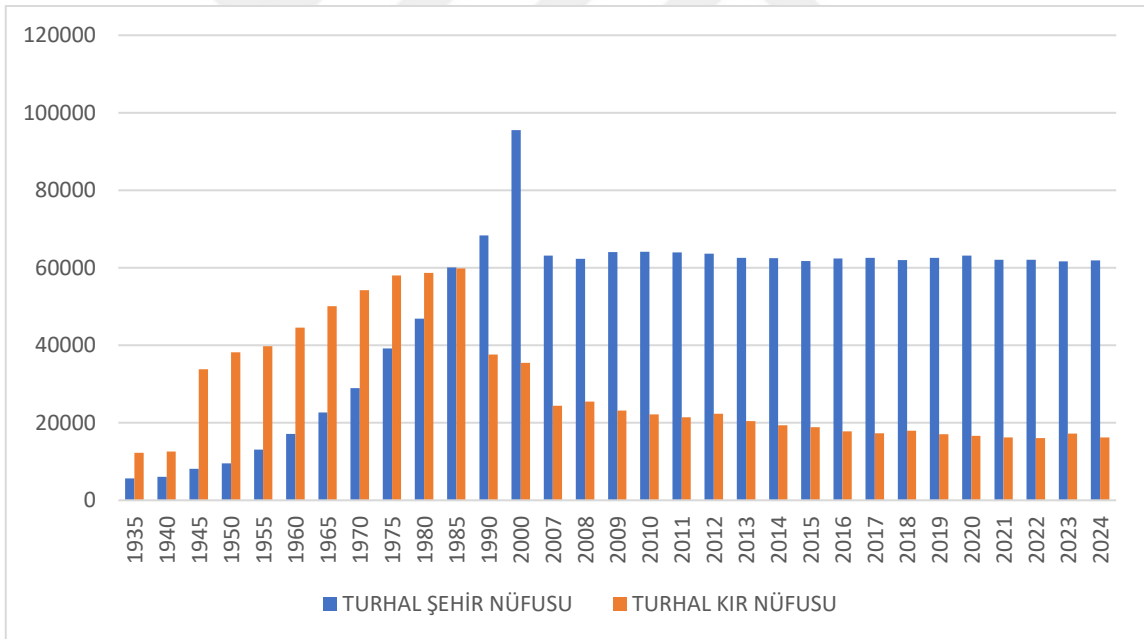
12.271 şehir nüfusu ise 5.687 olarak tespit edilmiştir. Yani nüfusun %68'i kırlarda yaşamaktadır. 1940'taki sayım sonuçlarına bakıldığında Turhal'ın toplam nüfusunun 18.599 kır nüfusunun 12.556 şehir nüfusunun 6.043 kişi olduğu görülmüştür. Yine nüfusun %68'lik kısmının kırlarda yaşadığı görülmektedir (Bkz. Tablo 2.4).

Turhal Şeker Fabrikası'nın kurulması nüfusa elbette ki bir hareketlilik getirmiştir. Ancak bu köklü kuruluşun etkilerini daha çok 1944 yılında Turhal'ın idari statüsünün değişerek ilçe olmasından sonra çok net hissedildiği ve görüldüğü söylenebilir (Uğurlu, 1993). 1945 yılındaki nüfus sayımlarına baktığımızda Turhal'ın toplam nüfusu 41.982 kişidir. Kır nüfusunun ise önceki dönemde 12.556 iken 1945 sayımında büyük bir artış göstererek 33.782 kişiye çıktığı görülmektedir. Bu sayılara göre kır nüfus oranı %81'e ulaşmıştır. Bu oran Cumhuriyet döneminde Turhal nüfusunda görülen en yüksek kırsal nüfus oranıdır. Bunun nedenini fabrikanın kuruluşundan itibaren şeker pancarı tarımının ve bununla uğraşacak insan ihtiyacının artmasına ve buna bağlı olarak doğum oranlarının ve nüfus artış hızının artmasına bağlayabiliriz. Çünkü bu dönemlerde tarımda makineleşme ve teknolojik gelişme günümüzdeki seviyesinde ve öneminde olmadığı için tarımda çalışacak insan gücü önemliydi. Ancak en önemli nedenlerden bir diğeri ise 1944 yılında Turhal'ın ilçe olmasıyla bağlı belde ve köy sayılarının artmasıdır. Bu dönemde Turhal'a bağlı üç bucak ve 74 köy bulunmaktadır. Şehir nüfusunun 8.110 olduğu görülmektedir.

1950 sayımında da Turhal nüfusunun artmaya devam ettiği görülür. Bu dönemde toplam nüfus 47.720 kır nüfusu 38.207 şehir nüfusu 9.513 kişi olmuştur. Kırsal nüfus miktarı üzerinde fabrika ve şeker pancarı tarımı etkisini göstermeye devam etmiş kırsal nüfus miktarı mevcut durumunu korumaya devam etmiş ve kır nüfus oranı %80 çıkmıştır (Bkz. Tablo 2.4).

1955 ve sonrasında ki sayım dönemlerine bakıldığında Turhal'ın toplam nüfusunun hızlı bir şekilde artmaya devam ettiği görülür. Ancak dikkat çeken önemli nokta kırsal nüfus oranının bu dönemden itibaren hızlı şekilde düşmeye başlaması olmuştur. 1955 yılında %75 olan kır nüfus oranı 1965 yılında %69 1975 yılında %60 olarak tespit edilmiştir. 1985 yılına gelindiğinde ise toplam nüfus 119.902 kişiye ulaşmış kır ve şehir nüfus oranı %50 ile eşitlenmiştir (Bkz. Şekil 2.6). Bu yıla kadar Turhal'da kırsal nüfusun oransal olarak düşse de miktar olarak artmaya devam ettiğini belirtmekte

Fayda vardır. Ancak bu tarihten sonra Turhal kır nüfusu hem oran olarak hem de miktar olarak azalmaya başlamıştır. Çünkü fabrikanın etkisiyle şehirleşme hızlanmış yoğun göç almaya başlayan Turhal’da ihtiyaçlar çeşitlenmeye başlamış buna bağlı olarak şehrsel fonksiyonlar artmış ve yeni iş alanları ortaya çıkmaya başlamıştır. Aynı zamanda tarımda verimi artırmaya yönelik çalışmalar nüfusun artmasıyla birlikte Türkiye’de önem kazanmaya başlamış doğal olarak bu durum tarımın önemli bir faaliyet olduğu Turhal’a da yansımaya başlamıştır. Tarımda makine kullanımının artmaya başlaması ve şehrsel fonksiyonların oluşmaya başlaması ve ulaşım ve haberleşme imkanlarının eskiye göre gelişmesi ve kolaylaşması ile birlikte kırdaki yaşayan birçok insan da şehirde oluşan yeni iş alanlarında çalışma ve şehirde oturma yaşamını şehirde devam ettirme isteği oluşmuş bu durumda Turhal’ın 1950 yıllarından itibaren kırsaldan ve fabrikanın etkisiyle çevre ilçe ve bazı illerden büyük bir göç dalgasına maruz kalmasına sebep olmuştur (Bkz. Şekil 2.6).



Şekil 2.6:1935-2024 Arası Turhal’da Şehir ve Kır Nüfusunun Seyri

1985 nüfus sayımından sonra ise Turhal’da şehirleşme hızı düşse de şehirleşmenin devam ettiği görülür. 1990 yılında şehir nüfusunun %65’e 2000 yılında ise %73’e ulaştığı, aynı dönemde 2000 yılında kır nüfusunun da Turhal’da %27’ye kadar düştüğü görülmektedir. 2000 yılı nüfus sayımı Turhal toplam nüfusunun 130.985 şehir nüfusunun 95.536 kişi ile en yüksek noktaya ulaştığı dönemdir. Bu dönemde kır nüfusu ise 37.630

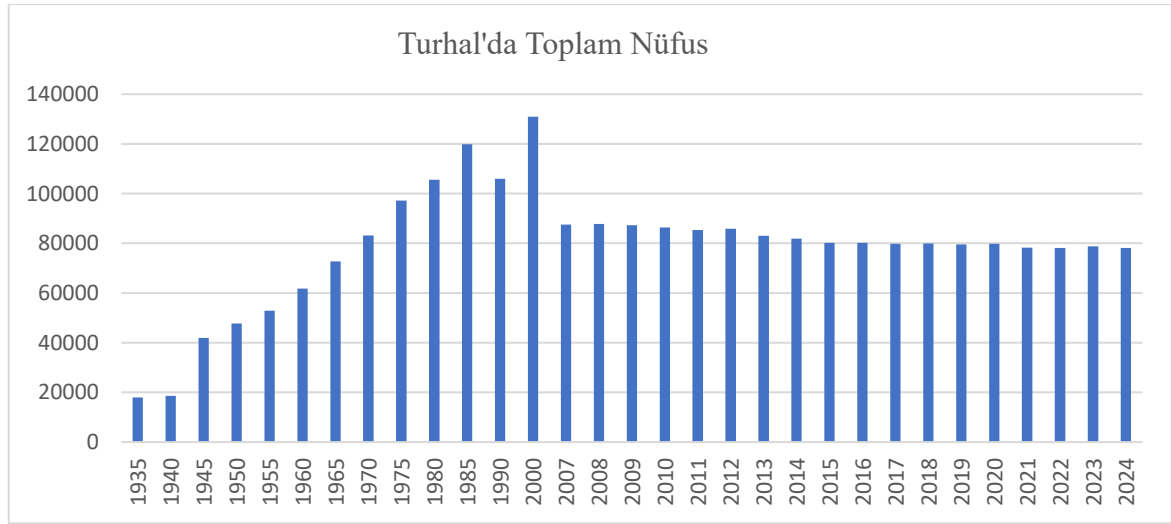
kişi olmuştur. Bu dönemde rakamların bu noktalara ulaşmasında fabrika ve fabrikanın etkisiyle yeni fonksiyonlar ve yeni iş alanlarının ortaya çıkmasının sonucunda şehirleşmenin devam etmesinin yanı sıra Türkiye genelinde mevcut belediyeler tarafından gösterilen abartılı rakamlar Turhal’da da görülmüş ve nüfusun buralara ulaşmasında etkili olmuştur. Nitekim ADNKS’ ye geçildikten sonra rakamların bir kısmının gerçek olmadığı ortaya çıkmıştır (Bkz. Tablo 2.4).

Tablo 2.4: Turhal Nüfusunun Tarihsel Gelişimi-Şehir ve Kır Nüfusu Oranları 1935-2024

Yıllar	Şehir Nüfusu	Şehir %	Kır Nüfusu	Kırsal %	Toplam Nüfus
1935	5.687	32	12.271	68	17.958
1940	6.043	32	12.556	68	18.599
1945	8.110	19	33.782	81	41.982
1950	9.513	20	38.207	80	47.720
1955	13.096	25	39.757	75	52.853
1960	17.124	28	44.585	72	61.709
1965	22.658	31	50.102	69	72.760
1970	28.948	35	54.190	65	83.138
1975	39.170	40	58.046	60	97.216
1980	46.864	44	58.698	56	105.562
1985	60.097	50	59.805	50	119.902
1990	68.384	65	37.630	35	106.014
2000	95.536	73	35.449	27	130.985
2007	63.181	73	24.372	27	87.553
2008	62.352	73	25.474	27	87.826
2009	64.090	74	23.143	26	87.233
2010	64.139	74	22.188	26	86.327
2011	63.987	75	21.404	25	85.391
2012	63.600	74	22.323	26	85.923
2013	62.596	75	20.440	25	83.036
2014	62.476	76	19.337	24	81.813
2015	61.726	77	18.445	23	80.171
2016	62.425	78	17.814	22	80.239
2017	62.566	78	17.278	22	79.844
2018	61.973	78	17.943	22	79.916
2019	62.579	78	17.025	22	79.604
2020	63.133	79	16.643	21	79.776
2021	62.072	79	16.222	21	78.294
2022	62.030	79	16.099	21	78.129
2023	61.621	78	17.206	22	78.827
2024	61.912	79	16.189	21	78.101

Kaynak: TÜİK Genel Nüfus Sayımı ve ADNKS Verileri

Turhal’da toplam nüfus 2000 yılına kadar artış göstermiştir. Ancak bu yıldan sonra gerek şehir nüfusunda gerek kırsal nüfusunda genel olarak bir azalma eğilimi görülmeye başlanmıştır. 2000 yılında 130.985 olan toplam nüfus 2007 yılında uygulanmaya başlanan ADNKS’ ye göre yapılan ilk sayımda 87.553 çıkmıştır. Aradaki 43.432 kişilik farkın büyük bir kısmının önceki sayım sisteminin abartılı ve gerçek olmayan bilgiler vermesinden kaynaklı olduğu bir gerçektir. Ancak ADNKS ile devam eden yıllarda nüfus mevcut veriler ışığında da azalmaya devam etmiştir (Bkz. Şekil 2.7). 2009 yılında toplam nüfus 87.233 kişi 2012 yılında 85.923 kişi 2015 yılında 80.171 kişiye 2017 yılında ise 79.844 kişiye gerilemiştir.



Şekil 2.7:1935-2024 Arası Turhal Nüfusunun Seyri

2000 yılında toplam nüfus 130.958 iken 2007 yılında ADNKS’ye geçildikten sonra toplam nüfusun 87.553 kişi olduğunu ve iki dönem arasındaki bu büyük farkın önceki sayım sisteminin abartılı ve gerçek olmayan bilgiler vermesinden kaynaklı olduğunu belirtmiştik. Her ne kadar önceki sayım sisteminin abartılı ve gerçek olmayan sonuçları olsa da tabi ki bu büyük düşüşte ilçenin verdiği göçlerinde etkisi büyüktür. 1998 yılından itibaren uygulanmaya başlanan kota uygulamasının bir sonucu olarak pancar üretim miktarlarının düşürülmesi ve ekim alanlarının azalması da bu göçlerde etkili olmuştur. TÜİK tarafından 2012 yılından itibaren tutulan ilçe düzeyindeki göç istatistiklerine baktığımızda fabrikanın özelleştiği yıla kadar olan dönemde Turhal’ın verdiği göç aldığı göç miktarından her zaman fazla olmuş ve net göç hızı hep eksi

değerlerde kalmıştır. Bu durum toplam nüfusun azalması üzerinde de etkisini göstermiştir (Bkz. Tablo 2.5)

Tablo 2.5: Turhal İlçesi Göç İstatistikleri (2012-2023)

Yıl	Toplam Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (Binde)
2012	85.923	4.374	4.830	-456	-5,29
2013	83.036	3.257	6.469	-3.212	-37,95
2014	81.813	3.505	5.060	-1.555	-18,83
2015	80.171	3.427	5.036	-1.609	-19,87
2016	80.239	4.083	4.321	-238	-2,96
2017	79.844	3.914	4.470	-556	-6,94
2018	79.916	4.596	4.811	-215	-2,69
2019	79.604	3.855	4.512	-657	-8,22
2020	79.776	3.467	3.344	123	1,54
2021	78.294	3.267	4.556	-1.289	-16,33
2022	78.129	3.744	3.848	-104	-1,33
2023	78.827	5.225	4.463	762	9,71

Kaynak: TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2011-2023

Turhal'da göç hızının 2012 yılından itibaren tutulan verilerde hep eksi değerlerde olması elbette üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. Yine fabrikanın özelleştiği yıla kadar dönemdeki göç hareketlerinin yönüne baktığımızda gerçekleşen göçlerin bir kısmı Tokat'ın diğer ilçelerine doğru gerçekleşirken büyük çoğunluğu il dışına doğru gerçekleşmiştir (Bkz. Tablo 2.6).

Tablo 2.6: Turhal İlçesinde Gerçekleşen Göç Hareketlerinin Yönü 2012-2023

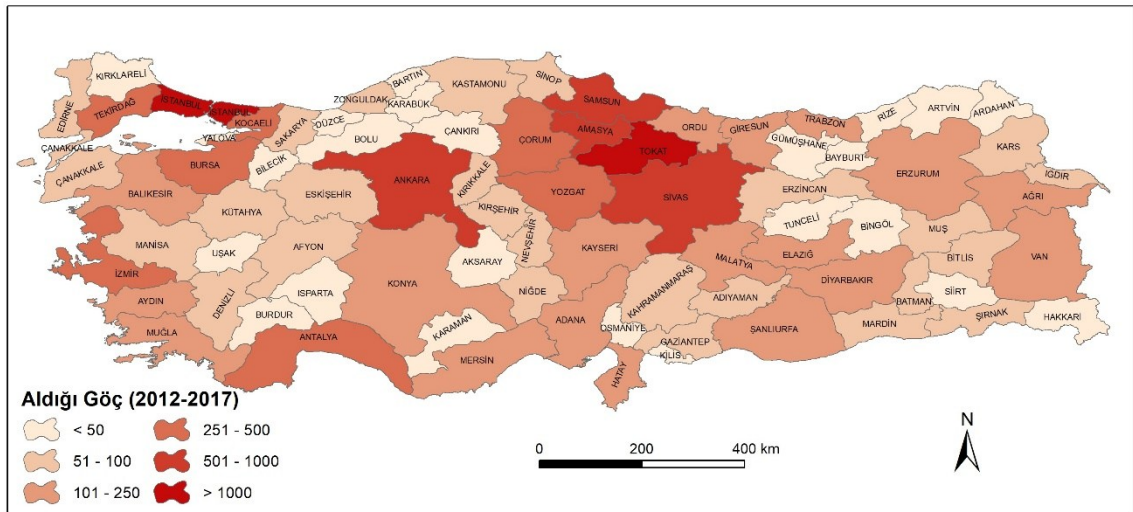
Yıl	Aldığı Göç	Diğer İllerden Aldığı Göç	Tokat ve İlçelerinden Aldığı Göç	Verdiği Göç	Diğer İllere Verdiği Göç	Tokat ve İlçelerine Verdiği Göç
2012	4.374	-	-	4.830	-	-
2013	3.257	-	-	6.469	-	-
2014	3.505	-	-	5.060	-	-

Tablo 2.6 devamı.

2015	3.427	2.636	791	5.036	4.144	892
2016	4.083	3.127	956	4.321	3.389	932
2017	3.914	3.048	866	4.470	3.690	780
2018	4.596	3.850	746	4.811	3.742	1.069
2019	3.855	2.916	939	4.512	3.691	821
2020	3.467	2.804	663	3.344	2.464	880
2021	3.267	2.627	640	4.556	3.703	853
2022	3.744	2.994	750	3.848	3.043	805
2023	5.225	4.322	903	4.463	3.421	1.042

Kaymak: TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2011-2023

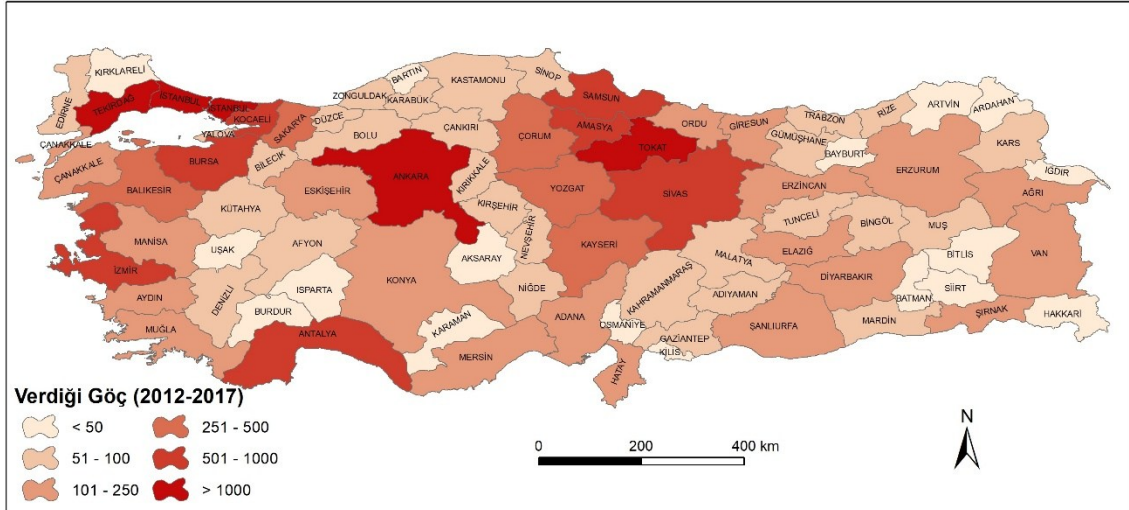
Turhal ilçesinin 2012-2017 yılları arasında diğer illerden aldığı göçlere baktığımızda en çok göçü başta bağlı olduğu Tokat, Amasya, Samsun, Sivas, Çorum, Yozgat, Kayseri gibi yakın çevresindeki illerden aldığını görmekteyiz. Bu illerin dışında Ankara, İstanbul, Kocaeli, Bursa, İzmir, Tekirdağ, Antalya en çok göç aldığı iller arasındadır (Bkz. Şekil 2.8)



Şekil 2.8: Turhal İlçesi İllere Göre Aldığı Göç Haritası 2012-2017

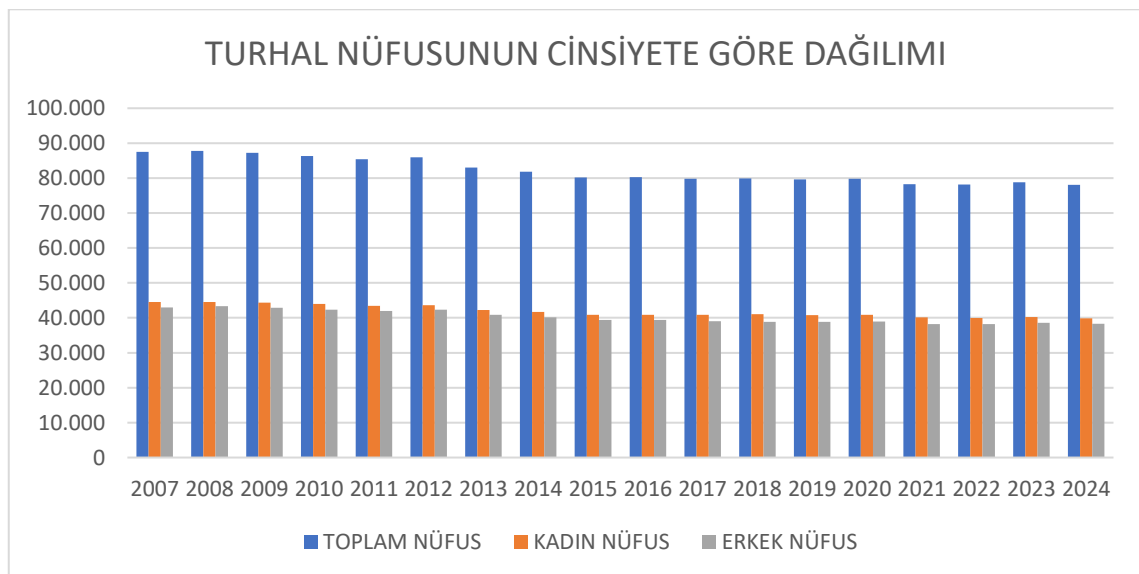
Turhal ilçesinden 2012-2017 yılları arasında diğer illere göç edenlere baktığımızda göç edenlerin başta ilçenin bağlı olduğu Tokat, Amasya, Samsun, Yozgat, Çorum, Kayseri gibi yakın çevresindeki illere göç ettikleri görülür. En çok göçün ise

İstanbul, Ankara, Tekirdağ illerine gerçekleştiği görülür. Bursa, Kocaeli, İzmir, Antalya, Balıkesir gibi illerde göçlerin yoğun olarak gerçekleştiği iller arasındadır (Bkz. Şekil 2.9).



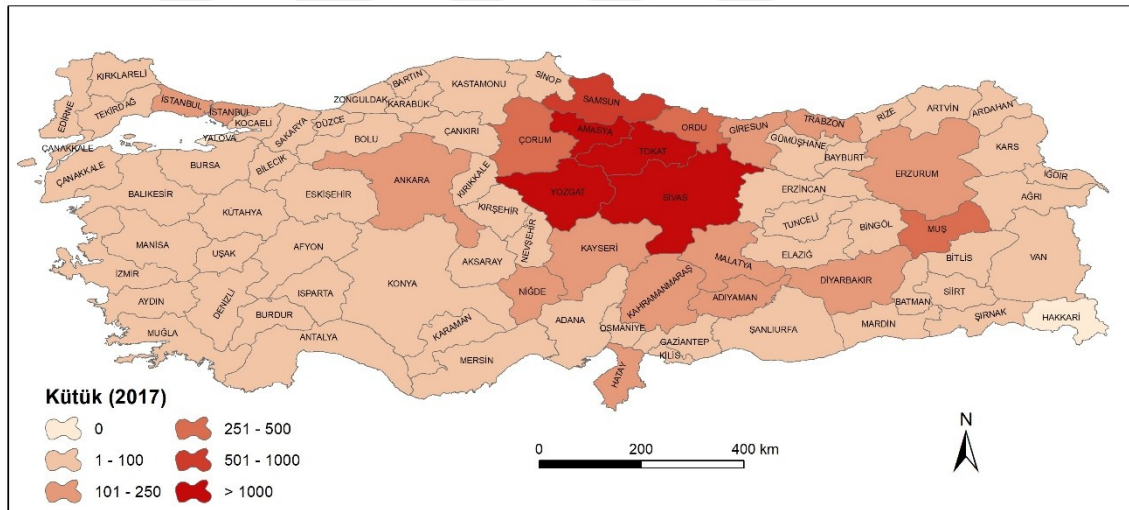
Şekil 2.9: Turhal İlçesi İllere Göre Verdiği Göç Haritası 2012-2017

İl dışına gerçekleşen göçlerin bir kısmının eğitim amacıyla gerçekleştiği bilinmekle birlikte Turhal'da 2007 yılından itibaren nüfusun cinsiyete göre dağılımına baktığımızda kadın nüfusun erkek nüfustan fazla olması bu göçlerin büyük bir kısmının ekonomik temelli olduğunu göstermektedir (Bkz. Şekil 2.10). Çünkü ekonomik sebeplerle göç veren yerleşme birimlerinde kadın nüfusun, ekonomik sebeple göç alan yerlerde ise erkek nüfus miktarının fazla olduğu bilinmektedir.



Şekil 2.10: Turhal Nüfusunun Cinsiyete Göre Dağılımı 2007-2024

Nüfus tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde ve Turhal ilçesinde de dinamik bir olgudur. Göçlerle ilgili bilgilerde bize bu durumu göstermektedir. Turhal ilçesinde nüfusun bu denli hareketli ve değişken olması ilçede nüfusun kozmopolit bir toplum yapısı oluşturmaya sebep olmuştur. Turhal ilçesinde yaşayan nüfusun kütüklerinin kayıtlı olduğu illere baktığımızda da bu kozmopolit toplum yapısını görmekteyiz. Fabrikanın özelleştiği tarihin hemen öncesindeki 2017 yılına ait nüfus kütüklerine ait bilgilere baktığımızda Turhal'da yaşayan nüfusun başta bağlı olunan Tokat, Amasya, Yozgat, Sivas, Samsun, Çorum gibi yakın çevresindeki illerin kütüklerine kayıtlı oldukları görülmektedir. Bu illerin yanı sıra Ankara, Ordu, Trabzon, İstanbul, Muş, Malatya Adıyaman, Diyarbakır, Erzurum gibi illerin kütüklerine kayıtlı nüfusunda fazla olduğunu görmekteyiz. Dikkati çeken en önemli detay ise Turhal'da Hakkâri dışında bütün illerin nüfus kütüklerine kayıtlı nüfusun bulunmasıdır (Bkz. Şekil 2.11).



Şekil 2.11: Turhal'da Yaşayan Nüfusun Nüfusa Kayıtlı Olduğu (Kütük) İllere Göre Dağılımı (2017)

Turhal yakın çevreden ve kırsal kesimden aldığı göçlerle büyümesini gerçekleştiren bir şehirdir (Uğurlu, 1993). Sadece fabrikanın inşaatı için Turhal'a 4000 kişi gelmiştir. O dönemde Turhal nüfusunun 6000 civarı olduğu bilinmektedir (Çelik ve Arslan, 2015). Turhal Şeker Fabrikasının kurulmasıyla birlikte sadece Tokat'tan değil Tokat dışındaki illerden Trabzon, Erzurum, Malatya, Niğde, Ağrı, Samsun, Afyon, Amasya, Kars gibi birçok ilden şeker fabrikasında çalışmak için gelenler olduğu bilinmektedir. Bunun sonucunda doğal olarak Kale Tepe adıyla da anılan Turhal Kalesi merkezli yerleşme düzlüğe inerek ovanın orta kesimlerine doğru kaymaya başlamıştır

(Bkz. Şekil 2.12). Doğal olarak bu durum başlangıçta 6 mahalleden oluşan Turhal'da mahalle sayılarının da artmasına neden olmuştur. Bu dönem genel olarak 1930-1960 dönemini kapsamaktadır. Yine bu dönemde Turhal Ovasını oluşturan mahallelere Seyfi Demirsoy, Mevlâna, Bahar, Gündoğdu, Yeşilirmak, Fevzi Çakmak ve Cumhuriyet mahalleleri eklenmiş ve bu genişlemeye bağlı olarak Turhal'daki mahalle sayıları artmış ve bu mahalleler ova tabanına doğru daha fazla genişlemeye ve ova tabanını daha fazla işgal etmeye, amacı dışında kullanmaya devam etmişlerdir. Ancak bu genişleme ve ova tabanının amacı dışında kullanılması bundan sonraki yıllarda da devam etmiştir (Bkz. Şekil 2.13). Nitekim 1960-1980 arasındaki yıllarda da 1973 yılı itibariyle Tokat'ın il olarak teşvik kapsamına alınması sanayi fonksiyonunun gelişerek devam etmesine ve Turhal'ın ilçe statüsünü kazanmasının bir sonucu olarak hizmet sektörünün de gelişmeye başlayarak buna eşlik etmesi sonucu Mimar Sinan, Ray, Yunus Emre, Yavuz Selim ve Müftü mahalleleri kurulmuş böylece yerleşim alanı daha da genişlemiştir. 1980-2000 arasında kalan yıllarda ise Turhal'ın Şehirsel gelişimi ovanın batısına doğru kaymaya başlamıştır. Yıllar içerisinde özellikle Turhal Şeker Fabrikası kaynaklı olarak gerçekleşen bu gelişme Turhal Ovasının önemli tarım arazileri olması gereken verimli alüvyal topraklarının çok büyük bir kısmını yok etmiştir (Çakar, 2014).



Şekil 2.12: Turhal Şehri'nin Ova Tabanına Yayıldığını Gösteren Bir Fotoğraf

Kaynak: Turhal Belediyesi Basın Yayın Birimi, 2025



Şekil 2.13: Turhal Şehri'nin Ova Tabanına Yayıldığını Gösteren Uydu Fotoğrafı

Kaynak: Google Earth Pro

İdari bölünüş olarak şehir incelendiğinde fabrikanın kuruluşundan önce çok uzun yıllar altı mahalleden oluşan Turhal, 1934 yılından günümüze kadar fabrikanın çok yönlü etkisi sayesinde günümüzde 30 mahalleden oluşan bir idari yapı haline gelmiştir (Bkz. Tablo 2.7).

1934-1944 yılları arasında Turhal tamamen şeker fabrikasına endeksli bir büyüme göstermiştir. Fabrikanın oluşumun bir sonucu olarak lojmanların ve işçi konutlarının bulunduğu alanda Seyfi Demirsoy Mahallesi oluşmuştur. Bu on yıllık süreç içerisinde Cumhuriyet, Mareşal Fevzi Çakmak, Yeşilirmak, Bahar, Gündoğdu ve Mevlâna mahalleleri oluşmuştur. Bu oluşumlar sonucunda özellikle 1934-1944 yılları arasında Turhal batıya, kuzeye ve kuzeybatıya doğru yatay bir gelişim göstermeye başlamıştır. Bu dönem tamamen şeker fabrikasının damgasını vurduğu bir dönem olmuş ve şehrin bundan sonraki yıllarda gerçekleştirecek gelişiminin de yönünü belirlemiştir (Çakar, 2014).

1945 yılından sonra ise Turhal'ın idari olarak ilçe statüsünü kazanması yatay gelişiminin de devam etmesine neden olmuştur. Bu dönemde özellikle 1985 yılına kadar Müftü, Yavuz Selim, Yunus Emre, Ray ve Mimar Sinan mahalleleri oluşmuştur. Mareşal Fevzi Çakmak Mahallesi büyümeye devam etmiştir. Özellikle Turhal'ın ilçe statüsünü kazanması buna bağlı olarak hizmet sektörünün gelişmesi, Tokat'ın teşvik kapsamına

alınması nedeniyle sanayi fonksiyonunun gelişme göstermesi Turhal'ın göç almasının ve yatay gelişiminin devam etmesinin en önemli nedenidir (Çakar, 2014).

1985 yılından sonra şehrin büyümesine baktığımızda Boyacılar, Emek, Dere, Gazi Osman Paşa, Kazım Karabekir, Hacılar, Güneş, Fatih ve Borsa mahalleleri yeni gelişim alanları olarak belirlemiştir. Yeşilırmak, Cumhuriyet, Yunus Emre, ve Ray mahalleleri ise gelişim göstermeye devam etmiştir. Yine bu dönemde Kayacık bir köy iken mahalle statüsüne alınmıştır (Çakar, 2014).

Turhal'ın 2000 yılından itibaren tutulan mahalle nüfuslarına baktığımızda 1935'den günümüze kadar olan nüfus sayımlarına ve 2012 yılından itibaren tutulan göç istatistiklerine paralel bir gelişim izlediği görülmektedir. Özellikle eski Turhal diyebileceğimiz altı mahalle (Meydan, Kova, Pazar, Camikebir, Celal, Hamam) günümüzde Turhal'ın en az nüfuslu mahalleleri arasında yer almakta ve genel olarak 2000 yılından sonra nüfuslarının çoğunlukla her dönem azaldığı görülmektedir. Bu durumun gerçekleşmesinde nüfusun yeni kurulan ve günümüze göre daha merkezi kabul edilen mahallelere göç etmesi etkili olmuştur. Yine 2000 yılından sonra ilçe dışına gerçekleşen ekonomik ve eğitim amaçlı göçlerde eski Turhal diyebileceğimiz bu mahallelerin nüfuslarının azalmasında etkili olmuştur.

Tablo 2.7: Turhal’da Bulunan Mahalleler ve Nüfusları

Yıllara Göre Turhal İlçesi Mahalle Nüfusları				
Mahalle Adı	2000	2007	2013	2017
Kova	2.179	1.415	1186	1.308
Nurkavak	1577	1.070	820	746
Camikebir	983	586	522	925
Meydan	2064	1.652	1403	1.517
Yavuz Selim	5782	3.785	3602	3.437
Müftü	5205	3.268	2797	2.697
Gündoğdu	2766	787	614	881
Celal	3808	1.572	1412	1.360
Mevlana	2957	1.296	2384	2.135
F. Çakmak	2975	2.085	1842	2.675
Gürsel	2103	1.120	894	751
Bahar	2535	1.512	1115	946
Emek	2633	1.517	1494	1.433
Pazar	1853	1.415	1212	487
Yeşilirmak	1919	1.167	898	500
K.Karabekir	4139	3.295	3008	2.696
Cumhuriyet	13790	11.316	14097	11.959
Mimar Sinan	3975	3.731	4692	5.563
Yunus Emre	4915	3.068	2646	2.491
Osman Gazi	1863	917	765	3.652
Varvara	2135	1.594	1249	1.135
Ray	4068	1.864	1553	1.381
Fatih	3446	1.651	1395	1.283
Kayacık	1420	851	1153	2.213
Hamam	5647	4.785	4177	1.701
Boyacılar	3033	2.296	1902	1.609
Hacılar	715	625	882	869
G.O.P	2380	1.640	1813	1.630
Güneş	647	482	491	405
Borsa	1798	819	578	450

Kaymak: TÜİK Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2007-2024

Şeker fabrikası faaliyete geçtikten sonra Turhal çevresindeki yerleşmelerden hızlı bir şekilde göç almaya başlamıştır (Uğurlu, 1993). Bu göçün büyüklüğünü anlamak için en yakınındaki Zile ilçesi ile bir karşılaştırma yapmak doğru olacaktır. Çünkü fabrikanın faaliyete geçtiği yıllarda Turhal Zile'ye göre çok daha küçük bir yerleşim yeri idi ve 6.000 civarı bir nüfusa sahipti. Bu yıllardan itibaren çok büyük bir gelişme gösteren Turhal 1965-1970 yılları arasında 28.948 kişi ile 27.429 nüfuslu Zile'yi geçmiştir (Özçağlar, 1994). 1970 yılından sonrada nüfusu hızla artmaya devam eden Turhal 2000 yılı itibariyle 95.536 kişilik merkez nüfusu ve 35.449 kişilik kır nüfusu ile toplamda 130.985 kişilik nüfusuyla Tokat ilinin en büyük ilçesi konumuna ulaşmıştır. 2000 yılından sonra bu ivmesini koruyamasa da yine de 2018 yılı itibariyle Turhal 61.973 kişilik merkez nüfusu ve 17.943 kişilik kır nüfusu ile toplamda 79.916 kişilik nüfusu ile Tokat'ın ilçeleri arasında önemli bir sanayi şehri konumundadır (TÜİK).

Turhal'da uzun yıllar yaşamış ve 70 yaş üzeri bireylerle yapılan görüşmeler, fabrikanın şehir üzerindeki beşerî etkilerine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Katılımcı ifadelerine göre, Turhal Şeker Fabrikası'nın ilçeye çok yönlü etkileri olmuştur. Fabrikanın kurulmasıyla birlikte çevre illerden yoğun göç alınmış, bu göç hareketi şehirde yeni mahallelerin oluşumuna yol açmıştır. Özellikle Yavşan-Ray Mahallesi gibi bölgeler bu dönemde yerleşime açılmış, fabrikanın geniş arazileri üzerine önce lojmanlar, sonrasında ise çeşitli konutlar inşa edilmiştir. Kırsal kökenli göçmenlerin bir kısmı, şehre yerleştikten sonra hayvancılık ve tarımsal faaliyetlerine devam etmiştir. Katılımcılar, Turhal'ın modernleşen ve giderek betonlaşan yapısında fabrikanın belirleyici bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Görüşmelerde, Turhal Şeker Fabrikası'nın yalnızca ilçe içinden değil; Amasya, Sivas, Yozgat, Erzurum, Ankara gibi çevre iller ile Tokat'ın Zile, Artova, Almus, Niksar ve Yozgat'ın Çekerek, Kadışehri gibi ilçelerinden de yoğun bir işgücü çektiği anlaşılmaktadır. Özellikle Zile köylerinden yürüyerek fabrikada çalışmaya gelen ve zamanla ilçeye yerleşen bireylerin varlığı dikkat çekicidir. Öte yandan, yerli halkın fabrika işçiliğini ekonomik olarak cazip bulmadığı, bu nedenle istihdamın büyük ölçüde dışarıdan gelenlerce karşılandığı belirtilmiştir. Bazı kişilerin ise yalnızca kısa süreli çalışarak belirli ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra memleketlerine geri döndükleri aktarılmıştır. Fabrika, dışarıdan gelen işçiler için geçici barınma ihtiyacını karşılamak üzere kendi bünyesinde pavyonlar tahsis etmiştir. Katılımcılardan elde edilen bu bilgiler,

fabrikanın sadece bir sanayi üretim merkezi olmanın ötesinde, demografik hareketlilik ve mekânsal dönüşüm süreçlerinde de merkezi bir aktör olduğunu ortaya koymaktadır.

2.5. TURHAL VE ÇEVRESİNDE ŞEKER PANCARI TARIMINDAKİ GELİŞMELER

Tarımsal faaliyetler üzerinde iklimin etkisinin belirgin olduğu bilinmektedir. Bir tarım ürününün verimini, olgunlaşma süresini, dağılışını ve tür çeşitliliğini iklim doğrudan etkilemektedir. Şeker pancarı hemen her bölgeye ayak uydurabilen yetiştirme alanı geniş olan, soğuk hava şartlarına son derece dayanıklı, kuraklığı sevmeyen ve yetiştirme döneminde bol su isteyen bir tarım ürünüdür. Şeker pancarı diğer kültür bitkilerine göre daha fazla emek gerektiren bir tarım ürünüdür. Gerekli özen gösterilmedikçe, toprağın bakımı gereği gibi yapılmadıkça iklim şartları ne kadar elverişli olursa olsun, toprak ne kadar verimli olursa olsun şeker pancarından yüksek verim sağlamak mümkün olmaz (Koday ve Yıldırım, 2021). Ancak bu ürünün üretiminde gerekli özen gösterildiği takdirde 1 dekarlık üretim alanında aynı alana denk orman alanından 3 kat daha fazla oksijen üretilmekte olup bu da 6 kişinin 1 yılda tükettiği oksijene denk gelmekte bu özelliğiyle çevre dostu bir üründür. Aynı zamanda pancardan sonra ekilen hububatta %17 verim artışı sağlanmakta, çiftçiye mekanizasyonu, gübreyi, ilacı ve suyu kullanmayı öğretmekte vatandaş köye bağlamaktadır (Erdoğan, 2017)

Şeker üretiminde kullanılan şeker pancarının fabrikalarda işlenmesi katma değerli bir ürüne dönüşmesini sağlamıştır (Eşitürk, 2018). Üreticisine gelir getirmiş, tarımda, şeker sanayinde, hayvancılıkta, ulaşımda vb. birçok alanda ve sektörde istihdam alanı oluşmasını sağlamıştır (Koday ve Yıldırım, 2021). Bir dekar alanda üretilen şeker pancarı yaklaşık 10 kişiye istihdam sağlamaktadır. Yılda yaklaşık 350 bin aile şeker pancarı ekmekte ve fabrikalarda binlerce kişi çalışmaktadır (Erdoğan, 2017). Özellikle tarımda sulama kültürünün oluşmasında ve tarımın sanayi ile bütünleşmesinde öncü ürünlerden bir tanesi olmuştur (Kaya, 2015). Bu özelliğiyle belki de şeker pancarı yan sektörlerin gelişmesine en çok katkı sağlayan tarım ürünüdür.

Günümüzde gelişmiş durumda olan birçok ülke şeker ihtiyaçlarını dünya pazarlarından temin edecekleri kamış şekeri ile daha ucuza karşılayabileceklerini bildikleri halde pancar şekerinden vazgeçmemekte ve şeker pancarı üretimine devam etmektedirler. Hatta şeker pancarı tarımını koruyucu tedbirler almaktadırlar. Çünkü bu

lkeler eker pancarı tarımı sayesinde sosyal ve ekonomik kalkınmayı hızlandırmayı, birçok sektöre eker pancarı sayesinde katma değer vermeyi ve istihdamı artırmayı amaçlamaktadırlar (Gülsün, 2007). Gelişmekte olan Türkiye için de bütün bu sebeplerden dolayı eker pancarı önemli bir tarım ürünüdür.

Gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye bulunduğu coğrafi konumunun bir sonucu olarak maliyet olarak pahalı olsa da eker pancarından eker üretmeyi tercih etmiştir (Kaya, 2015).

Türkiye eker pancarı üretimi konusunda kendine yeterli olan ülkelerden biri konumundadır. Ancak buna rağmen bazı yıllar ithalat yapmak durumunda kalmıştır (Kaya, 2015). Özellikle 2. Dünya Savaşı yıllarında gübre tedarikinin gerekleştireilememesi verimin düşmesine neden olmuştur. 1950’li yıllarda verimi artırmak için pancar üretiminde kullanılan tohum, tırmık, merdane, çapa gibi bazı maddeler ithal edilmiştir (Gürdamar, 2021). 1990’lı yıllarda destekleme alımı yapılan ürünler arasında olan eker pancarında bu dönemlerde önemli stoklar gerçekleşmiştir. 2001 yılında çıkarılan eker kanunu ile eker pancarı destekleme alımı yapılan ürünler arasından çıkarılmıştır. Bu durum eker pancarı ve ifti için önemli bir kırılma noktası olmuştur. Bu yasa yürürlüğe girdikten sonra Türkiye eker pancarı üretiminde ihracatçı konumdan kendine yetebilecek kadar üretim yapan bir noktaya gelmiştir (Kaya, 2015). Kısacası lkemizde üretilen eker pancarının tamamı ülke içerisinde işlenmekte ve dış ticareti yapılmamaktadır (Kayalı, 2024)

Turhal eker Fabrikası’nın kurulduğu yıllarda mevcut eker pancarı üretimi fabrikanın ihtiyaını karşılayacak düzeyde olmamıştır. Bu durumun yaşanmasında çiftçinin eker pancarına yabancı olması, gerekli bilgi düzeyinin olmaması ve elinde karasaban ve kağnı gibi aletler dışında hiçbir teknolojik donanımının olmaması oldukça etkili olmuştur. Bu nedenle önce çiftçinin imkanlarının ve bilgi düzeyinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır (zer, 2021). Çünkü bu fabrikalar kurulurken Türk tarımı ve teknolojisi oldukça ilkeldi, toprağı sürmek için karasaban ve öküz kullanılır gübre nedir bilinmezdi. Tarımda tek mahsl uygulanır yani münavebe bilinmezdi. iftiye modern tarımın öğretilmesine çalışıldı, münavebe yani çok mahsll tarım uygulanmaya başlandı ve en önemlisi tarım mekanize olmaya başladı (Taygun,1993). Bu amaçla 1935’te 612 dekarlık Turhal iftliği, 1940’ta 2764 dekarlık Kazanasmaz iftliği, 1941’de

Atabeş Çiftliği kurulmuştur. Kurulan bu çiftliklerde tarım ve hayvancılıkla uğraşan bölge çiftçisine örnek olacak çalışmalar yapılmıştır. Şeker Fabrikasının tarım teknisyenleri ekim bağlantısı yapmak ve çiftçilerin şeker pancarı yetiştirmesine yönelik bilgi düzeylerini artırmak amacıyla köyleri dolaşmışlardır. Yine bu amaçla Turhal Şeker Fabrikası faaliyete geçtikten sonra bölge çiftçisine 200 adet tırmık, 650 adet pulluk, 200 adet araba, 15 bin adet sökme beli, 15 bin adet çapa, 10 bin adet dirgeni köylüye malı olarak dağıtmıştır. Yine bunun dışında 160 adet ekme makinesi, 18 adet haşere ile mücadele aleti, 50 adet kembriç merdanesi ve 20 adet dikenli merdaneyi bölge çiftçisine ödünç vermiştir (Özer, 2021). Bu çalışmalardan sonra zamanla çiftçinin hem teknolojik aletler hem de şekerpancarı ekimi ile ilgili bilgi düzeyinin artmasının da bir sonucu olarak fabrikanın pancar ihtiyacını karşılamak amacıyla Tokat, Turhal, Zile, Niksar, Artova, Amasya, Göynücek, Yozgat, Çekerek, Akdağmadeni, Çorum, Mecitözü, Sivas, Yıldızeli, Hafık, Zara gibi alanlarda şeker pancarı üretimi yapılmıştır (Polatoğlu, 2011).

Turhal ve çevresinde fabrikanın kurulduğu yıldan özelleştiği yıla kadar olan dönemde şekerpancarı tarımının hangi noktaya ulaştığını anlamamız için Turhal Şeker Fabrikası sorumluluk sahalarına ve bu sahalarda ki üretim alanlarına, üretim miktarlarına ve şeker pancarı tarımı ile uğraşan çiftçi sayılarına bakmamız faydalı olacaktır (Bkz. Tablo 2.8).

Turhal Şeker Fabrikası sahasındaki pancar üretimi ile ilgili bilgilere baktığımızda 2007 yılında toplam 342 köyde 17.333 çiftçi tarafından 123.500 dekarlık geniş bir alanda 501.569 tonluk bir şeker pancarı üretimi yapıldığı görülmektedir. 2017 yılında ise toplam 217 köyde 6.972 çiftçi tarafından 150.252 dekarlık geniş bir alanda 852.300 tonluk şeker pancarı üretimi yapıldığı görülmektedir. 2007 yılından 2017 yılına kadar olan dönemde şeker pancarı üreten köy ve çiftçi sayısı düşmesine rağmen ekim alanı ve üretim miktarı artmıştır. Özellikle Artova, Çamlıbel, Sivas ve Yıldızeli'ndeki ekim alanlarının bariz artışı toplam ekim alanının artışında etkili olmuştur.

Tablo 2.8: Turhal Şeker Fabrikası Sorumluluk Sahasında Şekerpancarı Tarımı 2007/2017

Turhal Şeker Fabrikası Sorumluluk Sahası ve Pancar Ekim Alanları								
Pancar Bölge Müdürlükleri	Köy Sayısı		Pancar Eken Çiftçi Sayısı		Pancar Ekim Alanı (Dekar)		Üretilen Pancar Miktarı (bin ton)	
	2007	2017	2007	2017	2007	2017	2007	2017
Turhal	69	30	3.514	710	26.570	7.753	159.000	55.000
Artova	39	34	1.975	1.284	14.550	31.030	62.000	163.300
Çamlıbel	20	19	1.495	1.031	13.100	23.288	56.000	120.000
Niksar	44	17	1.737	389	9.700	4.742	59.500	38.500
Pazar	27	24	2.182	680	14.470	10.601	84.000	70.000
Sivas	10	14	131	276	1.650	25.132	8.200	125.000
Tokat	39	19	1.985	547	8.800	4.193	43.000	30.000
Zile	77	46	3.841	1.762	30.600	24.840	171.000	170.000
Yıldızeli	17	14	473	293	4.060	18.673	17.300	80.500
TOPLAM	342	217	17.333	6.972	123.500	150.252	501.569	852.300

Kaymak: Kayseri Şeker Turhal Şeker Fabrikası Ziraat Müdürlüğü, 2025

Turhal ve çevresindeki şeker pancarı tarımının ne durumda olduğunu anlamak için sadece Turhal ve bağlı bulunan köylerdeki üretim bilgilerine detaylı olarak bakmak faydalı olacaktır.

Turhal ve köylerindeki şeker pancarı tarımına baktığımızda 2007 yılında Turhal'a bağlı tam 37 köyde 26.943 dekarlık alanda 2.147 kişinin şeker pancarı tarımı ile uğraştığını ve 110.437 ton şeker pancarı üretildiği görülmektedir (Bkz. Tablo 2.9). Bu kadar geniş alanda ve yüksek miktarda yapılan üretim miktarları bize aradan geçen yıllar içerisinde şekerpancarı üretimin benimsendiğini ve Turhal için önemli bir ekonomik faaliyet haline geldiğini göstermektedir.

Tablo 2.9: Turhal ve Köylerinde Şeker Pancarı Tarımı - 2007

Turhal ve Köyleri Özelinde Şeker Pancarı Ekimi - 2007				
1	Ağcaşar	20	Kamalı	Toplam Ekim Alanı (Dekar)
2	Arzupınar	21	Kayacık	
3	Ataköy	22	Kayaören	
4	Ayranpınar	23	Kızılkaya	
5	Bağlarpınarı	24	Koruluk	
6	Bahçebaşı	25	Kuşoturağı	
7	Buzluk	26	Necip	Ekim Yapan Çiftçi Sayısı
8	Çamlıca	27	Şatroba	
9	Çarıksız	28	Samurçay	
10	Çaylı	29	Şenyurt	
11	Çivril	30	Taşlıhöyük	
12	Dazya	31	Tatlıcak	Pancar Üretim Miktarı
13	Derbentçi	32	Turhal	
14	Dökmetepe	33	Uluöz	
15	Hacılar	34	Uluözü	
16	Hamide	35	Üçyol	
17	Hasanlı	36	Yazıtepe	
18	Kalaycık	37	Yeniköy	110.437 Ton
19	Kat			

Kaymak: Kayseri Şeker Turhal Şeker Fabrikası Ziraat Müdürlüğü, 2025

2017 yılına gelindiğinde ise şeker pancarı tarımı yapılan Turhal'a bağlı köy sayısının 37'den 19 köye düştüğü görülmektedir. Ekim alanlarının ise 26.943 dekardan 6.908 dekara ekim yapan çiftçi sayısının 2.147 kişiden 513 kişiye gerilediği görülmektedir. Turhal ve bağlı köylerde üretilen pancar miktarı ise 110.437 tondan 49.791 tona düşmüştür (Bkz. Tablo 2.10). Gerek ekim alanı gerek çiftçi sayısı ve pancar üretim miktarının düşmesinin kota uygulaması ile doğrudan doğruya ilişkisi vardır. Şeker pancarından üretilen şeker bilindiği üzere şeker kamışından elde edilen şekere göre daha maliyetli olduğu için uluslararası piyasada rekabet edebilme gücü ve ihracat imkânı yoktur. Bu nedenle zarar etmemek için üretim miktarları iç tüketim ihtiyacına göre belirlenmekte ve her fabrikaya bir üretim kotası verilmektedir. Fabrikalarda ancak bu üretim miktarları üzerinden çiftçiye şekerpancarı ürettirmekte ve işlemektedir. Turhal ve köylerinde şeker pancarı üretiminde 2007 yılından 2017 yılına kadar gerçekleşen düşüşünde nedeni budur. Doğal olarak bu durum şeker pancarı üretimi için gerekli olan istihdamın da düşmesine neden olmuştur.

Tablo 2.10: Turhal ve Köylerinde Şeker Pancarı Tarımı - 2017

Turhal ve Köyleri Özelinde Şeker Pancarı Ekimi - 2017				
1	Bahçebaşı	11	Kat	Toplam Ekim Alanı (Dekar) 6.908
2	Çamlıca	12	Kuşoturağı	
3	Çaylı	13	Necip	
4	Çivril	14	Şenyurt	Ekim Yapan Çiftçi Sayısı 513 Kişi
5	Dazya	15	Taşlıhöyük	
6	Dökmetepe	16	Tatlıcak	
7	Hamide	17	Turhal	Pancar Üretim Miktarı 49.791 Ton
8	Kızkayası	18	Üçyol	
9	Kalaycık	19	Yeniköy	
10	Kayacık	20		

Kaymak: Kayseri Şeker Turhal Şeker Fabrikası Ziraat Müdürlüğü, 2025

3. BÖLÜM: 2018 YILI SONRASI TURHAL ŞEHRİNİN DURUMU

3.1. TURHAL ŞEKER FABRİKASININ ÖZELLEŞTİRİLMESİ

Özelleştirme uygulaması genel olarak 1970’li yıllarda ortaya çıkmış bir uygulamadır. Özelleştirmeler ilk olarak İngiltere ve Amerika’da uygulanmaya başlamış sonraları ise gelişmekte olan ülkeler ile Doğu Avrupa Ülkeleri’nde uygulanmıştır (Polat ve Ayrangöl, 2020). Özelleştirme uygulaması genel olarak devletin ekonomideki payını azaltmak amacıyla uygulanan bir yöntemdir. Özelleştirme uygulamasının esas amacı devletin ekonomik alandaki işletme faaliyetlerinden tamamen çekilmesini sağlamak, sektörün dünya piyasalarıyla entegre olmasını hızlandırmak, sektör de verimliliği artırmak ve dünyadaki şeker piyasasıyla rekabet edebilme gücünü artırmak ve serbest piyasa koşullarının sağlanmasıdır. Günümüzde şeker üreten ülkelere baktığımızda fabrikaların devlet tarafından işletildiği ülkelerin sayısı oldukça azdır. Bu ülkelerde 1990’lı yıllardan itibaren kamuya ait şeker fabrikalarının özelleştirilmesi süreci başlamıştır. Diğer dünya ülkeleri ile kıyasladığımızda özelleştirme uygulamasının ülkemiz gündemine oldukça geç girdiği söylenebilir (Gülsün, 2007). Her ne kadar küreselleşen dünyada ülkelerin yeniden tanımlanan rolleri arasında üretim sürecinde yer almak olmasa da genel olarak ülkemizde ekonomide işlerin iyi gitmediği dönemlerde şok tedavi paketlerinin en vazgeçilmez ilacı olarak özelleştirme görülmüştür. Çünkü bu dönemlerde kamuya ait işletmeler ülkemizde toplumun sırtında taşınması mümkün olmayan ağır bir yük olarak görülmüştür. Böylece hem toplum sırtındaki yükten kurtulacak devlette küreselleşen dünyada yeni rolüne uygun hale gelecektir (İpek, 2020). Kısacası özelleştirmenin ülkemizde ortaya çıkış sebebi devlet tarafından işletilen kurumların kamuya ait kaynakları gerektiğinden daha fazla tükettiğine ve zarara yol açtığına inanılması ve bu kurumların şahıslar veya şirketler tarafından yönetildiği takdirde en az maliyetlerle en yüksek karı yapacağına böylelikle kamuya ait kaynakların zarar eden fabrikaların bütçelerine aktarılmayacağına inanılmasıdır (Güney, 2013).

Şeker fabrikalarının 1980’li yıllardan itibaren ortaya çıkan ve gelişen serbest piyasa ekonomisine uyum sağlayamaması ve uzun zamandan beri oluşan fabrika bazlı zararlar bu fabrikaların özelleştirilme sürecinin hızlanmasına sebep olmuştur (Polat ve Ayrangöl, 2020). Ülkemizde şeker üretiminde ortaya çıkan katma değere rağmen halihazırdaki fiyat yapısı ve maliyetle şeker sanayi, ülkemiz ekonomisi içinde kırılgan bir yapıya sahiptir. Çünkü ülkemizde üretimin %75 gibi bir kısmı hammadde maliyetinden

oluşmaktadır. Bu oran Avrupa’da ülkemize göre %30 daha azdır (Kayalı, 2024). Türkiye’de şeker pancarından şeker üretmenin maliyetinin yüksek olması, verim düzeyinin düşük olması, teknolojik donanımı günümüz teknolojisine dönüştürme ve modernize etme gerekliliğinin bütçe üzerinde ekonomik olarak baskıya sebep olması şeker sanayinin karşı karşıya kaldığı önemli sorunlardır. Bu sorunların çözümüne yönelik olarak uygulanan en önemli yöntem de özelleştirme uygulamasıdır. Özel sektör tarafından işletilen şeker işletmelerinin kamuya ait fabrikalardan daha etkin ve verimli kullanıldığı bir gerçektir. Ancak sektörün stratejik önemi nedeniyle özelleştirme konusunda birtakım kaygılar da mevcuttur. Bu kaygılardan en önemlisi üretimin devamı meselesidir. Fabrikalar özelleştirilirken üretimin devamına yönelik tedbirlerin alınması büyük önem arz etmektedir (Eştürk, 2018). Kısacası çiftçinin mağdur olmaması için devletin özelleştirmeden önce ekonomi ve istihdama yönelik birtakım yasal ve kurumsal düzenlemeleri yaparak, çalışanların haklarını da güvence altına alacak şekilde belirlenecek sınırlar içerisinde denetime devam etmesi gerekmektedir. Aksi takdirde belirli bir plana ve programa uyulmadan, gelişigüzel yapılan, yasal dayanaklar oluşturulmadan gerçekleştirilecek olan özelleştirme uygulamaları kırsal alanda işsizliğe, şehirlere göçün artmasına, şeker pancarı ekim alanlarının ve bununla ilgilenen çiftçi sayısının azalmasına bunun sonucunda da şeker fiyatlarının artmasına sebep olacak kısacası tam bir sosyoekonomik yıkıma neden olacaktır (Gülsün, 2007). Şeker fabrikalarının özelleştirilmesi ile ilgili dünyadaki modellere baktığımızda iki uygulama karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi bu fabrikaların şahıslar tarafından alınmasına dayanır tek bir kişi tarafından alınabildiği gibi yabancı şahıslar ve ortaklıklar ile de alınabilir. İkinci model ise çiftçi örgütlerinin ve PANKOBİRLİK gibi kolektif yapıların bir araya gelerek satın almasıyla gerçekleştirilen modeldir. Çalışanların ve çiftçilerin bir araya gelmesiyle oluşan bu model uygulanan en başarılı modeldir (Fedai, Herdem ve Ertuğrul, 2018).

Türkiye’de şeker fabrikalarının özelleştirme gündemine alınması ilk defa 22 Haziran 2000 tarihinde IMF’ye sunulan niyet mektubu ile olmuştur (Erdoğan, 2017). Bu mektup 2000 yılı ağustos ayı sonu itibariyle özelleştirme idaresine devredilmiştir. Özelleştirme kurulunun 20 Aralık 2000 tarihinde aldığı 92 sayılı kararı ile özelleştirme çalışmaları başlamış ve 2007 yılı itibariyle kamuya ait tüm şeker fabrikaları bu planlamaya dahil edilmiştir. Satış için coğrafi bazlı portföyler oluşturulmuştur.

Oluşturulan bu portföy gruplarına göre Portföy A: Erzurum, Muş, Ağrı, Kars, Erziş Portföy B: Elbistan, Malatya, Erzincan, Elazığ, Portföy C: Turhal, Yozgat, Çorum, Kastamonu, Kırşehir, Çarşamba, Portföy D: Ereğli, Bor, Iğın, Portföy E: Alpullu, Uşak, Susurluk, Burdur, Afyon, Portföy F: Ankara ve Eskişehir şeker fabrikalarının bulunduğu 6 grupta ele alınmıştır (Baysan, Dilek ve Öztürk, 2021). Turhal Şeker Fabrikası'nın da içerisinde yer aldığı Portföy C grubu 17 Nisan 2018 tarihinde gerçekleştirilen ihale sonucunda özelleştirilmiş bu grupta yer alan Turhal Şeker Fabrikası ise özelleştirme kurulunun 4 Mayıs 2018 tarihli 2018/45 sayılı kararı ile 569.000.000 TL bedelle PANKOBİRLİK'e bağlı Kayseri Şeker bünyesine katılmıştır (Çiçek ve Acar, 2019) (Bkz. Şekil 3.1).



Şekil 3.1: Kayseri Şeker Turhal Şeker Fabrikası Girişi

1934'ten beri süregelen ve devlete güvenerek üretimlerini gerçekleştiren çiftçilerin bağlı oldukları bu fabrikanın özelleştirilmesinden olumlu ya da olumsuz en çok etkilenen topluluk olduğu bir gerçektir. Çünkü çiftçilerin şeker pancarı tarımını yapma nedenlerinin başında pazarlama imkanının rahat ve kolay olması yani devlet güvencesinin bulunması gelmektedir (Erdal ve Durmuş, 2022). Özelleştirme uygulaması gerçekleştirilirken hedeflerden birisi de fabrikaların üretim devamlılığının sağlanmasıdır. Bu nedenle ihale yöntemi ile özelleştirilen fabrikaların ihale şartlarından birisi ihaleyi kazanan firmaların üretimi en az beş yıl devam ettirme zorunluluğunun bulunmasıdır (Şimşek, 2018). Ancak beş yıldan sonrasına dair ne olacağı ve nasıl devam edeceğine dair

herhangi bir bağlayıcı hüküm yoktur. Bu durum sonrasına ait kafalardaki soru işaretlerini artırmaktadır. Fabrikanın ilk özelleştiği yıllarda kamuoyundaki bu soru işaretlerini ortadan kaldırmak için Kayseri Pancar Kooperatifi Yönetim Kurulu Başkanı Hüseyin Akay, Tokat İlindeki basın mensupları ile bir araya gelerek Turhal Şeker Fabrikası ile ilgili şu açıklamaları yapmıştır;

"Kötü örnek bizim için örnek teşkil etmez. 'Tokat'ta sigara fabrikası satıldı, kapandı. Şeker Fabrikası da kapanır mı?' kötü bizim için örnek olmaz. Sigara fabrikasını alan biz değiliz. Başkasının yaptığı hatanın sorumlusu da biz değiliz bedelini de biz ödemek zorunda değiliz. Hiçbir şekilde Turhal Şeker Fabrikasına emsal teşkil etmez Sigara Fabrikasının travması anlıyorum ama bu bize artık örnek olarak gösterilmesin. Bizlere de Turhal Şeker Fabrikası kapatılacak mı diye soru sorulmasını istemiyoruz. Bizim kalbimizde gönlümüzde böyle bir şey yok. Ama alnımızda böyle bir yazımı yazıyor diye sormak durumunda kalıyoruz. Bundan da olumsuzu kötüyü çağrıştırmak iyi bir şey değil. Bizde artık Tokat'ın bir parçası olduk, burası bizim bir parçamız oldu. Tokatlı hemşerilerimizden rica ediyorum bize bir daha şeker fabrikası kapanacak mı diye soru sorulmasın. Turhal Şeker Fabrikası kapanmayacak, kapanmayacak, kapanmayacak" dedi (www.kayseriseker.com.tr).

Kooperatif başkanı Hüseyin Akay'ın açıklamalarını da dikkate alarak fabrikanın özelleştiği 2018 yılından günümüze hem devlet tarafından yönetilirken hem de özelleştikten sonra fabrika için pancar üreten pancar çiftçisinin de düşüncesini almak amacıyla kimlik bilgilerine dair herhangi bir bilgi istenmeden Turhal Şeker Fabrikası'na bağlı pancar ekim bölgelerinden rastgele seçtiğimiz 13 pancar çiftçisi ile gerçekleştirdiğimiz görüşmelerde yukarıdaki açıklamalardan da yola çıkarak pancar çiftçisine "Turhal Şeker Fabrikası devlet tarafından işletilirken mi daha iyiydi? Yoksa Kayseri Şeker tarafından işletilirken mi daha iyi?" şeklinde yönelttiğimiz soruya çiftçilerin %100'ü (13 kişi) Turhal Şeker Fabrikası'nın Kayseri Şeker tarafından daha iyi işletildiğini belirtmişlerdir. Çiftçilerin tamamı Kayseri Şeker'in fabrikayı daha iyi yönettiği konusunda hem fikir olmakla birlikte doğrudan doğruya özelleştirme uygulamalarını destekleyen çiftçilerin oranı %70 (9 kişi) civarındadır. Çiftçilerin %30'u (4 kişi) ise özelleştirme uygulamalarına karşı olduklarını ancak devletin böyle işletemeyeceğini düşündüklerini geçmişte bunun mağduriyetini çok yaşadıklarını bu yüzden sonucu itibarıyla Kayseri Şeker'den memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Bu durumu bir çiftçimiz "Bir çiftçi olarak böyle daha güzel. Devletimin olmasını isterim ama devlette liyakatli, işinin hakkını veren adamlar getirsin, kurumunu güzelce işletsin ki

satmak zorunda kalmasın, eskiden çok mağdur oluyorduk.” Sözleriyle dile getirmiştir. Genel olarak hem özelleştirmeyi destekleyen hem de özelleştirme uygulamalarına karşı olan çiftçilerin eskiye göre mağduriyetleri azaldığı için mevcut durumdan memnun oldukları görülmektedir.

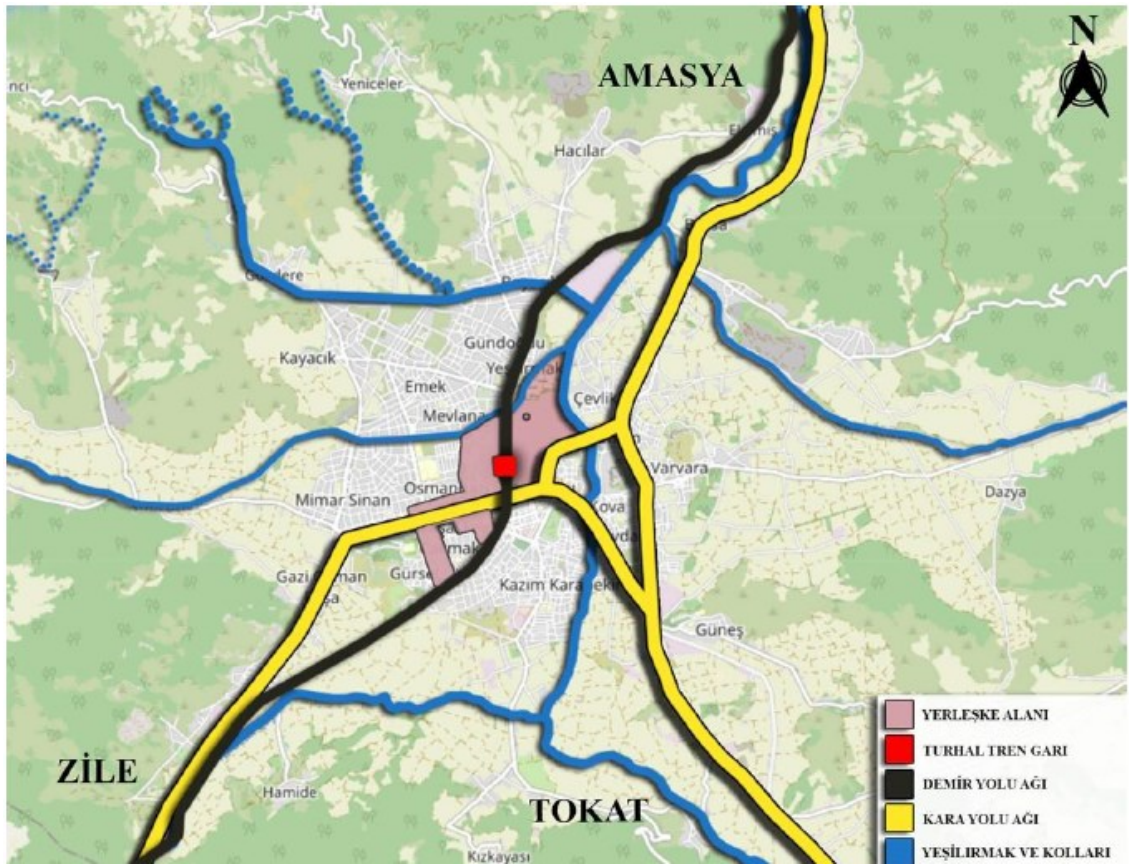
Turhal Şeker Fabrikası özelleştirildiği yıllarda toplumda ve kamuoyunda bu bir sorun olarak konuşulmuş ve Turhal’ın en önemli değerinin yok olacağı, kapatılacağı gibi endişeler oluşmuştur. Ancak aradan geçen yıllarda fabrika ile daha çok ilişkisi olan ve iletişimi bulunan çiftçilerin açıklamalarına baktığımızda bu durumun sahaya olumlu yansıdığı insanların düşüncelerinin değiştiği ve fabrikaya yönelik sıkıntılarının çoğunun ortadan kalktığı ve memnuniyetlerinin ise arttığı dikkati çekmektedir. Şüphesiz kapatılacak mı yok mu olacak Turhal ne olacak gibi birçok olumsuz düşüncenin olduğu bir noktadan günümüzdeki noktaya gelmesi Turhal için olumlu bir durum olmuştur. Özelleşmeden sonra aradan geçen yıllarda fabrika çalışmaya, çiftçi kazanmaya, Turhal kazanmaya devam etmiştir.

3.2. TURHAL ŞEKER FABRİKASI VE TURHAL MAKİNA FABRİKASININ GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

Üretim sahasına baktığımızda günümüzde Turhal Şeker Fabrikası geniş bir alana sahiptir (Bkz. Şekil 3.2). Tokat ve ilçeleri başta olmak üzere zaman zaman bazı dönemlerde Yozgat, Sivas ve Amasya illerine bağlı ilçelerde üretilen şeker pancarı Turhal’da işlenmiştir. Turhal Şeker Fabrikası’na bağlı 9 üretim bölgesinden 7 bölge Tokat iline 2 bölge ise Sivas iline bağlıdır. Bu üretim bölgelerinde bulunan 25 adet kantarda yani tesellüm merkezlerinde şeker pancarı alımı yapılmaktadır. Bu kantarlardan 17 tanesi Tokat’a 7 tanesi Sivas’a 1 tanesi de Amasya’ya bağlıdır (Kayalı, 2024).

Kayseri Şeker Turhal Şeker Fabrikası’nı aldıktan sonra fabrikanın modernizasyonuna önem vermiş ve bazı yenilikler yapmıştır ilk olarak kapsamlı bir altyapı yenileme ve revizyon yatırımı gerçekleşmiştir. Fabrikanın üretim kapasitesi 8 bin 400 ton/gün’e çıkarılmış 8 adet buharlaştırıcı ve 27 adet ısıtıcının bakım ve onarımı yapılarak 1800 Kg/şarj lapa işleme kapasiteli yeni tip santrifüjler satın alınmıştır. Fabrikanın enerji yönünden şalt dairesindeki kesiciler yenilenmiş, meydan trafosu taşınarak çevre düzenlenmesi, pancar kesme makinelerinin modernizasyonu, difüzyon üniteleri, 100 t/h ile 40 t/h kazanları, enerji nakil hatları, türbinlerin bakımı ve otomatik

boşaltma makineleri, onarımları olmak üzere birçok çalışma yapılmıştır. Turhal Şeker Fabrikası'ndaki bu yenileme çalışmaları için yaklaşık 30 milyon lira harcanmıştır (<https://tokathaber60.com>). Bu modernizasyon ve kapasite artışlarının bir sonucu olarak 2018 yılında 5693, 2019 yılında 5473 çiftçiyle Türkşeker tarafından sözleşme imzalanmışken 2020 yılında Kayseri Şeker inisiyatif olarak 6046 çiftçi ile sözleşme imzalamıştır. Yine 2018 yılında ekilen alan 127 bin dekar iken 2020 yılından itibaren 156 bin dekara çıkarılmıştır (www.tarimpusulasi.com).

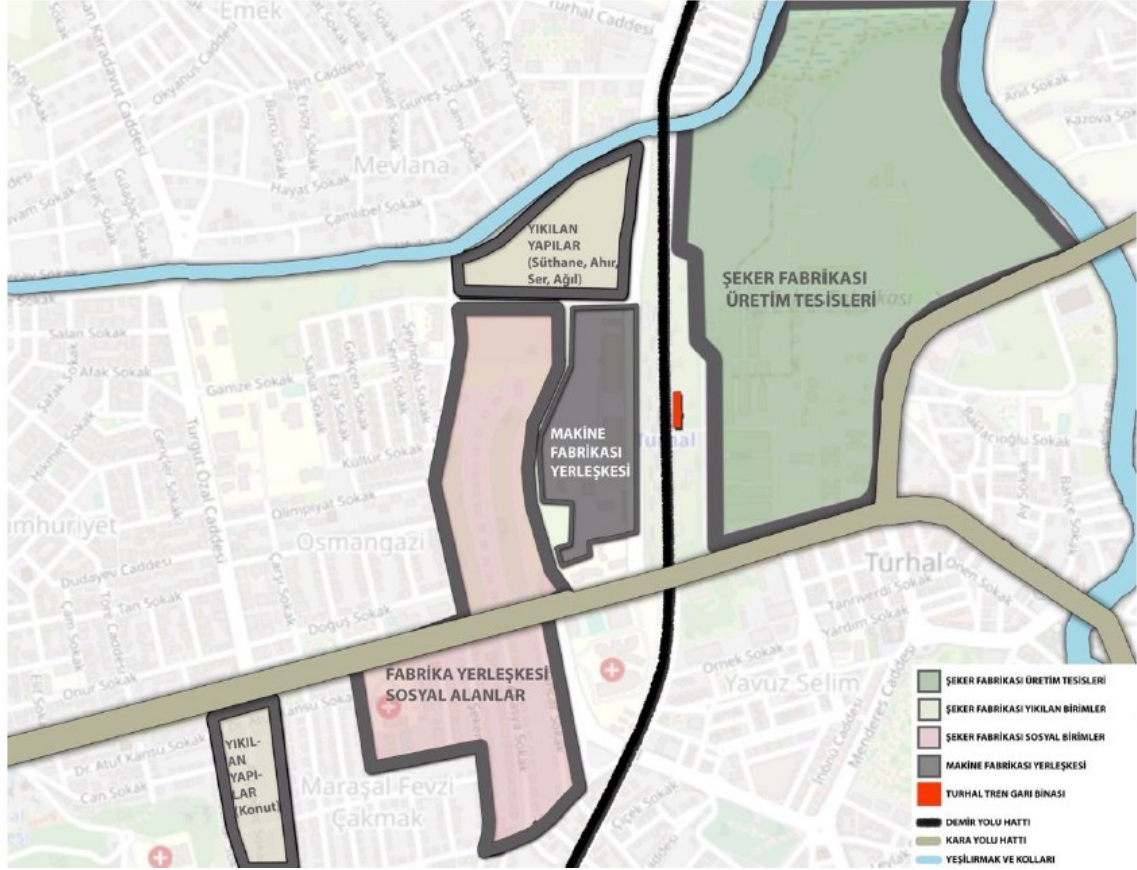


Şekil 3.2: Turhal Şeker Fabrikası Yerleşkesinin Günümüz Turhal İlçesi Kent Merkezi İçerisindeki Ulaşım Ağlarına Göre Konumu

Kaynak: Işıldak, 2022

Turhal Şeker Fabrikası özelleştikten sonra fabrikaya ait bazı alanlar artık kullanılmamaya başlamış veya başka bir kuruma kiraya verilmiştir. Çünkü fabrika özelleştirilirken sadece üretim alanı özelleştirilmiştir. Kısacası fabrikanın üretim alanı dışında kalan alan daralmıştır (Bkz. Şekil 3.3). Günümüzde Turhal Şeker Fabrikası alanı içerisinde endüstri yapıları (ambar binaları, işletme binaları, fabrika yapıları vb.) ve sosyal yapılar (lokanta, spor tesisi, konutlar vb.) ile birlikte ortalama 70 adet bina

bulunmaktadır aynı zamanda Turhal Şeker Fabrikası'nın günümüzdeki alanı 613.880 metrekarelik bir alandan oluşmaktadır (Işıldak, 2022).



Şekil 3.3: Günümüz Turhal Şeker Fabrikası Yerleşkesi

Kaynak: Işıldak, 2022

Türkşeker bünyesindeki şeker fabrikaları özelleştirilirken makina fabrikaları özelleştirme kapsamında oluşturulan portföy grupları dışında tutulmuş ve günümüzde halen Türkşeker bünyesinde bulunmakta yani kamuya ait durumdadır (Bkz. Şekil 3.4). Fabrikalar özelleşmeden önce Türkiye'nin çeşitli yerlerindeki şeker fabrikalarından gelen talebe göre üretim yapmış ve fabrikaların makine ve parça ihtiyaçlarını karşılamış olan Turhal Makine Fabrikası özellikle Türkşeker bünyesindeki fabrikaların çoğu elden çıkarıldıktan sonra oldukça âtil ve işlevsiz konumda kalmıştır. Bu âtil konumdan kurtarılması için son yıllarda özellikle savunma bakanlığı ile askeri alandaki bazı ihtiyaçları karşılamak için birtakım görüşmeler yapılmış olsa da bir sonuç alınamamıştır.



Şekil 3.4: Turhal Makina Fabrikası

3.3. EKONOMİK VE SOSYAL DEĞİŞİMLER

Fabrikanın özelleştiği tarih olan 2018 yılı ve sonrasındaki değişimleri anlayabilmek için Turhal ekonomisinde önemli bir yere sahip olan hatta en önemli yere sahip olan Turhal Şeker Fabrikası'nın özelleştikten sonraki üretim ve istihdam bilgilerinin ekonomideki değişimleri anlamak için bize önemli bilgiler vereceği bir gerçektir. Kayseri Şeker fabrikayı devraldıktan sonra üretim bilgilerine baktığımızda son beş yılda üretilen şeker ve pancar miktarında herhangi bir düşüş olmadığı fabrikanın günlük pancar işleme kapasitesinin 8400 tona çıkarıldığı görülmekte özelleştirmeden önce zaman zaman işlenen pancar miktarı 600 bin ton sınırının altına düşerken özelleştirmeden sonra en az pancar işlenen yıl olan 2021 yılında dahi 643.500 ton pancar işlendiği görülmektedir. Üretimde herhangi bir düşüş gözlenmemişken 2020 yılındaki 118.350 tonluk şeker üretimi ile son 23 yılın rekor üretiminin yapıldığı görülmektedir (Bkz. Tablo 3.1).

Tablo 3.1: Kayseri Şeker Devraldıktan Sonra Turhal Şeker Fabrikası Üretim Bilgileri

Yıl	Kampanya süresi (gün)	İşlenen pancar (ton)	Küp şeker (ton)	İhraç şeker (ton)	Kristal şeker (ton)	Toplam üretim (ton)
2018	83	657.000			90.707	90.707
2019	87	679.000			96.200	96.200
2020	103	821.000			118.350	118.350
2021	81	643.500			93.210	93.210
2022	90	687.000			99.532	99.532
2023	110	813.000			115.690	115.690
2024	88	704.000			93.305	93.305

Kaymak: Kayseri Şeker Faaliyet Raporları 2018-2024)

Turhal Şeker Fabrikası'nın 2018 yılından sonraki yan ürünler üretimine baktığımızda da üretimin yine özelleştirmeden önceki dönemle paralel gittiği kayda değer bir artış veya azalış görülmediği sadece 2023 yılında yine 35.288 tonluk melas üretimi ile son 23 yılın rekorunun kırıldığı görülmektedir (Bkz. Tablo 3.2).

Tablo 3.2: Kayseri Şeker Devraldıktan Sonra Turhal Şeker Fabrikası Yan Ürünler Üretimi

Kampanya Dönemi	Melas (ton)	Yaş Kúspe (ton)	Alkol (1000 LT)
2018	25.174	-	-
2019	26.026	-	-
2020	32.708	-	-
2021	24.205	-	-
2022	26.005	-	-
2023	35.288	-	-

Kaymak: Kayseri Şeker Faaliyet Raporları 2018-2023

Fabrika Müdürü Serkan Korkmaz ile yaptığımız görüşmede halk arasında yan ürünler ile ilgili bazı yanlış bilinen konularla ilgili fabrika müdürü şu açıklamaları yapmıştır:

“Yan ürünler üretilmeye devam etmektedir. Biz çiftçiye küspeyi geri veriyoruz. Bu Kayseri Şekerin çiftçi açısından yaptığı en iyi şeylerden biri çünkü diğer özel fabrikaların bir kısmı benim duyduğum kadarıyla vermiyorlar, pancarı satın aldım küspede benim diyorlar. Küspeyi kesinlikle ücretli vermiyoruz onu diyen arkadaş getirsin dekontu göstereyim tamam diyeceğim yani biz bu sene daha doğrusu her sene bunu yapıyoruz çiftçinin yüzde yirmi istihkakı var zaten yüzde yirmi çıkıyor küspe yani yüz ton pancar işlediğimizde 20 ton küspe çıkar işin tekniğinde de böyle biz bu yüzde yirmi küspeyi çiftçiye geri veriyoruz. Sen şu gün gel, sen şu gün gel gibi bir program dahilinde veriyoruz sonuçta 700 bin ton civarı pancar işleniyor herkes kafasına göre gelemes. Bir zamanı var pancar getirme zamanı gibi gelip küspesini alıp gidiyor. Daha önceki senelerde biz aslında çiftçiye daha büyük bir iyilik yaptık bu ne kadar algılanmıştır bilemem ama biz çiftçinin adına küspesini sattık ve parasını çiftçiye verdik. Ama orda birtakım sıkıntılar yaşadık. Şimdi biz çiftçinin adına bunu satıyoruz. Paketleyip satıyoruz yasalar gereği bu nedenle bir işçilik ve enerji masrafı oluyor, bunları da üzerine ekleyince paketli küспенin fiyatı dökme küspeden fazla çıkıyor doğal olarak. Bu fazlalıktan dolayı kimse gelip buralara küspe almadı yakın fabrikalara gittiler küspede burada kaldı en sonunda 600 lira ödediğimiz küspeyi biogaz firmalarına 300 liradan satmak zorunda kaldık ve büyük bir zarara uğradık öyle olunca da buyurun gelin küспенizi alın dedik aslında değişen bir şey yok ama parayla satıyorlar diyenler çok art niyetli yani. Normalde verdiğimiz kotadan fazla pancar getiren vatandaş dahi fazla olan kısmın küspesini almıştır devlet dahil normalde hiçbir yerde verilmez. Çünkü biz kooperatif fabrikası olduğumuz için hep çiftçinin yanında ve onu kar ettirmeyi düşünüyoruz. Çiftçim kar etsin, çiftçim çalışsın. Başkanımızın çok ünlü bir sözü vardır biz çalışanımızı da çiftçimizi de namerde değil merde bile muhtaç etmemeliyiz bu şiarıda ilerlemeye çalışıyoruz.”

Turhal Şeker Fabrikası Müdürü Serkan Korkmaz’ın açıklamalarını da dikkate alarak fabrikanın özelleştiği 2018 yılından günümüze hem devlet tarafından yönetilirken hem de özelleştikten sonra fabrika için pancar üreten pancar çiftçisinin de düşüncesini almak amacıyla kimlik bilgilerine dair herhangi bir bilgi istenmeden Turhal Şeker Fabrikası’na bağlı pancar ekim bölgelerinden rastgele seçtiğimiz 13 pancar çiftçisi ile gerçekleştirdiğimiz görüşmelerde yukarıdaki açıklamalardan da yola çıkarak pancar çiftçisine “Bir yan ürün olan küspe geri verilmekte midir? Verilen küspe ücretli midir? Önceki yıllarda çiftçi adına satıldı mı?” şeklindeki soruya çiftçilerin %100’ü (13 kişi) %20 istihkakınızı ücretsiz olarak verirler devletteyken de bu böyleydi ancak hakkınızdan

fazla küspe almak isterseniz diğ er çiftçilerle anlaşıp para verip alabilirsiniz şeklinde cevap vermişlerdir. Çiftçilerin %54' (7 kişi)  nceki yıllarda fabrikanın küspeyi çiftçi adına sattığını doğrulamış ancak maliyet kesintilerinden dolayı vatandaşın buna tepki gösterdiğini belirtmişlerdir. Bunun zerine fabrikanın bu uygulamaya son verdiğini kspeni gel kendin al, kendin sat politikasına geçtiğini belirtmiştir. 1 çiftçimiz bu uygulamaya tepki gösterenlerin vatandaş değil çıkarları bozulan tüccarlar olduğunu belirtmiştir. 2 çiftçimiz ise fabrikanın kendisinin satmasının daha iyi olduğunu şu an ki uygulamanın piyasada karaborsacılığa sebep olduğunu tüccarların çiftçilerden ucuz fiyatlara bütün küspeyi toplayıp beş katı fiyata kadar sattıklarını belirtmiştir.

Turhal şeker Fabrikası'nın günümüzde ekonomik alanda etkisini daha iyi anlayabilmek i im Kayseri şeker bünyesine geçtikten sonraki personel bilgilerine bakmak faydalı olacaktır.

Kayseri şeker fabrikayı devraldıktan sonra personel bilgilerine baktığımızda dikkati çeken nokta daimî işçi sayısı zaman içerisinde düşerken sözleşmeli ve belirli süreli sözleşmeli personel sayısının belirgin şekildeki artışıdır. Doğal olarak daimî işçi sayısındaki düşüşün sözleşmeli personel ile telafi edildiği söylenebilir. Toplumda bilinenin aksine çalışan personel sayısının azalmadığı tam tersine 2018 yılından günümüze kadar istihdam edilen personel sayısının genel olarak bir artış içerisinde olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 3.3). Bu durum Turhal şeker Fabrikası'nın özelleştirilmiş olsa bile  onemini kaybetmediği hatta istihdamdaki katkısının daha da  onemli hale geldiğini göstermektedir.

Tablo 3.3: Kayseri şeker Turhal şeker Fabrikası Personel Bilgileri 2018-2024

Kampanya Dönemi	Daimî İşçi	Sözleşmeli Personel	Belirli Süreli Sözleşmeli Per.	Muvakkat İşçi	Toplam
2018	116	247	436	6	805
2019	120	276	759	5	1.160
2020	114	270	688	-	1.072
2021	113	279	729	-	1.121
2022	109	261	1.035	1	1.406
2023	98	293	815	282	1.488
2024	69	292	844	274	1.479

Kaymak: Kayseri şeker Turhal şeker Fabrikası İnsan Kaynakları Birimi

Özelleştikten sonraki üretim bilgilerine de baktığımızda fabrikanın Turhal ekonomisi için önemini koruduğu ortadadır. Ancak modernizasyon, makineleşme ve üretimde en yüksek verimlilik tüm dünyada özel sermayelerin en önemli hedefidir. Doğal olarak eski dönemlerde olduğu gibi birtakım bürokratik sebeplerle gereğinden fazla işgücünün fabrikada istihdam edilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla fabrika haricinde yeni iş alanlarının ortaya çıkarılması büyük önem arz etmektedir.

Günümüzde Turhal teşvik kapsamında yer almaktadır. Bu durum Turhal’da birçok yeni sanayi kolunun gelişmesinin ana nedeni olacaktır. Teşvikten dolayı Turhal’da özellikle tekstil fabrikaları artmaya başlamış ve Turhal’ın gelecekte bir tekstil şehri olması beklenmektedir. Bu durum zaten yanlış amaçlarla kullanılan ova toprakları üzerindeki sanayi baskısının daha da artacağını göstermektedir (Çakar, 2014).

Daha önce belirttiğimiz gibi Turhal Şeker Fabrikası ilçedeki en büyük sanayi kuruluşudur. 1934’ten bu yana bu denli büyük başka bir sanayi yatırımı yapılmamıştır. Ancak günümüzde baktığımızda Turhal’da tek sanayi kolunun şeker fabrikası olduğunu söyleyemeyiz. Doğal olarak zaman içerisinde nüfusun artması ve ihtiyaçların artmasına bağlı olarak özel sektörün yatırımlarıyla birçok sanayi kolu Turhal’da faaliyet göstermeye başlamış, iş alanları oluşturmuş, istihdama ve üretime destek olarak Turhal’ın kalkınmasına katkıda bulunmaktadırlar. Özellikle günümüzde taş toprağa dayalı sanayi kolları dediğimiz mermer imalatı, kilitli parke taşı, hazır beton tesisleri, kiremit imali ve taş ocağı işlemeciliği, hazır giyim ve kumaş imalatı yapan tekstil sektörü Turhal’da en yaygın olarak görülen sanayi faaliyetleridir. Bu sanayi kolları dışında süt ve süt ürünleri imalatı, gıda ürünleri imalatı, et ve et ürünleri imalatı, un, kepek, yem ve ham yağ imalatı gibi birçok sanayi kolu faaliyet göstermekte, üretim yapmakta ve istihdam oluşturmaktadır (Bkz. Tablo 3.4).

Tablo 3.4: Turhal İlçesinde Faaliyet Gösteren Sanayi Kolları

Sanayi Kolu ve Üretim Alanı	Toplam
Un, Kepek, Yem ve Ham Yağ İmalatı	4
Sıkıştırılmış Lif Tahta ve Tabakalardan Kontrplak İmalatı	1
Hazır Beton ve Yıkama Tesisi	2
Mermer İmalatı, Üretimi	10
Kilitli Parke Taşı	2
Dil Altı Çubuğu ve Oyun Gereçleri İmalatı	1
Hazır Giyim ve Kumaş İmalatı	7
Kiremit İmalı ve Taş Ocağı İşlemeciliği	2
Güneş Enerji Sistemleri	1
Termoplastik Yalıtkan Tesisat	1
İnşaat	1
Kimyasal ve Organik Gübre	1
Hayvan Kesimi, Et ve Et Ürünleri İmalatı	2
Gazoz İmalatı	1
Sıcak Asfalt Üretimi	1
Elektrik Enerjisi Üretimi	1
LPG Tüp Dolumu	1
Tıbbi Atıkların Toplanması, Taşınması ve Bertaraf Edilmesi	1
Kristal Şeker Üretimi	1
Süt ve Süt Ürünleri İmalatı	3
Gıda Ürünleri İmalatı	1
Kereste İmalatı	1
Maden Üretimi, İzabe Tesisleri	2
Mıdır Üretimi	1
Hayvan Kesimi, Güneş Enerjisinden Elektrik Üretimi, Elektrik Panoları ve Tabloları İmalatı	2
Hazır Yemek İmalatı	1

Kaynak: Turhal Sanayi ve Ticaret Odası Raporu ,2024

Nüfusun ve ihtiyaçların artmasına bağlı olarak sanayi faaliyetlerinin artması şehirde ticari fonksiyonlarında gelişmesini sağlamıştır. Özellikle günlük ihtiyaçlara yönelik satış yapan bakkal, manav, fırın, market ve toptancı vb. sektörler ticari fonksiyonun gelişmesinde önemli bir rol oynar. Periyodik ihtiyaçları karşılamak için ise

satış yapan manifaturacı, hazır giyim, tuhafiyeye ve ayakkabıcılar bulunmaktadır. Gıda ürünleri üreten işyerleri restoran, lokanta ve pastane gibi yerlerden oluşur ve ticaret içerisinde önemli bir paya sahiptirler (Bkz. Tablo 3.5).

Tablo 3.5: Turhal İlçesinde Faaliyet Gösteren Ticaret Sektörleri

Ticaret Sektörleri		
Aperatif Yiyecek Madde Satıcılığı	Un ve Kepek Satıcılığı	Lokantacı
Nakliyeci	Gıda Satıcısı	Fırıncı
Tavuk Dürüm	Mobilya İmalatı	Tekel bayii
Traktör Tamiri	Hızarcı	Sebzeci
Manav	Marangoz	Hırdavat Satıcılığı
Zahireci	Elektrikli Ev Alet. Tamiri	Tornacı
Kuruyemişiçi	Elektrik Tesisatçılığı	Hurdacı
Züccaciyeçi	Değirmenci	Demir Doğrama
Pideci	İnşaat Malz. Satıcılığı	

Kaymak: Turhal Sanayi ve Ticaret Odası Raporu, 2024

Turhal’da ekonomi açısından önemli bir alanda hizmetler sektörüdür. Hizmetler sektörü açısından Turhal çevre ilçelere göre gelişmiş durumdadır. En büyük semt pazarlarından biri olan Çarşamba Pazarı’nın etki alanı geniştir. Çevre il ve ilçelerden buraya satıcılar ve müşteriler gelmektedir. Yine çarşamba günü kurulan hayvan pazarına da Tokat’ın bütün ilçelerinden hayvanlar gelmektedir.

Turhal Belediyesi’nden elde ettiğimiz ruhsatlı işyeri bilgilerine göre ilçede 2020 yılından 2025 yılına kadar çoğunluğu halkın günlük ihtiyaçlarını karşılayacak sektörler olmak üzere çeşitli sektörlerde 625 ruhsatlı işyeri açıldığını görmekteyiz. Bu durum günümüzde Turhal’da ekonomik gelişmenin devam ettiğini göstermektedir. Özellikle en çok işyerinin market ve gıda sektörü, oto hizmetleri, lokanta ve yeme içme hizmetlerinde açılması ekonomik gelişmelerin halkın günlük ihtiyaçları noktasında seyrettiğini göstermektedir. Bu sektörlerle kıyasladığımızda daha az önem taşıyan güzellik ve kişisel bakım, eğlence, elektronik tamir, emlak, araç ticareti gibi sektörlerle birlikte son beş yılda birçok işyeri açıldığını görmekteyiz (Bkz. Tablo 3.6).

Tablo 3.6: 2020-2025 Yılları Arası Açılan Ruhsatlı İşyeri Sayısı

Kategori	Toplam
Market & Gıda Satışı	107
Oto Hizmetleri	103
Lokanta & Yeme İçme	89
Güzellik & Kişisel Bakım	55
Giyim & Tekstil	52
Eğlence & Sosyal	27
Elektronik & Tamir	22
Ev Eşyası & Mobilya	16
Sağlık & Medikal	13
Emlak & Araç Ticareti	11
Diğer	130

Kaymak: Turhal Belediyesi Zabıta Müdürlüğü, 2025

3.4. TURHAL ŞEHRİNİN GÜNÜMÜZ BEŞERİ, SOSYAL VE KÜLTÜREL YAPISI

Turhal Şeker Fabrikası özelleştirildikten sonra Turhal nüfusunun seyrine baktığımızda 2018 yılında toplam nüfus 79.916 kişi olmuş ve merkez nüfusu 61.973' e kır nüfusu 17.943' e kadar gerilemiştir. 2024 sonu itibariyle Turhal'ın toplam nüfusu 78.101 kişi olmuş merkez nüfusu 61.912 kişi kır nüfusu 16.189 kişi olmuştur. Bazı yıllar ufak kıpırdanmalar olsa da fabrika özelleştirilmeden önce nüfus miktarında başlayan azalışın fabrika özelleştikten sonra da devam ettiği görülmektedir (Bkz. Şekil 3.5). Bunda son yıllarda fabrikada çalışan iş gücünün makineleşmeden dolayı azalmaya başlaması, kota uygulaması nedeniyle şeker pancarı ekimi yapan çiftçi sayısının azalması buna bağlı olarak Turhal ve yakın köylerdeki hayvancılığın olumsuz etkilenmesi, şehrin taşıma kapasitesini doldurması, aşması ve bunun sonucunda insanların başka şehirlere göç etmesi etkili olmuştur. Kısacası fabrikanın özelleştirilmesinin Turhal'da nüfusun seyri üzerinde ekstra bir etki yapmadığı görülmekte fabrika özelleşmeden önceki gidişatın devam ettiği görülmektedir (Bkz. Tablo 3.7).

Turhal'da yerleşik kır ve kent nüfusuna bakıldığında ise yine fabrika özelleşmeden önce şehirleşme lehine olan gidişatın küçük değişikliklerle aynen devam

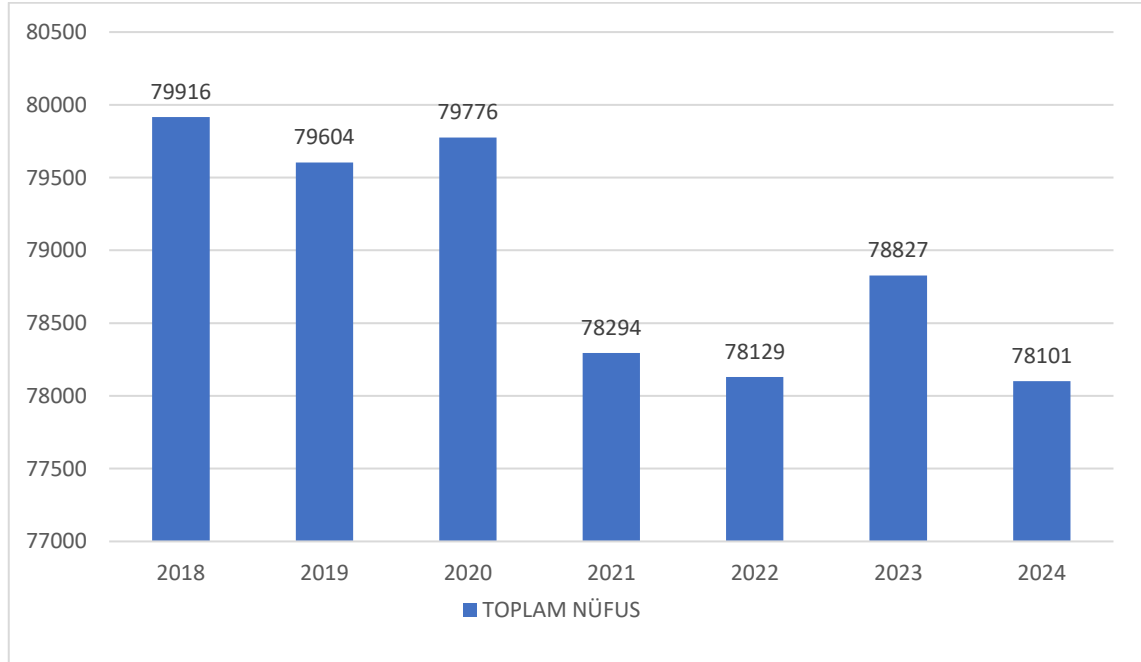
ettiği görülmektedir (Bkz. Şekil 3.6). Sonuç olarak fabrikanın özelleştirildiği yıl olan 2018 yılında %78 şehir %22 oranında kır nüfusundan oluşan Turhal 2024 yılına geldiğinde de hemen hemen bu özelliğini korumaktadır.

Tablo 3.7: Turhal Nüfusunun Tarihsel Gelişimi ve Şehir-Kır Nüfusu Oranları 2018-2024

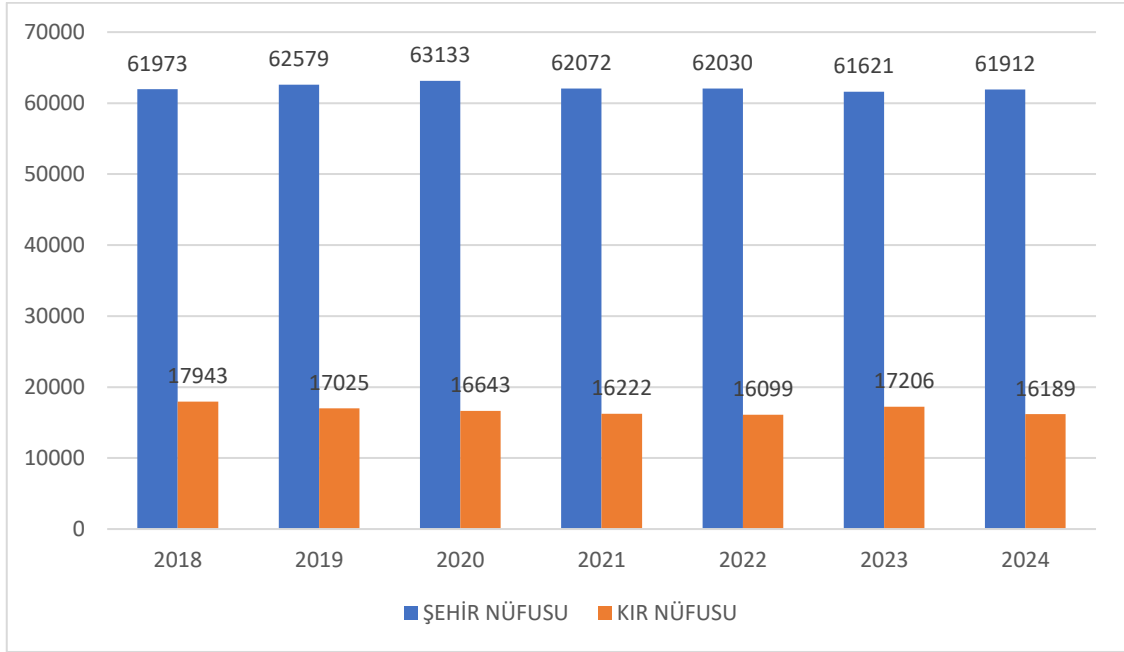
Yıllar	Şehir Nüfusu	Şehir %	Kır Nüfusu	Kırsal %	Toplam Nüfus
2018	61.973	78	17.943	22	79.916
2019	62.579	78	17.025	22	79.604
2020	63.133	79	16.643	21	79.776
2021	62.072	79	16.222	21	78.294
2022	62.030	79	16.099	21	78.129
2023	61.621	78	17.206	22	78.827
2024	61.912	79	16.189	21	78.101

Kaynak: TÜİK Genel Nüfus Sayımı ve ADNKS Verileri

Tablo 3.7 'deki bilgilere ve Şekil 3.5 ve 3.6'daki bilgilere bakıldığında fabrikanın devlet eliyle ya da özel sermaye eliyle işletilmesinin Turhal'da toplam nüfusun ve yine hem şehir hem de kır nüfusu üzerinde herhangi bir etkide bulunmadığı açık bir şekilde görülmektedir. 2018'den önceki eğilimin fabrikanın özelleşmesinden bağımsız aynı şekilde devam ettiği görülmüştür.



Şekil 3.5: 2018-2024 Arası Turhal'da Toplam Nüfusun Seyri



Şekil 3.6: 2018- 2024 Arası Turhal'da Şehir ve Kır Nüfusunun Seyri

TÜİK tarafından tutulan ve ADNKS verilerinden elde ettiğimiz göç istatistiklerine bakıldığında fabrikanın özelleşmesinden önce gördüğümüz göç hareketlerinin fabrika özelleştikten sonra da benzer şekilde devam ettiği görülmektedir. Genel olarak Turhal'da net göç hızı eksi değerlerde olmaya devam etmiştir (Bkz. Tablo 3.8). Fabrika özelleşmeden önce göçlere sebep olan eğitim ve ekonomik sebeplerin etkisini koruduğu görülmektedir. Doğal olarak fabrikanın özelleştirilmesinin Turhal'daki göçlerin eksi değerlerde kalmasına sebep olduğu söylenemez. Ancak Turhal'da şeker fabrikasından sonra büyük çaplı herhangi bir sanayi kuruluşunun olmamasını göçlere neden olan ekonomik sebepler arasına alabiliriz.

Tablo 3.8: Turhal İlçesi Göç İstatistikleri (2018-2023)

Yıl	Toplam Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (Binde)
2018	79.916	4.596	4.811	-215	-2,69
2019	79.604	3.855	4.512	-657	-8,22
2020	79.776	3.467	3.344	123	1,54
2021	78.294	3.267	4.556	-1.289	-16,33
2022	78.129	3.744	3.848	-104	-1,33
2023	78.827	5.225	4.463	762	9,71

Kaynak: TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2011-2023

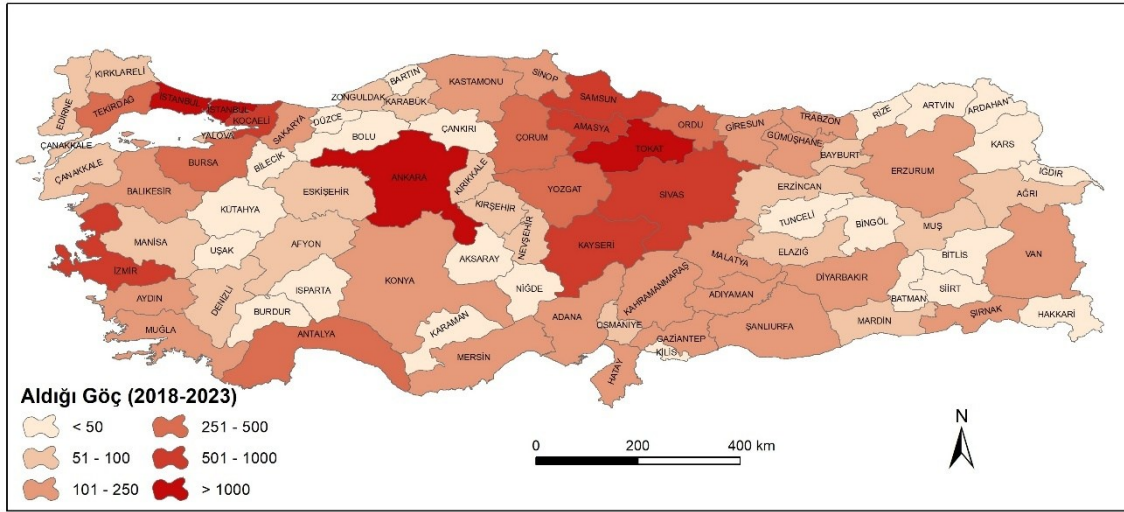
Turhal’da Turhal Şeker Fabrikası özelleştirildikten sonra 2018-2023 yılları arasındaki göç hareketlerinin yönünde baktığımızda ise özelleştirmeden önceki dönemde olduğu gibi göçlerin bir kısmı Tokat’ın diğer ilçelerine gerçekleşirken büyük bir kısmının ise Tokat ili dışına gerçekleştiği görülmektedir (Bkz. Tablo 3.9).

Tablo 3.9: Turhal İlçesinde Gerçekleşen Göç Hareketlerinin Yönü 2018-2023

Yıl	Aldığı Göç	Diğer İllerden Aldığı Göç	Tokat ve İlçelerinden Aldığı Göç	Verdiği Göç	Diğer İllere Verdiği Göç	Tokat ve İlçelerine Verdiği Göç
2018	4.596	3.850	746	4.811	3.742	1.069
2019	3.855	2.916	939	4.512	3.691	821
2020	3.467	2.804	663	3.344	2.464	880
2021	3.267	2.627	640	4.556	3.703	853
2022	3.744	2.994	750	3.848	3.043	805
2023	5.225	4.322	903	4.463	3.421	1.042

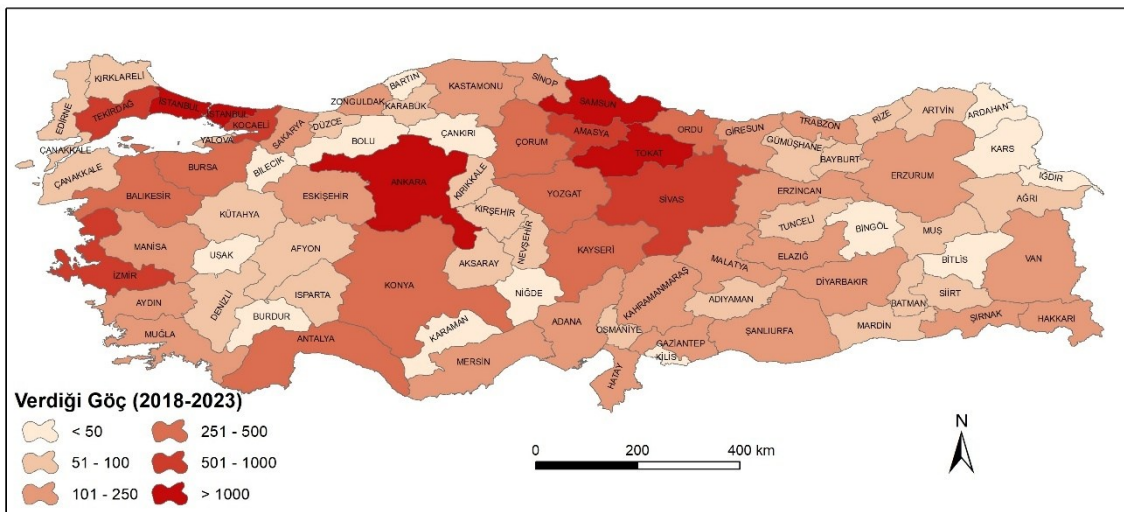
Kaynak: TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2011-2023

Turhal ilçesinin 2018-2023 yılları arasında aldığı göçlerin çoğunlukla başta bağlı olduğu Tokat ile birlikte yakın çevresindeki Amasya, Samsun, Sivas Kayseri, Çorum, Yozgat illerinden aldığı görülmektedir. Özellikle Turhal Şeker Fabrikasını Kayseri Şeker şirketinin almasından sonra Kayseri’den gerçekleşen göçler 2012-2017 dönemine göre artmış ve Kayseri Turhal ilçesinin en çok göç aldığı iller arasına girmiştir. Bu illerin dışında Ankara, İstanbul, İzmir Kocaeli, Bursa, Tekirdağ ve Antalya gibi illerden de göç aldığı görülmektedir (Bkz. Şekil 3.7). Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki illerden Turhal’a gerçekleşen göçlerin artması ise 6 Şubat 2023 ‘te gerçekleşen ve “Asrın Felaketi” olarak adlandırılan Kahramanmaraş depremlerinin bir sonucudur.



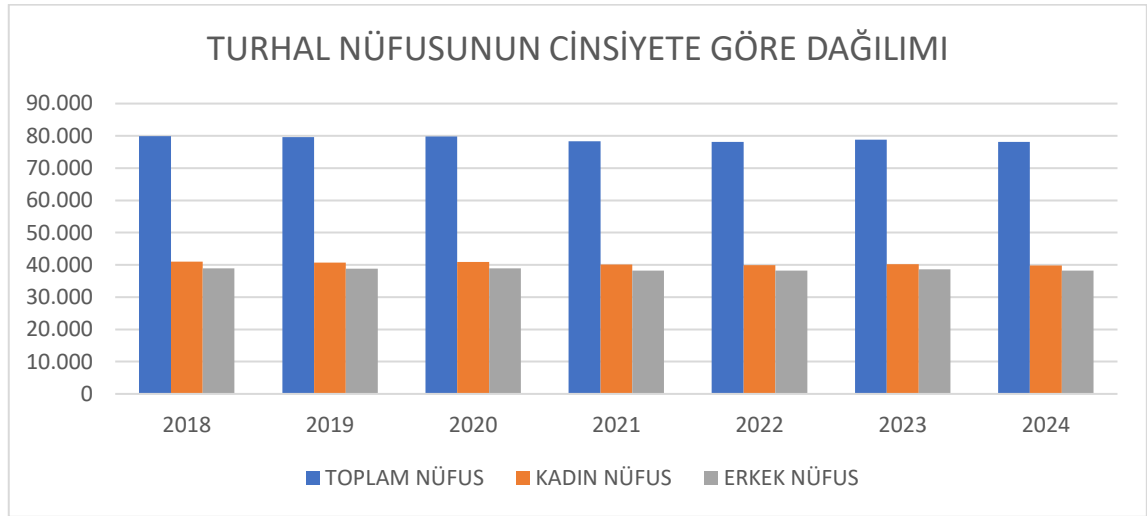
Şekil 3.7: Turhal İlçesinin İllere Göre Aldığı Göç Haritası 2018-2023

Turhal ilçesi göç istatistiklerine baktığımızda 2020 yılı dışında 2018-2023 yılları arasında net göç hızının her zaman eksi değerlerde olduğunu görmüştük yani Turhal ilçesinin bu yıllar arasında verdiği göç miktarı aldığı göç miktarından her zaman daha fazla olmuştur. Turhal ilçesinin en çok göç verdiği illere baktığımızda en çok göç aldığı illerde benzerlik gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Turhal ilçesinden 2018-2023 yılları arasında diğer illere doğru gerçekleşen göçlere baktığımızda başta bağlı olduğu Tokat ili dışında yakın çevresindeki Amasya, Samsun, Sivas, Çorum, Yozgat, Kayseri illerine doğru gerçekleştiği görülür. Bu illerin dışında Ankara, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Bursa, Tekirdağ gibi sanayileşmiş şehirlere Turhal'dan göçler gerçekleştiği görülmektedir (Bkz. Şekil 3.8).



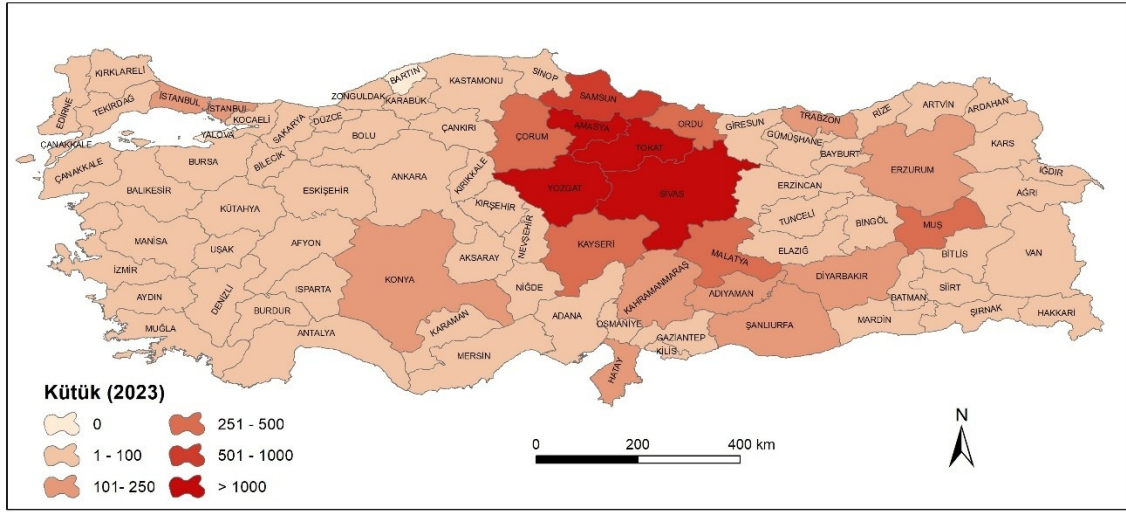
Şekil 3.8: Turhal İlçesinin İllere Göre Verdiği Göç Haritası 2018-2023

2018-2023 yıllarına ait net göç hızının eksi değerlerde olması doğal olarak Turhal ilçesinde nüfusun cinsiyete göre dağılımını da etkilemiştir. Turhal’da toplam nüfusun cinsiyete göre dağılımına baktığımızda kadın nüfusun erkek nüfustan fazla olduğu göze çarpmaktadır. Bu durum göç eden nüfusun çoğunluğunun erkeklerden oluşması ve göçlerin ekonomik fonksiyonların yetersiz kalmaya başlamasından kaynaklandığını göstermekle birlikte aynı zamanda 2024 yılı itibariyle erkeklerde ortalama yaşam süresinin 74,7 yıl kadınlarda ise 80,3 yıl olmasıyla da alakalıdır (Bkz. Şekil 3.9).



Şekil 3.9: Turhal Nüfusunun Cinsiyete Göre Dağılımı

Nüfus tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde ve Turhal ilçesinde de dinamik bir olgudur. Göçlerle ilgili bilgiler bize bu durumu göstermektedir. Turhal ilçesinde nüfusun bu denli hareketli ve değişken olması ilçede nüfusun kozmopolit bir toplum yapısı oluşturmaya sebep olmuştur. Turhal ilçesinde yaşayan nüfusun kütüklerinin kayıtlı olduğu illere baktığımızda da bu kozmopolit toplum yapısını görmekteyiz. Turhal nüfusunun hangi illerin kütüklerine kayıtlı olduğuna dair 2023 yılındaki bilgilere baktığımızda nüfusun çoğunluğunun başta bağlı olduğu Tokat, Sivas, Yozgat, Amasya, Samsun, Çorum, Kayseri, Malatya, Ordu, Muş, Şanlıurfa, Diyarbakır kütüğüne kayıtlı olduğu görülmektedir (Bkz. Şekil 3.10). Yine bu bilgilere baktığımızda Turhal’da Bartın dışındaki tüm illere ait nüfus kütüğüne kayıtlı nüfus bulunmaktadır.



Şekil 3.10: Turhal'da Yaşayan Nüfusun Nüfusa Kayıtlı Olduğu (Kütük) İllere Göre Dağılımı (2023)

Turhal'da Turhal Şeker Fabrikası özelleştirildikten sonra mahalle nüfuslarına baktığımızda 2018'den önceki seyrin devam ettiği görülmektedir. Yine eski Turhal'ı (Kova, Camikebir, Meydan, Celal, Pazar, Hamam) oluşturan mahallelerde genel olarak nüfusun azalmaya devam ettiği görülmekte yeni kurulan ve günümüze göre merkezi kabul edilen mahallelerde ise nüfusun artmaya devam ettiği görülmektedir (Bkz. Tablo 3.10).

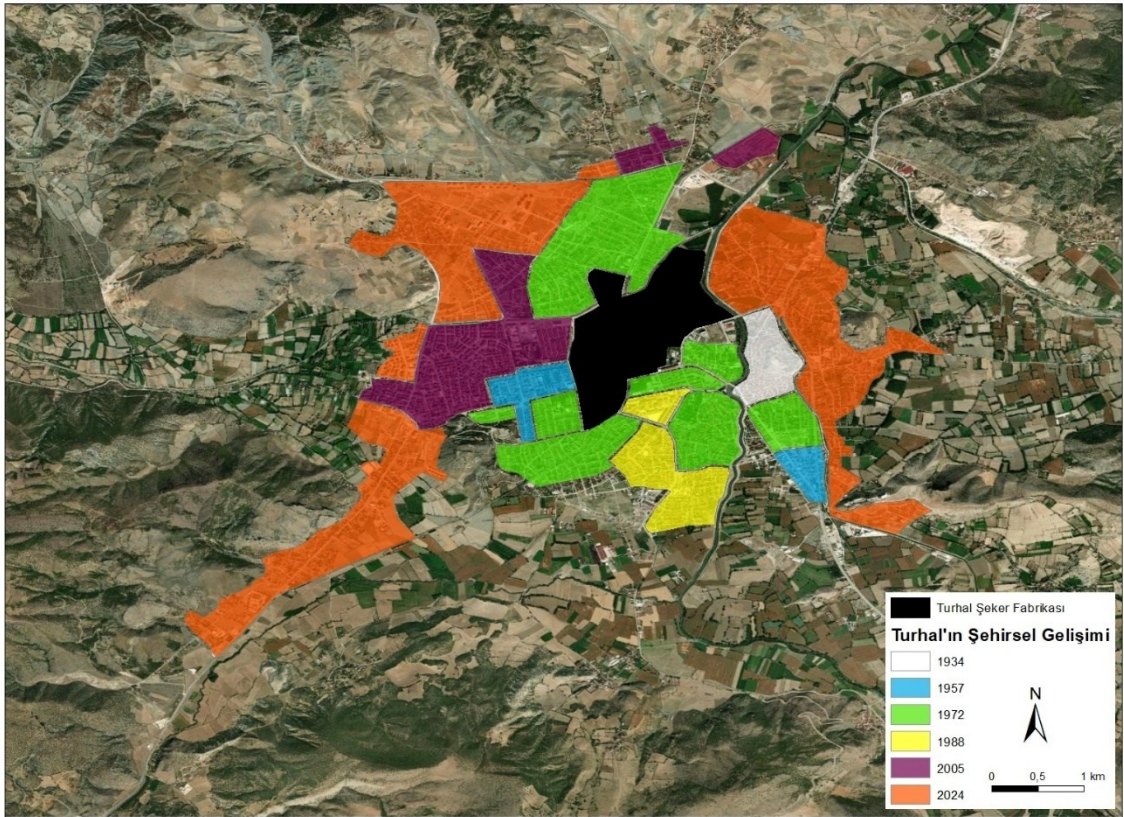
Tablo 3.10: Turhal'da Bulunan Mahalleler ve Nüfusları (2017-2018-2024)

Yıllara Göre Turhal İlçesi Mahalle Nüfusları			
Mahalle Adı	2017	2018	2024
Kova	1.308	1.279	918
Nurkavak	746	762	739
Camikebir	925	904	637
Meydan	1.517	1.444	1.284
Yavuz Selim	3.437	3.251	2.561
Müftü	2.697	2.564	2.178
Gündoğdu	881	858	1.343
Celal	1.360	1.308	1.155
Mevlana	2.135	2.068	1.930
F. Çakmak	2.675	2.540	2.376
Gürsel	751	751	694
Bahar	946	904	857
Emek	1.433	1.483	1.312
Pazar	487	539	517
Yeşilırmak	500	508	497
K.Karabekir	2.696	2.623	2.378
Cumhuriyet	11.959	11.944	12.475
Mimar Sinan	5.563	5.923	8.130
Yunus Emre	2.491	2.414	2.167
Osman Gazi	3.652	3.624	3.460
Varvara	1.135	1.193	1.044
Ray	1.381	1.361	1.198
Fatih	1.283	1.288	1.109
Kayacık	2.213	2.332	3.247
Hamam	1.701	1.559	1.420
Boyacılar	1.609	1.534	1.471
Hacılar	869	899	744
G.O.P	1.630	1.561	1.741
Güneş	405	409	400
Borsa	450	463	458

Kaymak: TÜİK Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2007-2024

Turhal'ın şehirselleşmesine baktığımızda 1934'ten beri devam eden ova tabanı üzerinde ki yayılışın devam ettiğini görmekteyiz. Bu gelişim fabrikanın kurulduğu yıla kadar Turhal Kalesi ve çevresinde gelişirken fabrikanın kurulduğu yıldan itibaren ovanın tabanına taşınır ve ovanın orta kısımlarıyla birlikte kuzey, kuzeybatı, batı, güney ve

güneydoğu yönüne doğru gerçekleşir. 1980'li yıllardan sonra da ova tabanındaki bu şehrsel gelişim devam etmiştir (Bkz. Şekil 3.11). Aslında Turhal ovasının sınırlarının tamamına yönelik çok yönlü bir gelişim gerçekleşmiş ve gerçekleşmeye de devam etmektedir (Çakar, 2014). Bu yayılım sonucunda ortaya çıkan konut ihtiyacı ve betonlaşmanın tarım toprakları üzerinde ki baskısı devam etmektedir. Turhal ovası tabanındaki tarım topraklarının günümüzde neredeyse artık tamamen betonlaştığını ve kaybedildiğini görmekteyiz. Fabrikanın Turhal'a çok şey kattığı bir gerçek olmakla birlikte günümüzde alüvyal toprakların neredeyse tamamen kaybedilmiş olması fabrikaya bağlı olarak ortaya çıkacak olan yoğun göçün ve buna bağlı olarak gerçekleşecek şehirleşmenin yeterince hesap edilmediği ve bunun belirli bir planlama dahilinde gerçekleştirilemediği bir gerçektir. Bu durum tarımsal üretim üzerinde olumsuz etki bıraktığı gibi deprem riski yüksek olan ülkemizde yerleşim alanı olarak kullanılması oldukça riskli olan alüvyal arazide gerçekleştirilen yerleşme faaliyetleri nedeniyle şiddetli bir deprem olduğu takdirde maddi ve manevi telafi edilemeyecek büyük sonuçlar da doğuracaktır.



Şekil 3.11: Turhal'ın 1934'ten Günümüze Şehrsel gelişimi

Kaynak: Harita Genel Müdürlüğü'nden Alınan 1957, 1972, 1988 Yılına Ait Hava Fotoğrafları ve Google Earth Pro Kullanılmıştır.

3.5. TURHAL VE ÇEVRESİNDE ŞEKER PANCARI TARIMINDAKİ SON DURUM

Şeker pancarını sadece bir tarım ürünü olarak görmek hata olur çünkü şeker pancarı eğitici ve öğretici bir bitkidir çiftçiye bilinçli tarımı öğretir. Şeker pancarı tarımıyla uğraşan insan sayısını sadece tarımı doğrudan doğruya yapan kişilerle sınırlamak doğru değildir. Bu nüfusa onların ailelerini de eklemek gerekir bu durum bize şeker pancarı tarımının etkilediği insan sayısının aslında çok daha fazla olduğunu göstermektedir. Bu ürünün üretimi günümüzde ileri teknoloji gerektirir. Bu durum çiftçilerin tarımsal bilgi ve beceri düzeylerini yükseltmesini gerekli kılar. Ailenin tarımla uğraşan tüm bireylerine istihdam olanağı sunar, çiftçinin refah düzeyini artırır, çiftçinin kırsal kesimde kalmasını sağlar böylece göçü engeller veya yavaşlatır (Kaya, 2015). Şeker pancarının çok yönlü etkisini dikkate alan devlet önemli bir gelir kaynağı sağlayan şeker pancarı tarımını teşvik edici çeşitli uygulamalarla geliştirmeye daima önem vermiştir (Erdal ve Durmuş, 2022).

Turhal Şeker Fabrikası'nın özelleşmesinden sonra tabi ki şeker pancarı üretimine dair bazı soru işaretleri ve birtakım değişiklikler olmuştur. Çünkü şeker pancarı üretimine dair geçmişten günümüze süregelen devlet güvencesi önemli bir unsurdur. Özelleşmeden sonra çiftçiler üretim yaparken belirli ihtiyaçlarını karşılayabilmek için fabrikadan artık avans almaya başlamışlardır (Erdal ve Durmuş, 2022). Fabrika müdürü Serkan Korkmaz ile yaptığımız görüşmede özelleştirmeden sonra çiftçiye yönelik fabrikanın uyguladığı politikalarla ilgili yaptığı açıklamalar şu şekildedir:

“Kayseri Şeker zaten bir çiftçi kuruluşu ve kooperatif olduğu için çiftçinin yanında çalışan yanında yer alan bir kuruluştur. Biliyorsunuz ki kooperatiflerin bir patronu olmaz seçimle başa gelen bir başkan olur bizde de başkan Hüseyin Bey yaklaşık 12 13 yıldır bu görevi devam ettirmektedir. Başkanımız buraya ilk geldiğinde aslında Kayseri Şeker bunu üzülerek söylüyorum ki batmış bir şirketin başına geliyor ve 10 yıllık görev süresince bir ivme kazanılıyor ve Kayseri Şeker üçüncü fabrikayı alıyor. Pancar kooperatifleri içinde özelleşen şeker fabrikalarından tek fabrika alan kooperatif Kayseri Şekerdir. Diğer kooperatiflerin hiçbirisi ihaleye dahi giremedi. Durum böyle olunca Kayseri Şeker çiftçinin ve çalışan yanında çünkü yönetimin anlayışı da budur bu fabrika çiftçinin çalışan ve Turhal halkının aslında. Yani devletindi milletin oldu yani aslında bir şey değişmedi. Yine hepimizin bu fabrika. Çiftçiye normalde Türkşekerin belirlediği fiyatın üzerinde bir ödeme yapılmaktadır. Bir çok özel fabrika çiftçiye küspeyi vermekten imtina ettiği için daha doğrusu vermediği halde Kayseri Şeker tıpkı Türkşeker gibi %20

küspeyi çiftçiye geri vermektedir bedelsiz olarak çiftçi küspesini geri alabilmektedir bunun dışında ilgi alaka çok arttı bunu biz kendi çiftçilerimizden de duyuyoruz daha önceden hiç tarlaya gelmez kimse bakmaz dedikleri şu anda bizim bölge müdürlüklerimiz sürekli orda ki ziraat mühendislerimiz şeflerimiz sürekli arazide, tarlada, çiftçinin kendi beyanını söyleyeyim bir çiftçi toplantısında söyledi bunu benden daha çok haberleri var beni arıyorlar da senin tarlanın şu kısmında bak bir hastalık var oraya hemen önlem alman lazım şu ilaçları kullanman lazım diye. Başkanımız sürekli çiftçi toplantıları yapmakta ekime gidip katılmakta sürekli bir araya gelmekte kendisi bizzat gitmektedir. Eskiden çavuş bile gelmezdi dedikleri yerlere yönetim kurulu başkanımız dahil herkes gidiyor sürekli bir iç içe olma insanların dertlerini dinleme çözüm bulma durumu var çiftçi meclisi yapılmaktadır bunun örneği tektir. Katılmak isteyen her çiftçimiz katılmakta ve sorunlarını aktarmaktadırlar. Yönetimde bunları dinlemekte ve not almakta çözülebilecek bütün durumlara çözüm bulunmaktadır. Bunu söylemek lazım atlamak olmaz Ar-ge birimimizde var ve yerli tohum üzerinde ciddi çalışmalar yapmakta 10 15 yılın üzerinde bir emek var, ciddi gelişmeler de elde ettik bizden başka kimsenin böyle bir çalışma içinde olmadığını da biliyorum. Türkşeker de şeker endüstrisi vardı ama onlar bu çalışmalardan uzaklaştı. Onların adına konuşmak istemem ama biraz uzaklaştılar gibi geliyor. Yani tohum anlamında da çiftçiye her türlü desteği sağlıyoruz.”

Turhal Şeker Fabrikası müdürü ile yaptığımız görüşmede fabrikanın özelleştiği 2018 yılından günümüze hem devlet tarafından yönetilirken hem de özelleştikten sonra fabrika için pancar üreten pancar çiftçisinin de düşüncesini almak amacıyla kimlik bilgilerine dair herhangi bir bilgi istenmeden Turhal Şeker Fabrikasına bağlı pancar ekim bölgelerinden rastgele seçtiğimiz 13 pancar çiftçisi ile gerçekleştirdiğimiz görüşmelerde yukarıdaki açıklamalardan da yola çıkarak pancar çiftçisine “Turhal Şeker Fabrikası’nın şeker pancarı için verdiği fiyat Türkşeker’in verdiği fiyattan yüksek midir?” şeklinde sorduğumuz soruya çiftçilerin %70’i (9 kişi) evet şimdiye kadar her sene Türkşeker’in verdiği fiyattan yükse oldu şeklinde cevap vermiştir. Bu çiftçilerden birisi C kotasını bile üstüne koyarak aldıklarını ifade etmiştir. Çiftçilerin %15’i ise (2 kişi) devletin verdiği fiyatın aynısı şeklinde cevap vermişlerdir. Yine çiftçilerin %15’i ise (2 kişi) ilk senelerde öyle oldu ama şu an öyle bir şey yok şeklinde cevap vermişlerdir.

Turhal Şeker Fabrikası müdürü ile yaptığımız görüşmeye istinaden pancar çiftçisine “Turhal Şeker Fabrikası ile pancar çiftçisi arasındaki diyalog nasıldır? Fabrikanın görevlendirdiği yetkililer tarlalara geliyor mu? Ziraat mühendisleri ve Şefler arazileri dolaşırlar mı?” şeklinde yönelttiğimiz soruya ise çiftçilerin %100’ü (13 kişi) iletişim ve diyaloglarının çok iyi olduğunu söyledikleri gibi sürekli gelip gittiklerini bir

telefonla muhatap bulabildiklerini eskiden böyle bir şeyin mümkün olmadığını belirtmişler ve Kayseri Şeker’e bu konuda teşekkür etmişlerdir. Bir çiftçimiz bu konudaki düşüncelerini “Devlet tarafından işletilirken bizden sorumlu olan bölgeye gittiğimizde biz muhatap bulamazdık müdür, mühendis sandığımız adamlar çavuşmuş ve bizi makamlarına almazlardı şimdi gidiyoruz ikramda bulunuyorlar, neredeyse biz arayıp kızıyoruz. Tarlama bakıp sorunu tespit ediyorlar, şunu yapacaksın biz bulup getiririz diyorlar. Gerçekten bu konuda saygıyı hak ediyorlar. Çiftçisini düşünmese neden Hüseyin Akay benim evime, köyüme gelsin. Bana, bize tarla ve ev ziyaretleri yapıyor takdire şayan bir durum, istese fabrikada keyif çatar.” şeklinde ifade etmiştir. Bir başka çiftçimiz ise iletişimlerinden memnun olmakla birlikte “Evet iletişim ve diyalogları iyidir, güzeldir. Eskiden kimse dönmezdi. Yalnız son iki senedir eskisi gibi değiller biraz sorunlu, arıyoruz gelmiyorlar eskiden aynı gün gelirlerdi.” ifadelerini kullanmışlardır.

Pancar çiftçisi ile yaptığımız mülakatlarda çiftçilere “Turhal Şeker Fabrikası tohum anlamında çiftçiye destek vermekte midir?” şeklindeki sorumuza çiftçilerimizin %100’ü (13 kişi) fabrika tarafından tohum desteği verildiğini destek derken parasının bir yıl sonra pancar parasından kesildiğini bir yıl sonra alındığı içinde karlı bir durum olduğunu ifade etmişlerdir. Çiftçilerin %23’ü (3 kişi) aynı zamanda bu tohumların piyasaya göre daha pahalı olduğunu ifade etmişlerdir. Yine çiftçilerimizin %15’i (2 kişi) verim açısından fabrikanın verdiği tohumların kendi aldıkları tohumlardan daha iyi olduklarını ifade etmişlerdir. Çiftçilerin %39’u (5 kişi) verilen tohumlarda bölge ve iklim şartlarına dikkat edildiğini de belirtmişlerdir.

Turhal’da şeker pancarı tarımının son durumuna baktığımızda ise özelleştirmeden önce veya sonra bariz bir farklılıktan ya da özelleştirme kaynaklı bir olumsuzluktan bahsedemeyiz. Sorumluluk sahasındaki üretim bilgilerine baktığımızda özelleştirmeden önceki son yıl olan 2017 yılında 217 köyde 6.972 çiftçi tarafından 150.252 dekar alanda 852.300 ton pancar üretildiği görülmektedir. 2024 yılındaki üretim bilgilerine baktığımızda ise köy sayısının 185’e ekim yapan çiftçi sayısının 6.139’a ekim alanının 117.228 dekara üretilen pancar miktarının ise 769.256 tona düştüğü görülmektedir (Bkz. Tablo 3.11). Aslında 2000’li yıllardan itibaren başlayan kota uygulamasına bağlı olarak gerçekleşen üretimin özelleştirmeden sonra da etkisini gösterdiği görülmektedir.

Tablo 3.11: Turhal Şeker Fabrikası Sorumluluk Sahasında Şekerpancarı Tarımı 2017-2024

Turhal Şeker Fabrikası Sorumluluk Sahası ve Pancar Ekim Alanları								
Pancar Bölge Müdürlükleri	Köy Sayısı		Pancar Eken Çiftçi Sayısı		Pancar Ekim Alanı (Dekar)		Üretilen Pancar Miktarı (Bin Ton)	
	2017	2024	2017	2024	2017	2024	2017	2024
Turhal	30	27	710	502	7.753	6.524	55.000	39.602
Artova	34	33	1.284	1.346	31.030	22.745	163.300	157.125
Çamlıbel	19	19	1.031	1.187	23.288	22.206	120.000	139.185
Niksar	17	13	389	209	4.742	2.264	38.500	18.791
Pazar	24	15	680	424	10.601	5.600	70.000	37.747
Sivas	14	12	276	403	25.132	21.050	125.000	142.294
Tokat	19	13	547	561	4.193	4.555	30.000	30.167
Zile	46	40	1.762	1.133	24.840	14.670	170.000	94.447
Yıldızeli	14	13	293	374	18.673	17.220	80.500	109.898
Toplam	217	185	6.972	6.139	150.252	117.228	852.300	769.256

Kaynak: Kayseri Şeker Turhal Şeker Fabrikası Ziraat Müdürlüğü, 2025

Turhal ve köyleri özelinde şekerpancarı üretiminin günümüzdeki durumuna baktığımızda ise günümüzde Turhal'a ait 21 köyde 6.733 dekarlık bir alanda 451 kişi tarafından 43.536 tonluk bir şeker pancarı üretimi yapıldığı görülmektedir (Bkz. Tablo 3.12). Tabi ki bu üretim miktarları ve alanları veya çiftçi sayısı her yıl belirlenen kota miktarı ve fabrikaların bu miktarlara göre çiftçilerle yapmış oldukları sözleşmelere göre değişmektedir. Ancak genel olarak 2000'li yılların başından itibaren gerçekleşmeye başlayan ekim alanlarındaki azalma ve şeker pancarı tarımı ile uğraşan çiftçi sayısı fabrika özelleştikten sonra da Turhal Şeker Fabrikası sorumluluk sahasında ve Turhal çevresinde aynı şekilde azalmaya devam etmiştir.

Tablo 3.12: Turhal ve Çevresinde Şeker Pancarı Tarımı- 2024

Turhal ve Köyleri Özelinde Şeker Pancarı Ekimi - 2024				
1	Ataköy	12	Kuşoturağı	Toplam Ekim Alanı (Dekar)
2	Bahçebaşı	13	Necip	
3	Çamlıca	14	Şatroba	
4	Çaylı	15	Şenyurt	
5	Çivril	16	Taşlıhöyük	Pancar Eken Çiftçi Sayısı
6	Dazyı	17	Tatlıcak	
7	Dökmetepe	18	Turhal	
8	Hamide	19	Üçyol	
9	Kızıkkaya	20	Yazıtepe	Pancar Üretim Miktarı
10	Kalaycık	21	Yeniköy	
11	Kat			

Kaynak: Kayseri Şeker Turhal Şeker Fabrikası Ziraat Müdürlüğü, 2025

Her ne kadar doğrudan doğruya fabrikada işgücü olarak kullanılan istihdamda bir azalma olmasa da şekerpancarı üretiminde kullanılan işgücünde ve şeker pancarı ekilen alanların yüzölçümünde bariz bir azalma olduğu gerçektir. Bu durum köylüyü köyünde ve üretimde tutan şekerpancarı tarımının günümüzde bu durumdan uzak olduğunu göstermektedir. Tabi ki bu durumda 2000’li yıllardan itibaren uygulamaya başlanan kota uygulaması da etkili olmuştur. Turhal Şeker Fabrikası Müdürü Serkan Korkmaz ile yaptığımız görüşmede kota uygulamasının işleyişine dair şunları söylemiştir:

“Bu olması gereken bir zorunluluktur, aslında bu Kemal Derviş’in döneminde o zamanki krizi önlemek için alınan birtakım önlemler vardı o önlemler kapsamında getirilmiş bir kural, Türkiye’de kotalı üretim sadece şeker pancarında yapılmaktadır. Bunun da nedeni şu aslında şeker dünya piyasasında daha ucuz çünkü şeker kamışından üretilen şekerle şeker pancarından üretilen şekerin kimyasal olarak hiçbir farkı yok fakat şeker kamışı daha kolay üretildiği ve iki yıl ürün alındığı için şeker pancarı da tek yıllık bir bitki olduğu için onlar daha ucuza getirmiş oluyor öyle olunca dünya piyasası da Brezilya, Hindistan gibi ülkelerin belirlediği bir piyasa oluyor, şeker pancarı ile üretim yapan Türkiye, Avrupa Ülkeleri, Rusya gibi tropikal iklime sahip olmayan ülkeler bu piyasaya yetişememektedir ve bu sefer şeker elinizde kalmaktadır yani fazla şeker üretmiş oluyorsunuz bunu önlemek için 2000’li yıllarda kota uygulaması getirildi, bu kota pancara getirilmedi şekere getirildi, fabrikalara getirildi, paylaştırıldı Türkiye’nin yıllık şeker üretimi ne kadarsa bunu fabrikalara paylaştırdılar kapasitelerine göre sen şu kadar sende şu kadar üreteceksin dediler. Bunu fabrika kendisi koymuyor bu çok yanlış

anlaşılmaktadır. Bunun nedeni kendimiz üretelim kendimiz tüketelim dışarıya şeker de satmayalım dışardan şekerde almayalım çünkü satma şansımız yok elde kalıyor. Kota olmazsa biz üretebildiğimiz kadar üretsek Türkiye’de 32 tane şeker fabrikası var çünkü Çarşamba çalışmıyor, şeker ihtiyacı 3 milyon ton biz 6 milyon ton ürettik böyle yapabiliriz sonraki sene ne yapacağız bütün fabrikalar yatacak tüketemeyeceğiz yani, fiyat düşse bile tüketemeyeceğiz. Bir de büyük bir ekonomi dönüyor burada pancar çiftçisi var, fabrikadaki çalışanlar var, nakliyesi var, aradaki perakendeci var, toptancı var, son tüketici var bir sürü büyük bir ekonomi var bunu bir anda çökertemeyiz o yüzden tükettiğimiz kadar üreteceğiz, ürettiğimiz kadar tüketeceğiz mantık bu aslında öyle olunca bizimde bir kotamız oluyor bizde bu kotayı yakalayabilmek için ne kadar pancardan ne kadar şeker üreteceğiniz ortalama bellidir. Ona göre bir pancar miktarı belirliyoruz bu kadar pancardan üretebiliriz diye, birazda üzerine hatta ekliyoruz bir çiftçi kuruluşu olduğumuz için çiftçi de kazansın diye hem de o sene şeker oranlarında bir düşme olur iklim kötü gider doğal afet felan olur diye bir miktarda üzerine koyup çiftçiye dağıtıyoruz ama onun da üzerinde ekmek isteyenlere maalesef izin veremiyoruz bu fabrikanın suçu değil dünyanın her tarafında böyle yani.”

Turhal Şeker Fabrikası’nın devlet tarafından işletildiği dönemde çiftçilerin en çok sıkıntı yaşadıkları noktalardan bir tanesi de pancarın hasat edildikten sonra fabrikaya teslim edileceği süreçte yaşanan zorluklar ve bazı avanslar ile pancar parasının zamanında ödenmemesine yönelik sıkıntılardı. Özelleşmeden sonraki süreçte bu konuda herhangi bir değişiklik olup olmadığını görüşmelerimizde pancar çiftçilerine “Pancar teslimatında ve teslimattan sonra ödemelerde herhangi bir sıkıntı yaşanıyor mu?” şeklinde yönelttiğimiz soruya çiftçilerin %100’ü (13 kişi) pancarı zamanında teslim edebildiklerini eskisi gibi günlerce beklemediklerini verdikleri randevu saatinde pancarı anında teslim edebildiklerini ifade etmişlerdir. Yine çiftçilerin %100’ü (13 kişi) eskiden günlerce beklediklerini ve pancarı kesinlikle zamanında teslim edemediklerini hatta günlerce bekledikleri için sürekli kavgalar çıktığı ve bu kavgalardan birinde Biçin Köyü’nden birinin kafasına çekiçe vurularak öldürüldüğünü ifade etmişlerdir. Pancar parasının zamanında ödenip ödenmediğine dair ise çiftçilerin %100’ü (13 kişi) pancar parasının zamanında ödendiğini eskiden kesinlikle zamanında ödenmediğini belirtmişlerdir. Bir çiftçimiz pancar teslimatı ve ödemelerin zamanında yapılmasıyla ilgili sorumuza karşılık verdiği cevap şu şekildedir:

“Teslimatta sıkıntı olmaz, söyledikleri gün teslim ederiz. Aynı sürede şu an eskiye göre iki kat daha fazla pancar teslim ediyoruz. Sulusaray da benim bildiğim çok sıkıntı olmuyor. Ama tabi ki pancarı temizlemezsen taşlı pancar götürürsen bandı

bozarsın. Bazı arkadaşlar bunu yaptığı için bantlarda sıkıntı olabiliyor, önce temiz ürün götürmelisin. Günlerce mağdur edecek bir sıkıntı yaşanmıyor. Yakında Sorgun Şeker Fabrikası'na bağlı bir köy var, pancarı söktüler on yedi günde teslim edemediler, pancar pörsüdü. Devletleyken kantara adam getiremezdik. Bir keresinde arıza çıktı birine ulaştık şefim adam göndermen lazım, gelmeniz lazım dedik telefonu kapattı bıraktı. Bizde sabaha kadar bekledik belki gelirler diye zaten römorklar dolu gidemiyoruz da. Gelmediler devletimin verdiği yetkiyle kendilerini Cumhurbaşkanı bizi aciz köylü görüyorlardı, küçük görüyorlardı ama emek benimdi. Hüseyin Akay böyle bir şey duysun o kişileri bir daha fabrikanın önünden geçirmez. Ödemelerde sıkıntı olmaz ocak ayında ödediklerini bilirim. Bir kere bankadan kaynaklı üç gün gecikme oldu sonraki sene Hüseyin Akay ilk bizim bölgenin parasının ödenmesini istedi.”

Pancar çiftçisi ile yapılan görüşmelerden de anlaşılabileceği üzere çiftçilerin eskiden en çok şikâyetçi olduğu konulardan olan pancar teslimatı ve pancar parası ödemelerinde ki memnuniyetsizlikler ortadan kalkmış ve olumlu gelişmeler yaşanmıştır.

Pancar çiftçisi ile yaptığımız mülakatlarda şeker fabrikası tarafından verildiği söylenen avansları da sorduk “Çiftçiler fabrikadan avans almakta mıdır? Ne tür avanslar almaktadırlar?” şeklinde yönelttiğimiz sorumuza çiftçilerimizin %100’ü (13 kişi) çapa, ekim, sulama, sökülme avansları aldıklarını ifade etmişlerdir. Görüştüğümüz 13 çiftçinin tamamı bu avansların zamanında yattığı için çok işlerine yaradığını ifade etmişlerdir. Yine çiftçilerimizin %100’ü (13 çiftçi) bu avansların Kayseri Şeker’den önce zamanında yatmadığını ve zamanında yatmadığı içinde bir işe yaramadığını ifade etmişlerdir.

Türkiye şeker pancarı tarımında çok önemli bir mesafe almıştır. Üretimde ve tüketimde gerek sosyokültürel gerekse ekonomik açıdan bakıldığında bu yadsınamaz bir gerçektir ve bulunduğu noktadan geriye dönüş söz konusu değildir. Bu nedenle şeker sanayi ve pancar tarımı için gelecekte gerekli tedbirler alınarak ve çiftçi de bu tedbirlerden ayrı düşünülmeden AB ve Dünya dinamikleri dikkate alınarak politikalar geliştirilmesi zorunluluktur (Er, 2012).

3.6. TURHAL ŞEKER FABRİKASI VE TURHAL MAKİNA FABRİKASININ ÇEVRESEL ETKİLERİ

İlk kurulduğu dönemde Turhal Şeker Fabrikası yerleşim yerinden uzak bir konumda bulunmaktaydı (Bkz. Şekil 3.12). Fabrika sonucunda kente gerçekleşen göçler ve bu göçler sonucunda nüfusun artması bunun sonucunda yerleşim alanlarının genişlemesi ile fabrika kent içi bir sanayi alanına dönmüştür. Bu durum fabrika

çevresinde çevresel kalitenin, kentte oturan insanların yaşam kalitesinin düşmesine neden olacak çeşitli çevresel ve sosyal sorunları ortaya çıkarmıştır (Yavuz, 2021).



Şekil 3.12: Turhal Umumi Görünüş-1934
Kaynak: Turhal Belediyesi Basın Yayın Birimi, 2025

Sanayileşme dünyanın her yerinde ve tüm toplumlarda gerek işgücü anlayışında gerekse kentsel altyapı organizasyonlarında genel olarak bir değişime neden olmuştur. Doğal olarak sanayileşen alanlar çalışacak işçiler için büyük üretim alanları ve bu alanların işletme faaliyetlerini yapabilmeleri için yardımcı personel gerektirmektedir. Bu durum ve bu insan topluluğuna bağlı olarak bölge çevresinde toplanan hizmetler sektörü sanayileşen alanların çevresinde ve kentte nüfusun hızlı bir şekilde artmasına neden olmaktadır. Kent içinde yer seçmiş ya da kurulduğu dönemde kent içinde olmamasına rağmen yerleşim alanının aldığı yoğun göç sonrasında kent içinde kalmış sanayi alanları bir plan ve program dahilinde gerekli tedbirler alınmadığı sürece bu sanayi alanlarına yakın konumda yaşayanlar ağırlıklı olmak üzere kenti ve kentte yaşayanları sosyoekonomik ve çevresel açıdan olumsuz etkilemektedir. Zaten yerleşim alanları içinde kurulan ya da zamanla yerleşim alanları içerisinde kalan bu fabrikalardan kaynaklı çevresel kalitenin azalması da sosyoekonomik sonuçları da olan önemli bir sorundur. Çünkü dünyada gerçekleşen tüm ölümlerin %25'i ve toplam hastalık yükü çevresel

faktörlere bağlanmaktadır (Yavuz, 2021). Turhal Şeker Fabrikası da kurulduğu dönemde yakın çevresi boş olmasına rağmen zamanla kent içinde kalmış bunun sonucunda fabrikanın yakın çevresinde çevresel, sosyal ve fiziksel bazı sorunlar ortaya çıkmıştır (Bkz. Şekil 3.13).



Şekil 3.13: Günümüz Turhal Umumi Görünüşü-2024

Kaynak: Turhal Belediyesi Basın Yayın Birimi, 2025

Turhal Şehri'nin yerleşme alanına baktığımızda en önemli çevresel sorununun alüvyal arazinin betonlaşması olduğu görülmektedir. 1934 yılında Turhal'da yerleşme sadece Kova, Hamam, Camikebir ve Celal mahallelerinin bir bölümünden oluşmaktaydı. Ancak şeker fabrikasının ova tabanına kurulmasının bir sonucu olarak yerleşme tarım alanlarına doğru genişlemiş sanayi tesisleri, konutlar, kamu binaları ve kullanılış şekilleri tarafından verimli araziler betonlaştırılmıştır. Turhal Ovası 54 km² bir alana sahiptir. Bu alanın 49,85 km² si şehir yerleşmesi içerisinde kalmaktadır. Bu durum zaten ova tabanının %92'sinin şehirleşme baskısı altında kaldığını göstermektedir (Arslan ve Çakar, 2014).

Hava kirliliği Turhal'ın önemli çevresel sorunlarından bir tanesini oluşturmaktadır. Özellikle doğalgaz gelmeden önce fabrikanın kullanmış olduğu enerji kaynakları çevreye bol miktarda karbondioksit, karbonmonoksit, kükürt dioksit, azot oksit, uçucu organik madde, metan, partikül madde bırakmakta ve bu zehirli gazlar kış mevsiminde ova üzerine çökerek astım, zatürre gibi hastalıklara sahip olan insanların yaşam şartlarını oldukça zorlaştırmaktaydı. Günümüzde Turhal şeker fabrikası kullanmış

olduğu elektrik enerjisinin çoğunu kendisi üretmektedir. Atıkları bertaraf etmek için arıtma tesisleri ve fabrika bacalarında filtreler bulunmaktadır. Bu özellikleri Turhal Şeker Fabrikası'nın çevre konusunda olumlu özelliklere sahip olduğu görülmektedir (İşıldak, 2022). Ancak bu önlemlere rağmen yine de pancarın işlenmesi ve atığının alınması sonucu ortaya çıkan kötü kokular ve küspe kokusu fabrikanın kampanya dönemlerinde tüm ova tabanına yayılmakta ve halkın yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir.

Çevresel duyarlılık konusunda fabrika müdürü Serkan Korkmaz ile yaptığımız görüşmede Turhal Şeker Fabrikasının aldığı önlemlerle ilgili kendisinin açıklamaları şöyledir:

“Bu konuda Kayseri Şekerin üç fabrikası da böyledir ama ben burada çalıştığım için buradan örnek vereyim kesinlikle çevreye en saygılı fabrikalardan olduğumuza inanıyorum çünkü bizim hedeflerimiz arasında şu da var sürdürülebilir üretim modeli. Enerji kaynağı olarak doğalgaz kullanmaktayız, devlet zamanında kömürlüydü yine devlet zamanında 2013 yılında doğalgaza geçildi kömürlü kazanlar doğal gaza çevrildi, o günden beri doğalgazı kazanlarda yakıyoruz burası aynı zamanda bir termik santral, bütün şeker fabrikaları böyle. Kazanlarda yakıp yüksek basınçla buhar elde ediyoruz kendi tribünlerimiz var onu çevirip kendi elektriğimizi kendimiz üretiyoruz. Herhangi bir kirlilik yaratmıyor emisyon olarak, bacalarımızda zaten çevre bakanlığından ve ilgili bakanlıklardan online 7/24 olarak izlenmektedir. Herhangi bir salınım olduğunda direk uyarı gelmektedir bizde zaten izliyoruz, herhangi bir sorun olmadı ama olursa gelir. Ayrıca atık sularımız için arıtım tesisimiz var Turhal'da belediye de dahil başka hiçbir yerde yok sadece bizde var biz atık sularımızı direk deşarj etmiyoruz, göletlerimiz var oraya alıyoruz oradan arıttıktan sonra mevzuatın istediği değerlerin çok çok altında deşarj ediyoruz. Kaldı ki su tüketimini azaltmak için arıttığımız suyu tekrar sisteme alıyoruz tekrar kullanıyoruz. Turhal Şeker olarak çevreye çok saygılı çalıştığımızı düşünüyorum ama bunlar yeter diye durmuyoruz tamam en yüksek noktadayız demiyoruz. Sürekli iyileştirme de bizim amaçlarımızdan biri daha iyi nasıl oluruz diye üzerine sürekli kafa yoruyoruz. Arıtma tesisi devletin zamanında yapılmıştı yılını hatırlamıyorum. Fakat o zamanki çalışmasını da biliyorum o zaman kurallara göre çalıştırılmıyordu, kirli su veriliyordu manasında değil sistemi zorluyorduk. Şu an da çok güzel ve iyi çalışıyor sürekli çevre müdürlüğünden denetime geliyorlar bu belirli zamanlarda da oluyor ani baskın şeklinde de yapılıyor. Her denetim de bizim değerlerimiz çok iyi çıkıyor. Gelen arkadaşlara da teşekkür ediyorum önerileriyle bize yol açtıkları da oluyor. Bunun dışında bağımsız firmalarda geliyor hem ürün güvenliği hem de kalite açısından hem çevre mevzuatları açısından bugüne kadar başvurabildiğimiz bütün sertifikaları aldık. Bir de koku meselesi var tabi ki koku meselesi arıtım tesisinin olduğu her yerde olan bir şey

kime ait olursa olsun arıtım tesisleri olduğu takdirde ister istemez koku oluyor kaçabileceğimiz bir şey değil. O koku hep vardı ama şehir fabrikanın etrafını sarınca tabi ki insanlar dikkat etmeye başladı. Biz bunu önlemek içinde yine ne yapabiliriz diye düşündük işte parfüm sıkıyoruz etrafında ağaçlandırma çalışmaları yapıyoruz kokuyu absorbe etsin diye her sene çamur havuzlarımızı atlamadan temizletiyoruz suyu hemen arıtmaya çalışmak gibi birtakım işler yapıyoruz ama yine bir takım koku oluyor maalesef. Birde gürültüden şikayetçi olan insanlar var kireçtaşı döktüğümüz için oluşan bir ses ama onun içinde bir şeyler bulmaya çalışıyoruz.”

3.7. TURHAL ŞEKER FABRİKASI VE TURHAL ŞEHİRİ İLİŞKİSİ

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte 1924 yılında İzmir İktisat Kongresinin toplanması, 1925 yılında sanayinin gelişimini desteklemek için kurulan Sanayi ve Maadin bankası, 1927 yılında çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu ve 1934 yılında çıkarılan 1. Beş Yıllık Sanayi Planı cumhuriyetin sanayileşmeye yönelik yol haritalarını oluşturmuştur. Bu planlamaların bir sonucu olarak Turhal Şeker Fabrikası’nın kurulması aynı zamanda Turhal’da modern sanayinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Arslan ve Çakar, 2014).

Şeker sanayi ve Turhal şehri arasındaki geçmişten günümüze oluşan ilişkiyi anlamak için Muammer Tuksavul’un geçmişi anlatan sözlerine kulak vermek faydalı olacaktır. Turhal Şeker Fabrikası’nın kurucu müdürlüğünü yapan ve fabrikanın kuruluşunda önemli sorumluluklar üstlenen Muammer Tuksavul o yıllardaki koşulları şöyle anlatır:

“Çalışan köylülerin üstü başı bir sözcükle dökülüyordu. Parça parça yırtık yamalar bile sökülmiş, kopmuştu pek çoğu yalınayaktı, ayaklarında sağlamca çarıklı olanlar parmakla gösterilecek kadar azdı, kadınlar ise hemen hepsi ayakkabısızdı. Gıdasızlıktan işbasında çalışamıyorlardı. Her hafta aşağı yukarı 500 işçi ayrılıyor, bir o kadarını da biz yeniden işe alıyorduk. Bu büyük işçi trafiğini emniyete alabilmek için Sivas’tan Samsun’a kadar nahiyele, köyleri gezip işçi toplayan çavuşlar tutmuştuk. Dört hafta süren bir yürüyüşü göze alarak Kars ilinden çalışmaya gelen işçiler dahi vardı. İşçiler 15 gün çalıştıktan sonra işi bırakıp köylerine dönüyorlardı. Niçin işi bıraktıkları sorulduğu zaman yanıtları; Beyim evdekiler çocuk bizi beklerler yiyeceğimiz kıt Turhal’dan öteberi götürüyoruz, bir de tuz yetiştireceğiz eve, çoğumuzun geçen yıldan beri tuz bile alacak gücü yoktu şeklinde cevap verirdi. Evet, o yıllarda köylünün tuz bile alacak gücü yoktu! Çoğunun gıdasızlık, vitaminsizlik sebebiyle vücutlarında, yüzlerinde urlar, yaralar görölüyordu. Dudaklarının çevresi, ellerinin üstü, parmak araları yaralı, çok kişi bizim revir doktorumuz tarafından gıda tedavisine alınmışlardı. Bu günkü

kuşakların bu acı gerçekleri bilmelerinde yarar görürüm. Birkaç kent dışında, taşra insanlarımızın hele köylünün çektiği acı fakirlik ve sefaleti günümüzün kuşakları tasavvur bile edemezler.” (Tuksavul, 1981).

Özellikle 1972 yılına kadar Turhal’da şehrsel kimliğin kazanılmasında nüfusun artmasında ekonominin çeşitlenmesinde bir devlet yatırımı olan Turhal Şeker Fabrikası en önemli rolü üstlenmiş şehrin oluşumuna katkıda bulunmuştur. Doğal olarak bu dönemde tek sanayi yatırımı Turhal Şeker Fabrikası olduğu için sanayileşme hızı da düşüktür. 1972 yılından sonra Turhal da sanayileşme hızı kazanmış Makine Fabrikası kurulmuş aynı zamanda özel sektör yatırımlarının öncülük ettiği taşta toprağa dayalı sanayi de gelişme göstererek Turhal’ın şehrsel gelişimine katkı sağlamaya başlamıştır. Turhal’da 1972’den sonra hız kazanan sanayileşme fabrikasının özelleştiği yıl olan 2018 yılına kadar hızını koruyarak devam etmesine rağmen 1934’ten günümüze kurulan hiçbir sanayi kuruluşu sanayi, üretim ve istihdam bakımından Turhal Şeker Fabrikası kadar etkili olmamıştır. (Arslan ve Çakar, 2014). Kısacası Turhal Şeker Fabrikası 1934 yılındaki kadar kritik bir konumda olmasa da 1934’ten günümüze kendisinden sonra gelişen her şeyin en önemli sebebi olduğu için şehirle arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır.

Bilindiği gibi ülkemizde şeker fabrikaları özellikle savaş yılları gibi olağanüstü yıllarda ithalat imkânı olmadığı ve şeker ihtiyacının karşılanamadığı yılların bir sonucu olarak kendi iç ihtiyacımızı yerli kaynaklardan sağlamak amacıyla oluşturulan fabrikalardır. Ancak tek amaç şeker ihtiyacını karşılayıp döviz kaybını engellemek değildir. Ülkemizde şeker fabrikaları çok amaçlı komple bir kalkınma projesi olarak düşünülmüştür. Sanayileşirken kalkınmak, sadece oturulan mekân olarak değil düşünce ve kültür anlayışı olarak, yaşam biçimi olarak kentleşmek, insanlara modern yaşamayı ve kültürü öğretmek en temel amaç olmuştur. Bu amaçların çeşitliliği nedeniyle ülkemizde devlet bu yatırımı sadece bir şeker fabrikası olarak görmediği için fabrikalar gelir gider dengesinde zarar etse bile bunu görmezden gelmiştir. Aynı zamanda şeker fabrikaları için üretilen şeker pancarı çiftçiye toprağın bakımını, verimini artırmayı, kendisinden sonra hangi ürünü ekeceğini, tarımı makineleştirmeyi, hayvancılığı, pancarı fabrikaya ulaştırmak için nakliye, ulaşım imkanlarını geliştirmeyi de öğretmiştir. İşte bütün bu sebepler şeker fabrikalarının sosyal ve ekonomik yönden komple bir kalkınma projesi olarak görülmesini sağlamıştır. Dolayısıyla araştırmamızın öznesi Turhal şehrinde de tüm

bu etkiler bariz bir şekilde görülmektedir. Bu yüzden şeker pancarı ve şeker pancarı gibi semboller belediyenin logosuna kadar girmiştir (Bkz. Şekil 3.14).



Şekil 3.14: Turhal Belediyesi Logosu

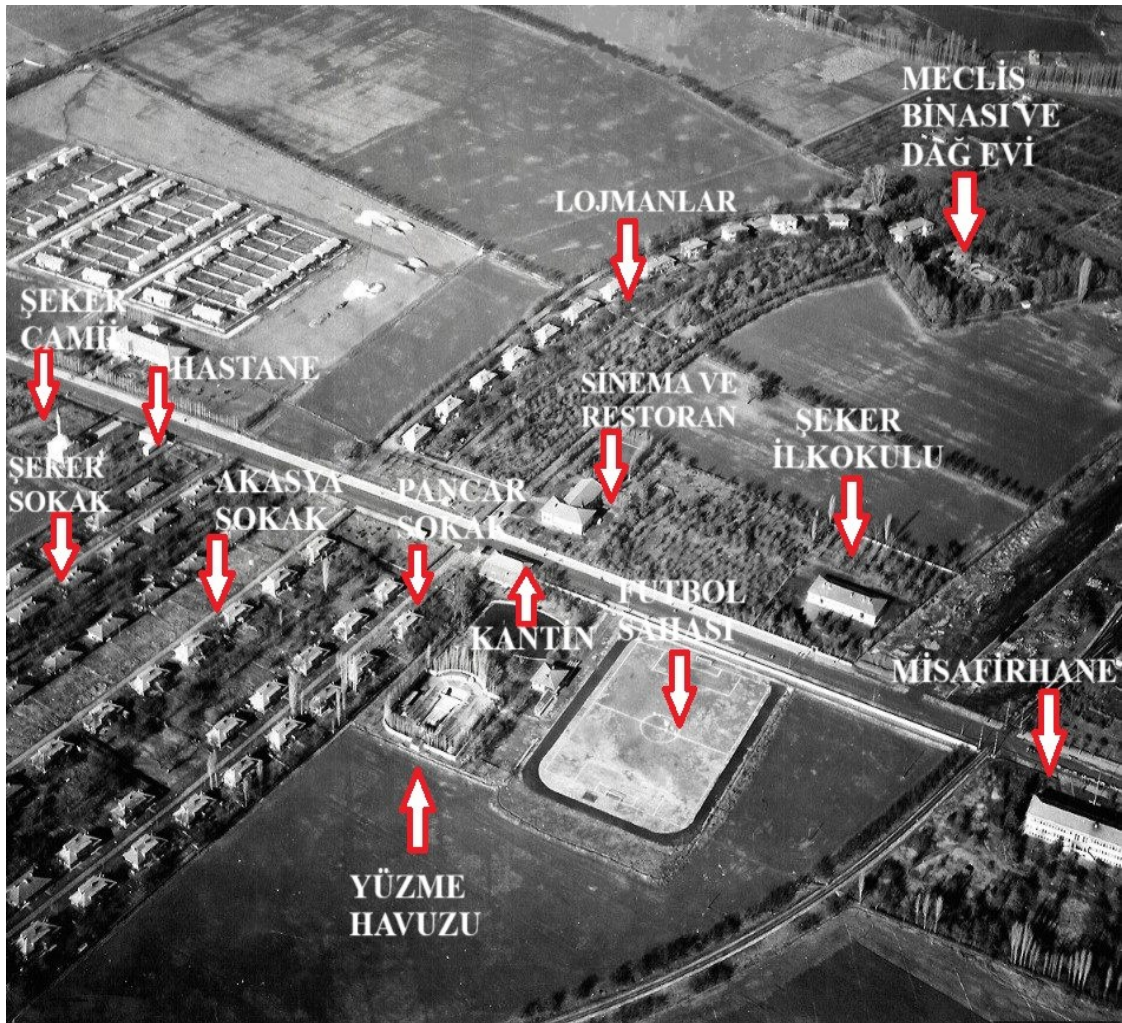
Kaynak: Turhal Belediyesi Basın Yayın Birimi, 2025

Günümüzde de şehrin birçok noktasında bu sanayi koluna ait unsurlara rastlanmaktadır. Örneğin Turhal ilçesine geldiğinizde hemen şehrin girişinde şehrin bu günlere gelmesini simgeleyen bir pancar heykeli bulunmaktadır (Bkz. Şekil 3.15).



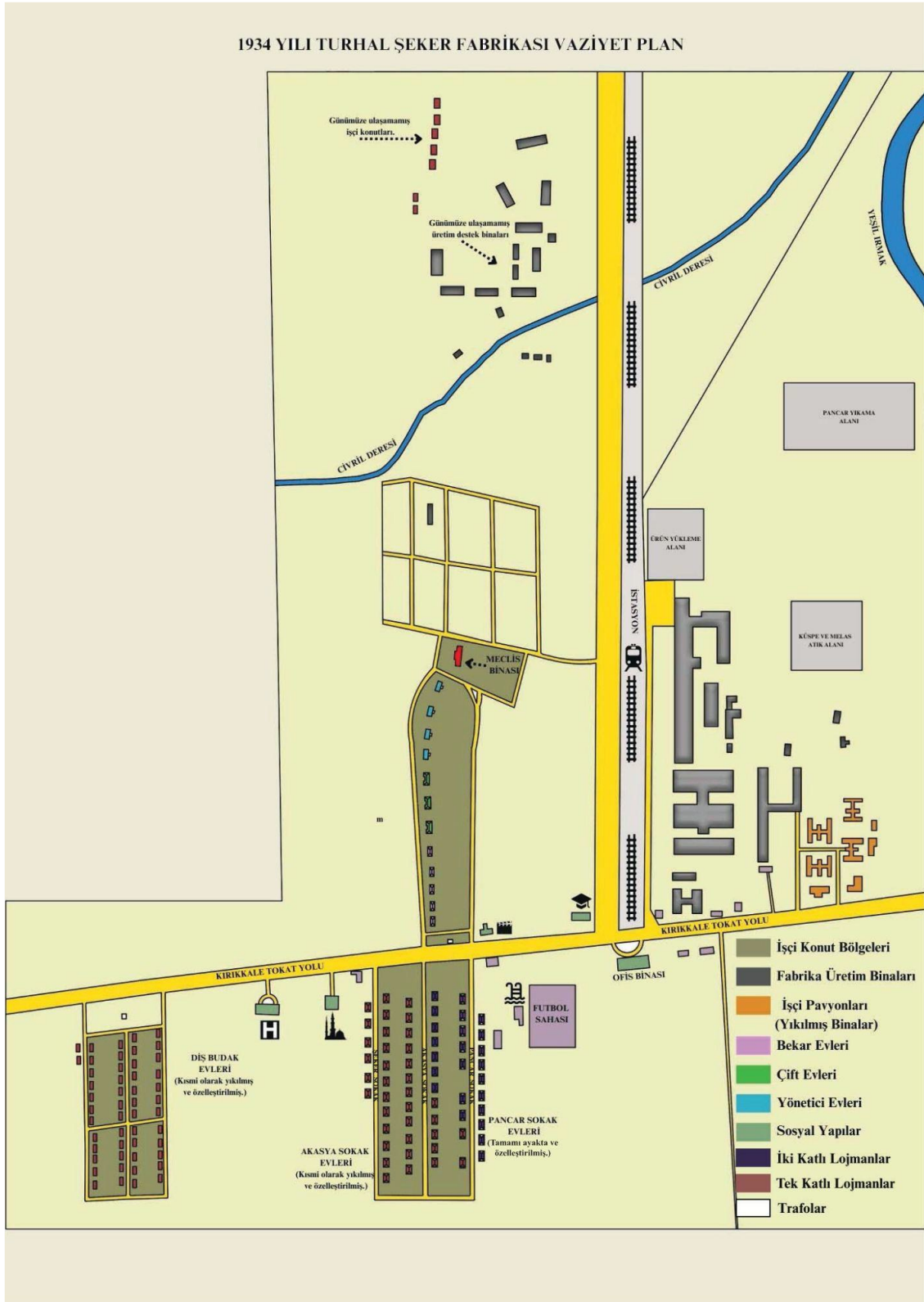
Şekil 3.15: Turhal Girişindeki Pancar Heykeli

Fabrikayla birlikte oluşturulan sosyal yaşam alanları sinema, lokanta, havuz, tenis kortu, cami, okul, hastane, misafirhane ve o zaman henüz bir şehirleşme yokken şehirleşmenin nasıl gerçekleşmesi gerektiğine bir örnek gibi oluşturulan lojman vb. yapılardan çoğu bazıları işlevlerini kaybetse de günümüzde halen varlığını sürdürmektedir (Bkz. Şekil 3.16). 1934 yılı Turhal Şeker Fabrikası Vaziyet Planına baktığımızda günümüzde şehrin birçok noktasında rastladığımız bu unsurların en başından itibaren belirli bir plan ve program dahilinde yapıldığı görülmektedir (Bkz. Şekil 3.17).



Şekil 3.16: Fabrikaya Ait Sosyal Alanların Kurulduğu Yıllardaki Görünümü

Kaynak: Turhal Belediyesi Basın Yayın Birimi, 2025



Şekil 3.17: Turhal Şeker Fabrikası Vaziyet Planı

Kaynak: Şentürk, 2024

Turhal Şeker Fabrikası lojmanlarından bir kısmı günümüzde fabrikanın kurulmasıyla oluşturulan Seyfi Demirsoy Mahallesi'nde ve herkese açık bir alanda bulunan Pancar Sokak'ta yer almaktadır (Bkz. Şekil 3.18). Lojmanlardan bir kısmı ise yine aynı mahallede Akasya Sokak'ta yer almaktadır (Bkz. Şekil 3.19).



Şekil 3.18: Pancar Sokak'ta Bulunan Şehirleşmeye Örnek Oluşturması İçin Yapılan Lojmanlar



Şekil 3.19: Akasya Sokak'ta Bulunan Şehirleşmeye Örnek Oluşturması İçin Yapılan Lojmanlar

Özellikle Akasya Sokak ve Pancar Sokak'ta bulunan lojmanların çoğu günümüzde kullanılsa da önemli bir kültürel miras kabul edilmiş T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 15/06/2017 tarihinde aldığı 3690

sayılı kararı ile koruma altına alınmış ve sit alanı ilan edilmiştir (Bkz. Şekil 3.20). Dolayısıyla yıkım, tamirat, tadilat vb. işlemlerin yapılmasının önüne geçilerek bu önemli mirasın koruması sağlanmıştır (Bkz. Şekil 3.21).



Şekil 3.20: Pancar Sokak'ta Koruma Altına Alınmış Lojmanlardan Biri



Şekil 3.21: Akasya Sokak'ta Koruma Altına Alınmış Lojmanlardan Biri

Fabrikanın kurulmasıyla birlikte oluşturulan Seyfi Demirsoy mahallesinde yapılan lojmanların bir kısmı ise Şeker Sokak ve Dişbudak Sokak'ta yer almaktadır (Bkz. Şekil 3.22). Dişbudak Sokak'ta tek katlı işçi evleri yer almaktadır ancak bu sokakta yer alan lojmanlar koruma altında olmadığı için çoğu yıkılmış veya tahrip olmuş, bazılarının yerine başka binalar yapılmış ve varlığını koruyamamıştır. Bu iki sokak neredeyse tamamen dokusunu yitirmiştir. (Bkz. Şekil 3.23).



Şekil 3.22: Şeker Sokakta Bulunan Lojmanların Günümüzdeki Hali



Şekil 3.23: Şeker Sokakta Varlığını Günümüze Kadar Sürdürülebilen Tek Katlı İşçi Lojmanlarından Biri

Turhal Şeker Fabrikası kurulduğunda çeşitli etkinliklerin yapıldığı özel gecelerin düzenlendiği ve insanları sinema gibi yeniliklerle tanıştıran sinema ve restoran binası da günümüzde Türkşeker’e ait olan Turhal Şeker Fabrikası’nın bahçesinde varlığını sürdürmektedir. Ancak günümüzde aktif olarak kullanılmamaktadır (Bkz. Şekil 3.24).



Şekil 3.24: Turhal Şeker Fabrikası Sinema ve Restoran Binası

Şeker Sokak ve Dişbudak Sokak arasında yer alan ve fabrikanın kurulduğu dönemde insanların ibadet ihtiyaçlarını karşılayabilmek amacıyla yapılan Şeker Camii de günümüzde varlığını sürdürmekte ve şehrin en işlek caddesinde hizmet vermeye devam etmektedir (Bkz. Şekil 3.25).



Şekil 3.25: Şeker Camii

1934 yılında inşa edilen şeker fabrikasına ait misafirhane de günümüzde aktif olarak varlığını sürdürmektedir (Bkz. Şekil 3.26).



Şekil 3.26: Şeker Fabrikası Misafirhanesi

Erken dönem şeker fabrikalarının kurulduğu dönemde fabrikaların konaklama yetersizliği sebebi ile üst düzey konukların ağırlanması için oluşturulan meclis binası da günümüzde aktif olmasa da fabrika yerleşkesi içerisinde varlığını sürdürmektedir (Bkz. Şekil 3.27). Dönemin başbakanı İnönü ve ailesi açılış için Turhal'a geldiklerinde burada konaklamışlardır. Bu nedenle burası İnönü Köşkü olarak bilinmektedir (Şentürk, 2024).



Şekil 3.27: Meclis Binası (İnönü Köşkü)

Turhal Şeker Fabrikası Kocakavak Yerleşkesinde bulunan dağ evi binası da günümüzde ayaktaadır. Yakın dönemde belediyeye ait bir restoran olarak Turhal halkına hizmet vermiş olsa da günümüzde kapatılmıştır (Bkz. Şekil 3.28).



Şekil 3.28: Şeker Fabrikası Dağ Evi

Şehir de sohbet ettiğiniz hemen hemen herkesin şeker fabrikası ile veya makine fabrikası ile muhakkak bir bağlantısı vardır. Şehirdeki hemen hemen her insanın ya kendisi ya annesi babası ya dedesi ya amcası veya herhangi bir akrabası ya da arkadaşı ya bu fabrikalarda çalışmıştır ya da emekli olmuştur veya halen buralarda çalışan bir dostu bir akrabası vardır.

Günümüzde şeker sanayi Turhal için eskisi kadar etkili bir unsur olmasa da şeker sanayisinin geçmişi Turhal şehrinin ortaya çıkma sebebidir. Turhal Şeker Fabrikası ve Turhal Makine Fabrikası'nın 1934 yılından beri buraya ve bu şehrin insanlarına kattıkları saymakla bitmeyecek kadar fazladır. Başka bir bakış açısıyla Turhal'ın bu fabrikalara minnet borcu bulunmaktadır. Çünkü Turhal varsa bu fabrikalar burada olduğu için var olmuştur. Doğal olarak bu köklü ilişkinin gelecekte halkın düşündüğü gibi bir sonlanma hikayesinin gerçekleşmesi durumunda Turhal ve halkının çok şey kaybedeceği apaçık ortada durmaktadır. Kısacası Turhal Şeker Fabrikası ve Turhal Makine Fabrikası arasındaki ilişki kökü oldukça geçmişe dayanan bir var oluş ilişkisidir. Fabrikanın kurulması ilk gündeme geldiğinde bölgeye gelen Celal Bayar edindiği izlenimlerde Turhal'ın 30 konuttan oluştuğunu belirtmiştir. Celal Bayar'ın bu ifadesi bile bu fabrikaların Turhal'a neler kattığının en net ifadesidir (Taygun, 1993). Bütün bu korkulara rağmen fabrikayı alan Kayseri Şeker Şirketi'nin her fırsatta Turhal Şeker Fabrikası'nı kapatmak için değil çalıştırmak için aldık, artık bizde bu şehrin bir parçasıyız gibi söylemleri oldukça önemlidir ve bir şehrin tarihinin yazılmasıyla sonuçlanan bu ilişkinin devam edeceğine dair aklında şüphe olan Turhal halkını gelecek açısından umutlandırmaktadır.

SONUÇLAR VE TARTIŞMA

GELECEKTEKİ OLASI GELİŞMELER

Günümüzde Turhal nüfusunun cinsiyet yapısına bakıldığında 1985 yılına kadar olan dönemde erkek nüfus fazla iken, 1985 yılından sonra bu durumun değiştiği görülmekte kadın nüfusun daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. Bu durum 1985 yılına kadar göç alan bir Turhal mevcutken 1985 yılından günümüze göç veren bir Turhal olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda sanayi ve tarımda çalışan nüfusun yıllar içinde azaldığı hizmet sektöründe çalışma imkânı bulan nüfusun arttığı ve günümüze kadar artarak geldiği görülmektedir. Bu durum günümüzde Turhal’da hizmet fonksiyonunun ön planda olduğunu göstermektedir (Çelik ve Arslan, 2015).

Şehirde Turhal Şeker Fabrikası ölçeğinde yeni bir yatırım yapılması ihtimalinin yok denecek kadar az olduğunu düşünürsek gelecekte de Turhal’ın 1985’ten sonraki seyrini sürdürme ihtimali yüksektir. Turhal Şeker Fabrikası’nın bundan sonrada varlığını sürdürme ihtimali yüksek olsa bile tek başına göçü durdurma Turhal halkının şehirden gitmesini engellemesi mümkün değildir. Çünkü günümüz dünyasında bu fabrikanın eski dönemlerde olduğu 3000 kişiye doğrudan iş sağlaması mümkün değildir. Dolayısıyla sadece hizmet sektöründe gerçekleşen gelişim trendinin gelecekte de devam etmesi yüksek ihtimaldir. Büyük çaplı ekonomik yatırımların yapılmaması gelecekte de Turhal’ın göç vermeye devam edeceğini göstermektedir.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE KATKILARI

Bu araştırma, Cumhuriyet döneminin ilk sanayi yatırımlarından biri olan Turhal Şeker Fabrikası üzerinden, bir kentin ekonomik, sosyal ve mekânsal dönüşümünü inceleyerek, yerel ölçekte sanayileşmenin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini somutlaştırmayı amaçlamaktadır. Türkiye'nin erken sanayileşme hamleleri kapsamında kurulan Turhal Şeker Fabrikası, yalnızca ekonomik bir yatırım değil; aynı zamanda bölgesel kalkınmayı, kentleşmeyi, göçü ve toplumsal yapıyı doğrudan etkileyen çok yönlü bir kalkınma aracıdır.

Bu bağlamda araştırma, Turhal Şeker Fabrikası’nın kuruluşundan günümüze kadar geçen süreçte kente sağladığı katkıları çok boyutlu bir yaklaşımla değerlendirmiş; ekonomik canlanma, istihdam, nüfus hareketliliği, sosyal yaşamın şekillenmesi ve kent kimliğinin oluşumu gibi birçok alan üzerinde bıraktığı etkileri ortaya koymuştur.

Araştırmanın özgün katkısı, şeker fabrikası gibi sanayi tesislerinin yalnızca üretim merkezleri olarak değil, aynı zamanda birer kent kurucu unsur olarak nasıl işlev gördüğünü tarihsel ve yerel bağlamda incelemesidir.

Çalışma, benzer sanayi yatırımlarının farklı kentlerdeki etkilerini karşılaştırmalı biçimde ele alacak ileri araştırmalar için örnek bir model teşkil edebileceği gibi, yerel yönetimlerin ve kalkınma ajanslarının geleceğe dönük stratejik planlamalarına da veri temelli katkı sunma potansiyeline sahiptir. Ayrıca çalışma, sanayi ve kentleşme ilişkisini inceleyen akademik literatüre yerel düzeyde yapılmış özgün bir katkı niteliği taşımaktadır.

GENEL DEĞERLENDİRME

Turhal Şeker Fabrikası'nı yalnızca bir sanayi kuruluşu olarak görmek, fabrikanın Türk toplumu üzerindeki çok boyutlu etkilerini göz ardı etmek olur. Şeker fabrikaları, Türkiye'de yalnızca sanayileşmeyi değil, aynı zamanda tarımsal kalkınmayı, ekonomik bağımsızlığı ve toplumsal dönüşümü hedefleyen çok yönlü projelerdir. Bu bağlamda, şeker sanayi kapsamında kurulan fabrikalar, endüstrileşmenin bir aracı olarak görülürken, esas amaç toplumda köklü yapısal değişiklikler yaratmaktır. Nitekim bu fabrikalar, toplumu modernleştirme çabasının bir yansıması, bir tür sosyal mühendislik uygulaması olarak değerlendirilebilir.

Turhal Şeker Fabrikası, kuruluşundan itibaren yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel anlamda da yöre halkına önemli katkılar sunmuştur. Fabrikanın, özellikle kurulduğu ilk yıllarda, pancar üretimi, teknolojik tarım yöntemleri ve modern tarımsal ekipmanların kullanımı konularında halkı bilinçlendirdiği görülmektedir. Bu kapsamda mühendisler, yöneticiler ve uzman personel tarafından köy köy dolaşarak çiftçilere münavebeli ekim, gübreleme, hasat teknikleri gibi modern tarım uygulamaları öğretilmiştir. Hayvancılık ve besicilik faaliyetleri desteklenmiş; tohum üretim merkezleri kurulmuş ve kooperatifçilik sistemi ilk defa burada uygulanmaya başlamıştır. Aynı zamanda çiftçilerin ekonomik güvenliği için pancar bedellerinin zamanında ödenmesine dikkat edilerek kırsal üreticiyle fabrika arasında güçlü bir bağ kurulmuştur.

Ekonomik katkıların yanı sıra, fabrikanın inşası ve faaliyetleri dolayısıyla ulaşım altyapısı da önemli ölçüde gelişmiştir. İnşaat sürecinde kullanılan binlerce ton demir,

çimento, kereste, tuğla gibi malzemelerin taşınması gerekliliği, bölgedeki yolların modernizasyonunu hızlandırmış, ulaşım ağlarının genişlemesini sağlamıştır. Bu süreçte nakliyecilik faaliyetleri canlanmış, geçici ve daimî işgücü ihtiyacı doğrultusunda istihdam artmış ve iç göçü önleyici etkiler gözlemlenmiştir.

Fabrikanın Turhal'daki kentleşme sürecine etkisi de dikkat çekicidir. Kuruluş yıllarında küçük bir kasaba olan Turhal, şeker fabrikası sayesinde modern bir yerleşim merkezine dönüşmüştür. Fabrika sahası içerisinde oluşturulan sinema, spor alanları, müzik orkestraları, yüzme havuzları, kantinler ve çeşitli sosyal etkinlikler sayesinde çalışanlar farklı kültürlerle tanışmış, kentli yaşam tarzına adapte olmuşlardır. Altyazılı film gösterimleri, düzenli konserler ve sportif etkinlikler, işçilerin ve ailelerinin kültürel gelişimlerini desteklemiş; sosyal yaşamın çeşitlenmesine katkı sağlamıştır. Bu yönüyle fabrika, işçisine ve memuruna sadece ekonomik değil, aynı zamanda modern, sosyal ve kültürel bir yaşam alanı sunmuştur.

Ancak son yıllarda Türkiye'de uygulanan özelleştirme politikaları çerçevesinde, Turhal Şeker Fabrikası da diğer birçok kamu kuruluşu gibi Türkşeker bünyesinden çıkarılmış ve özel sektöre devredilmiştir. Bu süreçte fabrikanın sahip olduğu geniş ve verimli arazilerin önemli bir kısmı elden çıkarılmış, düşük bedellerle kamu kurumlarının kontrolüne geçmiş ve bu alanlara ilişkin imar planları hızla onaylanmıştır. Fabrikanın şehir merkezine yakın konumu ve sahip olduğu altyapı, bu alanların dikkat çekmesine neden olmuştur. Özelleştirme sonrası yaşanan bu dönüşüm, fabrikanın yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve mekânsal yapılar üzerindeki etkisinin yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

ÖNERİLER VE İLERİKİ ARAŞTIRMALAR

Turhal Şeker Fabrikası gibi sanayi tesislerinin yerel kalkınmadaki rolü dikkate alınarak, özelleştirme sonrası doğan boşlukların giderilmesi amacıyla yerel yönetimlerin sosyal destek projeleri geliştirmesi önerilmektedir.

Bu denli büyük yatırımların sonuçları çok yönlü olarak değerlendirilmeli nüfusu kendine çekeceği ve göçlere sebep olacağı hesap edilmeli bu duruma uygun bir şehirleşme planı yapılarak fabrika arazilerinin rant temelli değil, kamu yararını gözetken mekânsal planlamalarla değerlendirilmesi sağlanmalıdır.

Fabrika ile ilişkili kooperatifçilik, teknik tarım eğitimi ve üretici destek sistemleri yeniden yapılandırılmalı, bu tür kurumların yaygınlaştırılması teşvik edilmelidir.

Bu tezde nitel verilere ağırlık verilmiş olup, ileriki araştırmalarda nicel yöntemlerle daha geniş örneklemeler üzerinden fabrika etkileri istatistiksel olarak da analiz edilebilir.

Karşılaştırmalı çalışmalar ile benzer tarihlerde kurulan diğer şeker fabrikalarının (örneğin Alpullu, Eskişehir, Uşak) bulundukları şehirler üzerindeki etkileri incelenerek bölgesel farklılıklar ortaya konabilir.

Fabrikanın çalışanlarının ve ailelerinin yaşam pratikleri, göç deneyimleri, eğitim düzeyi değişimleri, kadınların iş yaşamına katılımı gibi sosyo-demografik konular daha derinlemesine analiz edilmelidir.

Özelleştirme sürecinin yerel ekonomi, istihdam ve kırsal üretim yapısı üzerindeki etkileri, farklı dönemlere ait istatistiksel verilerle desteklenerek uzun erimli etkiler çözümlenebilir.

Fabrika lojmanları, sosyal tesisler, sinema salonu gibi kültürel yapılar üzerine yapılacak mekânsal bellek ve mimari miras çalışmaları, fabrikanın sosyal hayat üzerindeki izlerini korumaya katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Acunsal, F. (1947). *Gerçeklerin Diliyle Tokat*. Tanin Basımevi.
- Aktaş, E. (2021). 19. Yüzyılın Sonunda Tokat Sancağı. *Mavi Atlas Dergisi*, 9(1): 98-110.
- Allahverdi, R. ve Yıldırım, Y. (2013). Türkiye'de Kurulan İlk Özel Maden Şirketleri: Özdemir Antimuan Madenleri Limited Şirketi Örneği ve Aile İşletmelerinde Sürdürülebilirlik. *Tarih Okulu Dergisi*, 15:183-203.
- Arslan, H., ve Çakar, Ö. (2014). Turhal'da (Tokat) Sanayi Faaliyetleri. *Turkish Studies*, 9(5): 513-527.
- Avcı, S. (1997). Dünya'da Şeker Sanayinin Dağılışı ve Gelişmesini Etkileyen Unsurlar. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, (5)
- Avcı, S. (2005, 29-30 Eylül). *Türkiye'de Şeker Sanayinde Yaşanan Değişiklikler ve Coğrafi Sonuçları*. Ulusal Coğrafya Kongresi Bildiri Kitabı. İstanbul, Türkiye
- Başkan Akay. (2018, 06, 19). "Turhal Şeker Fabrikası kapanmayacak". <https://www.kayseriseker.com.tr/Haber/Detay/baskan-akay-turhal-seker-ile-ilgili-tokat-ta-basin-toplantisi-duzenledi/2692>. (Erişim tarihi: 01.06.2025)
- Baysan, S., Dilek, A., ve Öztürk, A. (2021). Türkiye'de Şeker Endüstrisi; Politik Ekoloji Açısından Mevcut Durum, Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 30(2): 220-246.
- Bilgen, H. M. (2019). *Tarihi Süreçte Turhal*. Es-Form Ofset.
- Cinlioğlu, H. (1972). *Tokat Coğrafyası ve Tarihi*. Öngel Kitabevi.
- Cinlioğlu, H. T. (2019). *Osmanlılar Zamanında Tokat (Cilt 1-2-3-4)*. Can Ofset Basım Yayıncılık.
- Coğrafya Harita. (2025). Türkiye Haritaları-Türkiye Sanayi Haritaları http://cografyaharita.com/turkiye_sanayi_haritalari.html (Erişim Tarihi: 19.08.2025)
- Cremer, J. A. (1832). *Geographical And Historical Description Of Asia Minor*. Oxford At The Universty Press.
- Cuinet, V. (1892). *La Turquie D'asie*. Paris Press.
- Çakar Çelik, Ö., ve Arslan, H. (2015). Turhal Şehrinin Nüfus Özellikleri. *Turkish Studies* 10(2): 143-164.

- Çakar, Ö. (2014). *Turhal (Tokat) Şehir Coğrafyası*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Çekin, E. (2021). *Türkiye'de Şeker Sanayinin Gelişimi ve Amasya Şeker Fabrikası*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Amasya Üniversitesi
- Çiçek, Ö., ve Acar, O. (2019). Türkiye’de Üretici Kooperatiflerinin Yakın Geleceğini Tartışırken Şeker Fabrikası Özelleştirmeleri: Pancar Ekicileri Kooperatifleri (PANKOBİRLİK) Örneği. *Fiscaoeconomia*, 3(2): 99-127.
- Damlıbağ, F. (2018). 1929 Ekonomik Krizi Sonrası Dönemde Türkiye’de Şeker Üretimi Yatırımları. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 36: 139-162.
- Demir, A. (2010). 15-16. Yüzyıl Anadolu’sunda Nüfus-Toprak İlişkisi (Turhal Kazası). *OTAM Dergisi* (27): 55-88.
- Demirdöğen, A. (2022). Türkiye’de Şeker: Üretim, Tüketim, Ticaret ve Politikaların Kısa Bir Tartışması. *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 8(1): 85-95.
- Dilek, A., Öztürk, A., ve Baysan, S. (2021). Türkiye’de Kurulan İlk Şeker Fabrikalarının Yaygın Eğitim Kurumu Olarak İşlevi: Sözlü Tarih Araştırması. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 7(1): 32-74.
- Er, C. (2012, 20-22 Eylül). *Şeker ve Şeker Pancarının Dünü, Bugünü ve Geleceği*. 1. Uluslararası Anadolu Şeker Pancarı Sempozyumu, Kayseri, Türkiye
- Erdal, G., ve Durmuş, A. (2022). Turhal Şeker Fabrikasının Özelleştirilmesinin Çiftçi Üzerindeki Etkisinin Değerlendirmesi. *Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi*, 11(3), 291 - 305.
- Erdinç, Z. (2017). Türkiye’de Şeker Sanayinin Gelişimi ve Şeker Sanayinde İzlenen Politikalar. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(3): 9-26.
- Erdoğan, C. (2016). *Yeşil Turhal*. Tasarım Ofset Matbaacılık.
- Eştürk, Ö. (2018). Türkiye’de Şeker Sektörünün Önemi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme. *Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi*, 67-81.
- Fedai, R., Herdem, H., ve Ertuğrul, G. (2018). Yeni Hükümet Sisteminde Şeker Politikalarının Sürdürülebilirliği: Yönetmelik ve Siyasal Açından Bir Değerlendirme. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 1(2): 45-65.
- Gök, M. (2015, Ocak). *Turhal (Tokat) İlçesinde Nüfus ve Yerleşme*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Karabük Üniversitesi
- Gök, M. (2021). *Turhal İlçesinin Nüfus ve Yerleşme Coğrafyası*. İksad Yayınevi.

- Gülsün, H. (2007). *Türkiye'de Özelleştirme ve Rekabet Politikaları Açısından Şeker Sanayinin İncelenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Uludağ Üniversitesi
- Gündoğdu, H., Bayhan, A., Aktemur, A., Kukaracı, İ., Çelik, A., ve Güneş, B. (2006). *Tarihi Yaşatan İl Tokat*. Pys Vakıfsistem Matbaa
- Güney, S. (2013). Türkiye'de Özelleştirmenin Maliyetler Üzerine Etkisi: Konya Şeker Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi Örneği. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1): 314-327.
- Gürdamar, E. (2021). Demokrat Parti Dönemi'nde Uygulanan Şeker Politikaları ve Şeker Sanayisinin Gelişimi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler* (27): 100-143.
- Güvemli, O., ve Karayaman, M. (2017). Uşak Şeker Fabrikasının Kuruluşu ve Gelişmesi. *Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisi*, (13): 6-50.
- Hamilton, W. J. (1842). *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia* (Cilt 1). London Press.
- Hanilçe, M. (2018, 18-20 Ekim). *1842 Sonbaharında Tokat, İngiliz Misyoner George Percy Badger'in Gözünden*. Uluslararası Geçmişten Günümüze Tokat'ta İlmi ve Kültürel Hayat Sempozyumu, Tokat, Türkiye
- Hanilçe, M., ve Bulut, Y. (2020). James Morier'le 1809 Yazında Erzurum'dan Amasya'ya Seyhat. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 126(249): 409-448.
- İpek, K. (2020). *Ah Benim Şeker Fabrikalarım*. Su Yayınevi.
- İşıldak, N. A. (2022). *Turhal Şeker Fabrikasının Kültürel ve Endüstriyel Miras Kapsamında İrdelenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Yozgat Bozok Üniversitesi.
- Jerphanion, G. D. (1928). *Mélanges d'archéologie Anatolienne: Monuments Préhelléniques, Gréco-Romains. Byzantins et Musulmans de Pont, de Cappadoce et de Galatie*. Imprimerie catholique.
- Kabakçioğlu, K. (2020). *Nüfus Defterlerine Göre Turhal Kazasında Müslim Nüfus (1831-1844)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Osman Paşa Üniversitesi
- Kahraman, S. A. (2010). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Cilt 5)*. Yapı Kredi Yayınları.
- Karayaman, M. (2010). Osmanlı Devleti'nde Şeker Fabrikası Kurma Teşebbüsleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 25(1): 297-318.

- Karayaman, M. (2010). *Nuri Şeker ve Uşak Şeker Fabrikasının Kuruluşu*. Uşak Akademi Kitapevi
- Karayaman, M. (2012). Atatürk Döneminde Şeker Sanayi ve İzlenen Politikalar. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 28(82): 53-96.
- Kaya, F. (2015). Küresel ve Bölgesel Şeker Politikalarının Türkiye Şeker Fabrikalarına Etkilerine Bir Örnek; Ağrı Şeker Fabrikası. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi* (31): 41-61.
- Kayalı, G. (2024). *Türkiye’de Şeker Fabrikaları Özelleştirme Uygulamalarının Üreticiler Açısından Değerlendirilmesi; Kayseri Şeker Fabrikası-Turhal Örneği*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi
- Kayseri Şeker. (2018). Faaliyet Raporu.
- Kayseri Şeker. (2019). Faaliyet Raporu.
- Kayseri Şeker. (2020). Faaliyet Raporu.
- Kayseri Şeker. (2021). Faaliyet Raporu.
- Kayseri Şeker. (2022). Faaliyet Raporu.
- Kayseri Şeker. (2023). Faaliyet Raporu.
- Kayseri Şeker. (2024). Faaliyet Raporu.
- Kayseri Şeker. (2025). Turhal Şeker Fabrikası.
- Kayseri Şeker. (2025). Turhal Şeker Fabrikası Teknik Raporu (1934-2011).
- Kayseri Şeker. (2025). Turhal Şeker Fabrikası İnsan Kaynakları Birimi .
- Kayseri Şeker. (2025). Turhal Şeker Fabrikası Ziraat Müdürlüğü.
- Kepoğlu, A. (2008). *Şeker Pancarında Kota Uygulamalarının Şeker Pancarı Üretimine Etkileri ve Üreticilerin Sosyo-Ekonomik Durumlarında Meydana Gelen Değişimler: Eskişehir İli Alpu İlçesi Araştırması*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi
- Koday, Z., ve Yıldırım, K. (2021). Erzurum ve Çevresinde Şeker Pancarı Tarımı ve Şeker Sanayi. *Doğu Esintileri* (15): 121-147.
- Kılavuz, N. (2022). Demokrat Parti’nin Sanayileşme Anlayışı ve Uygulamalar: Şeker Fabrikaları, Dokuma Sanayileri, Çimento Fabrikaları, Demir-Çelik Fabrikası. *Ekev Akademi Dergisi* (89): 195-210.
- Lenep, H. J. (1870). *Travels in Little Known Parts of Assia Minor* (Cilt 1). Myrina Yayınları.

- Öngören, P., Sönmez, M., ve Özkul, K. (2019). Şeker Endüstrisinin Kentsel Gelişime Etkisi. Ekonomi ve Kentleşme. P. Çobanyılmaz Öztürk ve E. Osmanoglu (Ed.), 4. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi Bildiriler Kitabı içinde (419-432), İdealkent Yayınları.
- Özçağlar, A. (1989). Zile Turhal Yöresinin Morfografik Özellikleri. *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Coğrafya Araştırmaları* (1): 85-195.
- Özçağlar, A. (1992). Türkiye de Şeker Pancarı Ekim Alanlarının Coğrafi Dağılışı. *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 15-54.
- Özçağlar, A. (1993). Türkiye’de Şeker Fabrikalarının Coğrafi Dağılışı ve Şeker Üretimimiz. *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 69-122
- Özçağlar, A. (1994). Zile’nin Kuruluşu, Gelişmesi ve Bugünkü Fonksiyonel Özellikleri. *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 219-243.
- Özer, S. (2021). Türkiye’de Şeker Sanayisi (1925-1950). *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* (33): 95-124.
- Öztürk, A., ve Aladağ, F. (2021). Türkiye’de Pancar Şekeri Sektörünün Geleceği: Karşılaştırmalı Bir Çalışma ve Politika Önerileri. *Turkish Studies - Social*, 16(1): 207-228.
- Polat, E. (2019). *Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları ve Şeker Fabrikalarında Özelleştirmenin İstihdam ve Üretim Üzerine Etkileri*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Erzurum Binali Yıldırım Üniversitesi
- Polat, E., ve Ayrangöl, Z. (2020). Türkiye Şeker Fabrikalarında Özelleştirmenin İstihdam ve Üretim Üzerine Etkileri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* (44): 233-247.
- Polatoğlu, M. G. (2011). Cumhuriyet Döneminde Türk Şeker Sanayinin Kurulması. Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü. Erzurum.
- Strabon. (2000). Geographika-Antik Anadolu Coğrafyası. (A. Pekman, Çev.) Kanaat Basımevi.
- Şentürk, M. Ö. (2024). *Endüstri Mirası Kapsamında İşçi Konutları: Turhal Şeker Fabrikası Lojmanları Örneği*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çankaya Üniversitesi

- Şimşek, G. (2018). Şeker Fabrikalarının Ekonomik ve Sosyal Etkileri: Erzurum Şeker Fabrikası Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(60): 1136-1152.
- Şimşirgil, A. (1997). XV. ve XVI. Asırlarda Turhal. *Türklük Araştırmaları Dergisi*(8): 464-494.
- Tarus, İ. (1957). *Cumhuriyetin Şeker Fabrikaları, Uzun Atlama: Bir Endüstrileşmenin Romanı*. H2O Yayıncılık.
- Tarım Pusulası. (2020). Turhal Şeker’de 87. Pancar Alım Kampanyası Heyecanı Başladı. <https://www.tarimpusulasi.com/haber/turhal-sekerde-87-pancar-alim-kampanyasi-heyecani-basladi-31922> (Erişim Tarihi: 20.08.2025)
- Taşbaş, E. (2012, 1-3 Kasım). *XIX. Yüzyılda Tokat’ta Göçmen İskanı ve Göçmen Sevinde Şehrin Önemi*. Tokat Sempozyumu, Tokat, Türkiye.
- Taygun, N. (1993). *Türkşeker’in Öyküsü*. Mars Ticaret ve Sanayi A.Ş Matbaası.
- Tokat Haber. (2023.10.17). Turhal Şeker Fabrikası 89. yaşını kutluyor. <https://tokathaber60.com/ekonomi/turhal-seker-fabrikasi-89-yasini-kutluyor/>. (Erişim Tarihi: 11.02.2025)
- Tokat Valiliği. (2020.09.25). Turhal Şeker’de 87. Pancar Alım Kampanyası Heyecanı Başladı. <https://www.tokat.gov.tr/turhal-seker-fabrikasinda-87-pancar-alim-kampanyasi-torenle-basladi> (Erişim Tarihi: 11.02.2025)
- Tuğluoğlu, F. (2012, 1-3 Kasım). *Turhal Şeker Fabrikası (1934) ve Türkiye Ekonomisi*. Tokat Sempozyumu, Tokat, Türkiye.
- Tuksavul, M. (1981). *Doğudan Batıya ve Sonrası*. İstanbul.
- Turhal Belediyesi (2025). Turhal Belediyesi Basın Yayın Birimi.
- Turhal Belediyesi (2025). Turhal Belediyesi Zabıta Müdürlüğü.
- Turhal Sanayi ve Ticaret Odası (2024). Turhal Sanayi ve Ticaret Odası Faaliyet Raporu.
- Turhal Net. (2020.11.06). <https://www.facebook.com/photo/?fbid=836171953609509&set=pcb.836172040276167>. (Erişim Tarihi: 17.02.2025)
- Türe, U., ve Türe, N. (2019, 3-5 Ekim). *Bir Onomastik Denemesi: Turhal’ın Yazılmamış Tarihi*. 2. Uluslararası Coğrafya Eğitimi Kongresi, Eskişehir, Türkiye.
- Türkşeker. (2025). Makine Fabrikaları. <https://www.turkseker.gov.tr/?ModulID=3&MenuID=25> (Erişim Tarihi: 07.05.2025)

Türkşeker. (2025). Tarihçemiz.

<https://www.turkseker.gov.tr/?ModulID=3&MenuID=3>

(Erişim Tarihi: 19.08.2025)

Türkşeker. (2020). Türkiye Şeker Fabrikaları A. Ş. Faaliyet Raporu.

Türkiye İstatistik Kurumu (2025). Genel Nüfus Sayımları ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Verileri 2007-2025.

Türkşeker. (2021). Sektör Raporu.

Türkşeker. (2022). Sektör Raporu.

Türkşeker. (2023). Sektör Raporu.

Türkşeker. (2024). Sektör Raporu

Uğurlu, M. Y. (1993). Dünü - Bugünü ve Her Yönü ile Turhal.

Yavi, E. (1986). *Tokat (Komana)*. Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş. .

Yavuz, F. (2021). Kent İçi Sanayi Alanlarının Çevresel Kaliteye Etkileri: Konya Şeker Fabrikası Örneği. *Kent Kültürü ve Yönetimi Dergisi*, 14(2): 278-299.

Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

Yücel, E. S. (2008). *Salname-i Vilayet-i Sivas H.1287*. Buruciye Yayınları.

Zeybek, H. İ. (2010). *Turhal Ovası (Doğal Ortam Özellikleri)*. Çantay Yayınları.